

ราคาทิวรสสุตสุส ปญญา สัตตตต
สมมเทว ปิหิตตตต "ฉนุนา"ติ วุตตต.
เตนาห ภควา "โสตานัง สัวั พุริ,
ปญญาเยเต ปิถียเร"^๑ติ. วุตตตนเยน
ฉนุนตตต เอว^๒ กิเลสทุกุขากาวโต
นิรามิสสุขสมงคิตาย จ สุขา สุขิปตตต,
ตโต เอว จ นิวาตา นิตตมานมท-
ถมภสสารมภตตต นิวาตวุตตติกา. อญญจ
นโย มยหิ น สงกิลสธมมานัง
สัวรรณมตเตน สิทธิ, อถ โข
อคคคคคสมาธินา สุภูจฺจ สมหิตจิตตตตต
เจว อคคคคคปญญา สพพสโยชเนหิ

รัวรรต ด้วยอำนาจทวาร ๓ ทวาร ๖ และ
ทวาร ๘ ที่ไม่สำรวจ อันพระเถระสำรวจ
แล้วด้วยปัญญา คือปิดไว้แล้วโดยชอบ
นั้นเทียว เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาค
จึงตรัสว่า "เรากล่าวการปิดกั้นกระแส
บุคคล จะปิดกั้นกระแสเหล่านี้ได้ด้วย
ปัญญา". ชื่อว่ามีสุข คือถึงความสบาย
เพราะกระท่อมคืออรรถภาพอันพระเถระปิด
ไว้โดยนัยที่กล่าวแล้วนั้นเทียว เพราะ
ความไม่มีกิเลสคือความทุกข์ และเพราะ
ความเป็นผู้พร้อมเพรียง ด้วยความสุข
อันปราศจากอาภิส. ชื่อว่าสงบจากลม
คือมีความประพฤติก่อมนทน เพราะเป็น
ผู้มีมานะความเมา หัวดี และความ
แข็งดี อันขจัดได้แล้ว เพราะถึง
ความสบายนั้นนั้นเทียว. พระเถระ เมื่อ
จะแสดงว่า ก็แนวทางนี้สำเร็จแก่เรา
เพราะเหตุเพียงการปิดกั้นสังกิลสธรรม
ทั้งหลาย ก็หาได้ โดยที่แท้ เพราะ
ความเป็นผู้มีจิตอันตั้งมั่นดีแล้ว ด้วย
มรรคสมาธิอันเลิศ และเพราะความ
เป็นผู้มีจิตพ้นวิเศษแล้วจากสังโยชน์

^๑ ขุ. ส. ๒๕/๔๒๕/๕๓๐, ฉ. ปิถียเร.

^๒ ฉ. เอว.

^๓ ฉ. นิตตมานทพพ.

วิปฺปมุตฺตจิตฺตตาย จา"ติ ทสฺเสนฺุโต อาห
"จิตฺตํ เม สฺสฺมาหิตํ วิมุตฺตนฺ"ติ.

เอวํภูโต จ "อิทานานํ กตกรณียโย"ติ
น อปฺโปสฺสุกโก โหมิ, อถ โข
อาตปปี วิหฺรามิ, สเทวกสฺส โลกสฺส
หิตสฺซุปฺสํหาเร อฺสฺสาหชาโต ภิกฺขุชาจาร์
กาเลปิ อฺนุสมํ พุรหฺมวิหารเนว วิหฺรามิ.
ตสฺมา ตวมฺปิ เทว ปชฺชุนฺน มยฺหํ ปิยํ
กาตูกามตายปิ วสฺสฺปชีวีนํ สตฺตานํ
อนฺุกมฺปายปิ วสฺส สฺมมา ธารํ
อนฺุปฺปเวจฺจชาติ เอวเมตฺถ อตฺถโ
ทญฺจพุโ.

เอตฺถ จ เถโร "ฉนฺฺนา เม
กุกฺกิกา สฺซา นิวาตา"ติ อิมินา
โลกิยโลกุตฺตรภาทํ^๑ อตฺตโน อธิสฺสสิกฺขํ
ทสฺเสติ. "จิตฺตํ เม สฺสฺมาหิตนฺ"ติ อิมินา
อธิจิตฺตสิกฺขํ "วิมุตฺตนฺ"ติ อิมินา

ทั้งปวง ด้วยมรรคปัญญาอันเลิศ ดังนี้
จึงกล่าวว่า "จิตต์ เม สฺสฺมาหิตํ
วิมุตต์".

พึงเห็นเนื้อความในคาถานี้ อย่างนี้ว่า
ก็เราเป็นอย่างนี้แล้ว จะเป็นผู้มีความ
ชวนชวายน้อย ด้วยคิดว่า บัดนี้ เราทำ
กิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ดังนี้ ก็หาไม่ได้
โดยที่แท้ เรายอมเป็นผู้มีความเพียรอยู่
คือเกิดความอุตสาหะ ในการนำมาซึ่ง
ประโยชน์แก่อุศลแก่โลกพร้อมทั้งเทวโลก
แม้ในเวลาภิกษาจารตามลำดับเรือน ก็อยู่
ด้วยพรหมวิหารนั้นเทียว เพราะเหตุนี้
ดูกรฝน คือเจ้าแห่งฝน เพราะความ
ที่ท่านเป็นผู้ใคร่จะทำความเป็นที่รัก
แก่เราบ้าง เพราะความอนุเคราะห์
แก่สัตว์ทั้งหลาย ผู้มีชีวิตอยู่ได้ด้วยฝนบ้าง
แม้ท่านก็จงตก คือหลังท่าธารโดยชอบ
ดังนี้.

ก็ในคาถานี้ พระเถระแสดงอธิศีล-
สิกขาของตน อันต่างโดยศีลอันเป็น
โลกิยะและโลกุตฺตระ ด้วยคำนี้ว่า "ฉนฺฺนา
เม กุกฺกิกา สฺซา นิวาตา" แสดง
อธิจิตฺตสิกขา ด้วยคำนี้ว่า จิตต์ เม

^๑ ฌาทาย (พหุส).

อธิปณฺณาสิกขํ. “อาตาปี วิหรามิ”ติ อิมินา ทิฏฐธมฺมสุขวิหารํ. อถวา “ฉนฺนา เม กุฎฺฐิกา สุขา นิวาตา”ติ อิมินา อนิมิตฺตวิหารํ ทสฺเสติ กิเลสวสุสปีธาน- มุเขน นิจุจาทินิมิตฺตคฺขมาฏฺเณที่ปนโต. “จิตฺตํ เม สุสฺมาหิตนุ”ติ อิมินา อปฺปณฺหิตวิหารํ. “วิมุตฺตนุ”ติ อิมินา สุญฺญตวิหารํ. “อาตาปี วิหรามิ”ติ อิมินา เตสํ ตินฺนํ วิหารานํ อธิคฺมุปายํ.

สุสฺมาหิตํ” แสดงอธิปณฺณาสิกขา ด้วย คำนี้ว่า “วิมุตฺตํ”. แสดงการอยู่เป็นสุข ในทิฏฐธรรม ด้วยคำนี้ว่า “อาตาปี วิหรามิ”. อีกนัยหนึ่ง แสดงถึงอนิมิตต- วิหาร ด้วยคำนี้ว่า “ฉนฺนา เม กุฎฺฐิกา สุขา นิวาตา” เพราะแสดงเครื่องปิดบัง นิमितมีนิมิตว่าเพียงเป็นต้น. ด้วยมุข คือการปิดฝนคือกิเลสไว้. แสดงถึง อปฺปณฺหิตวิหาร ด้วยคำนี้ว่า “จิตฺตํ เม สุสฺมาหิตํ”. แสดงสุญฺญตวิหารด้วยคำนี้ ว่า วิมุตฺตํ. แสดงถึงอุบายเครื่องบรรลु วิหาร ๓ ประการเหล่านั้น ด้วยนี้คำว่า “อาตาปี วิหรามิ”.

ปจฺเจเน วา โทสฺสปฺพานํ, ทฺตฺติเยน ราคฺสปฺพานํ, ตตฺติเยน โมหฺสปฺพานํ. ตถา ทฺตฺติเยน ปจฺมทฺตฺติเยหิ วา ธมฺมวิหาร- สมฺปตฺตฺติโย ทสฺเสติ, ตตฺติเยน วิมุตฺตฺติ- สมฺปตฺตฺติโย. “อาตาปี วิหรามิ”ติ อิมินา ปรหิตปฺฏิปตฺตฺติยํ อตฺนุทิตฺถาวํ ทสฺเสตฺติ ทฎฺฐพฺพํ.

อีกนัยหนึ่ง พึงเห็นว่าท่านแสดงการละ โทสะด้วยบทที่ ๑ การละราคะด้วย บทที่ ๒ การละโมหะด้วยบทที่ ๓. โดย ทำนองเดียวกัน แสดงธรรมวิหารสมบัติ ด้วยบทที่ ๒ หรือด้วยบทที่ ๑ และที่ ๒ แสดงวิมุตติสมบัติด้วยบทที่ ๓. แสดง ความเป็นผู้ไม่เกียจคร้านในการปฏิบัติ เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น ด้วยคำนี้ว่า อาตาปี วิหรามิ ดังนี้.

เอวํ “ยถานามา”ติ คาถาย วุตฺตานํ ธมฺมวิหาราทินํ อิมาย คาถาย

ท่านกล่าวคำมีอาทิว่า อิตฺถํ สุทํ เพื่อแสดงนามในบรรดานามและโคตร ซึ่ง

ทสฺสิตตฺตา ตตฺถ อทสฺสิตฺเตสฺ
 นามโคตฺเตสฺ นามํ ทสฺเสตฺตํ "อิตฺถํ
 สฺทหนฺ"ติอาทิ วุตฺตํ. เย हि เถรา
 นามมตฺเตน ปากฺภา, เต นามเน, เย
 โคตฺตมตฺเตน ปากฺภา, เต โคตฺเตน, เย
 อุมยถา ปากฺภา, เต อุมเยนปี
 ทสฺสิตฺตฺตํ.

ท่านมิได้แสดงไว้ในคานานั้น เพราะ
 ความที่คานานี้ อันพระเถระผู้มีธรรม
 เป็นเครื่องอยู่เป็นต้น กล่าวไว้แล้ว ด้วย
 คานาว่า "ยถานามา" ด้วยประการ
 ดังพรรณนามาฉะนี้. จริงอยู่ พระเถระ
 เหล่าใด ปราภฏแต่เพียงชื่อ ก็จะได้แสดง
 พระเถระเหล่านั้น โดยชื่อ พระเถระ
 เหล่าใด ปราภฏแต่เพียงโคตร ก็จะได้แสดง
 พระเถระเหล่านั้น โดยโคตร พระเถระ
 เหล่าใด ปราภฏโดยชื่อและโคตรทั้ง ๒
 อย่าง ก็จักแสดงพระเถระเหล่านั้น
 โดยชื่อและโคตรแม้ทั้ง ๒.

อัยํ ปน เถโร นามเน อภิลกฺขิตํ, น
 ตถา โคตฺเตนาติ "อิตฺถํ สฺทํ" อายสฺมา
 สฺภูติ"ติ วุตฺตํ. ตตฺถ อิตฺถนฺติ อิทํ
 ปการํ, อิมินา อากาเรนาติ อตฺถเ.
 สฺทหนฺติ^๑ สฺ อิทํ, สฺนฺธิวเสน อิการโลไป.
 สฺติ จ นิปาตมตฺตํ, อิทํ คานนฺติ
 โยชนา. อายสฺมาติ ปิยวจนเมตฺ
 ครุคารวสฺปฺปติสฺสวจนเมตฺ.^๒ สฺภูติติ

แต่ พระเถระรูปนี้ ท่านกำหนดแล้ว
 โดยชื่อ มิได้กำหนดโดยโคตรเช่นนั้น
 เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "อิตฺถํ
 สฺทํ อายสฺมา สฺภูติ" ดังนี้. บรรดาบท
 เหล่านั้น บทว่า อิตฺถํ ความว่า
 ประการนี้ อธิบายว่า โดยอาการนี้.
 บทว่า "สฺทํ" ดัดบทเป็น สฺ อิทํ. ลป. อิ
 อักษรด้วยอำนาจสนธิ. ส่วนบทว่า สฺ
 เป็นเพียงนิบาต ประกอบความว่า
 พระคานานี้. บทว่า อายสฺมา นี้เป็นคำ

^๑ ฉ. สฺม.

^๒ ฉ. สฺมนฺติ.

^๓ สฺ. สฺปฺปติสฺสวจนเมตฺ.

นามกิตฺตํ. โส หิ สรีรสุมฺปตฺติยาปิ
ทสฺสนีโย ปาสาทิโก คุณสมฺปตฺติยาปิ.
อิตฺติ สุนฺทราย สรีราวยววิภูติยา
สีลสมฺปตฺติยาทวิภูติยา จ^๑ สมณฺนาค-
ตตฺตา สุภูตฺติ ปญฺญายิตฺถ.

กล่าวด้วยความรัก คำนี้กล่าวด้วยความ
เคารพ ความนับถือและความยำเกรง.
บทว่า **สุภูติ** เป็นการระบุถึงชื่อ. ก็
พระเถระนั้น น่าดู น่าเลื่อมใส ทั้งด้วย
สรีรสุมบัติ ทั้งด้วยคุณสมบัติ ปราภฏ
แล้วว่า “สุภูติ” เพราะความที่ท่านเป็น
ผู้ประกอบด้วยความสง่างามโดยส่วนแห่ง
สรีระอันงดงาม และด้วยความสง่างาม
ด้วยสมบัติ มีศีลสมบัติเป็นต้น.

สีลสาราทิตฺรคุณโยคโต เถโร. อภาสิตฺถาติ
กเถสิ. กสฺมา ปเนเต มหาเถรา อตฺตโน
คุณฺเ ปกาเสนฺตฺติ ? อิมินา ทีฆเณ
อทฺธฺนา อนนฺทิตฺตปฺพุพฺพิ ปรมคฺมภีริ
อติวีย สนฺตํ ปณีตํ อตฺตนา อธิคตํ
โลกุตฺตรธมฺมํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปีติเวค-
สมฺมุสฺสาหิตอุทฺทานวเสน สาสนฺนสฺส
นียฺยานิกภาววิภาววเสน^๒ จ ปรมปฺปิจฺฉา
อริยา อตฺตโน คุณฺเ ปกาเสนฺติ, ยถา

ชื่อว่า **เถระ** เพราะประกอบด้วยคุณอัน
มั่นคงมีศีลสาระเป็นต้น. บทว่า **อภาสิตฺถ**
แปลว่า กล่าวแล้ว. ถ้ามว่าก็เพราะเหตุไร
พระมหาเถระเหล่านี้ จึงประกาศคุณ
ของตน. ตอบว่า พระอริยะทั้งหลาย
ผู้มักน้อยอย่างยิ่ง ย่อมประกาศคุณ
ของตน ด้วยอำนาจการพิจารณา
โลกุตตรธรรมที่ตนบรรลุแล้ว เป็นธรรมอัน
ลึกซึ้งอย่างยิ่ง สงบ ประณีตยิ่งนัก ที่ตน
ไม่เคยบรรลุมาก่อน โดยกาลอันยาวนานนี้
ด้วยอำนาจอุทาน ที่ถูกกระตุ้นเตือน
ด้วยกำลังแห่งปীติ และด้วยอำนาจการ
ประกาศความที่พระศาสนาเป็นนียยา-

^๑ ส. สีลสมฺปตฺติวิภูติยา จ.

^๒ ฉ. นียฺยานิกวิภาววเสน.

ต้ โลกนาถ โภชเนยฺยอชฺฐมาสยวเสน
 “ทสพลสมนฺนาคโต ภิกฺขเว ตถาคโต
 จตุเวสสารชฺชวิสารโท”ติอาทีนา^๑ อตุตโน
 คุณ ปกาเสตี,^๒ เอวมยํ เภรสุส
 อญฺญาพฺยากรณคาถา โหตีตี.

นิกธรรม เหมือนอย่างพระโลกนาถ
 ทรงประกาศคุณของพระองค์ ด้วย
 พระดำรัสมีอาทิว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย
 ตถาคตประกอบด้วยพระ ๑๐ เป็นผู้
 แก้วกล้าด้วยเวสาร์ชธรรม ๔ ด้วย
 สามารถแห่งอัยยาศัยแห่งบุคคลผู้ควร
 ตรัสรู้ ฉันทใด คาถานี้ ก็เป็นคาถา
 พยากรณ์ อรรถผลของพระภะระ
 ฉันทนั้นแล.

ปรมตถที่ปณียา เภรคาถาสัณฺณนาย
 สุกฺขิตฺตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระสุกฺขิตฺตเถระ
 แห่งอรรถกถาเภรคาถาชื่อปรมัตถที่ปณี

จบ.

^๑ ม. มุ. ๑๒/๑๔๐, อตุตโต สมานํ.

^๒ ปกาเสตีตี.

๒. มหาโกฏฐิกตฺเถรคาถา-

วณฺณนา

อุปลนฺโตติ^๑ อายสฺมโต มหา-
โกฏฐิกตฺเถรสฺส คาถา. ตสฺส กา
อุปลตฺติ ? อยมฺปิ เถโร ปทุมุตฺตรสฺส
ภควโต กาเล หังสวตฺตีนคเร มหาโกคฺกุลเ
นิพฺพตฺติตฺวา วิญญุตฺตํ ปตฺโต
มาตาปิตูนํ อจฺจเยน กุฏุมฺพํ
สณฺจเปตฺวา สมฺราวาสํ วสนฺโต เอกทิวสํ
ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต ธมฺมเทสนากาเล
หังสวตฺตีนครวาลิเก คนฺธมาลาทีหตฺถเ เยน
พฺพุโธ เยน ธมฺโม เยน สํโฆ, ตนฺนินฺเน
ตปฺโปณเ ตปฺปพฺภาเว คจฺฉนฺเต ทิสฺวา
มหาชเนน สทฺธิ^๒ อุปลโต สตฺถารํ เอกํ
ภิกฺขุํ ปฏิสมฺภิทาปตฺตานํ อคฺคภูจฺจาเน
จเปนฺตํ ทิสฺวา “อัยํ กิร อิมสฺมี
สาสเน ปฏิสมฺภิทาปตฺตานํ อคฺโค, อโห
วตาหฺมปิ เอกสฺส พุทฺธสฺส สาสเน

๒. พรรณนาคาถาของ

พระมหาโกฏฐิกเถระ

คาถาของท่านพระมหาโกฏฐิกเถระ
มีคำเริ่มต้นว่า **อุปลนฺโต** ดังนี้. เรื่องของ
พระเถระนั้นมีเหตุเกิดอย่างไร ? ในกาล
พระผู้มีพระภาค พระนามว่า ปทุมุตตระ.
พระเถระแม้รูปนี้ บังเกิดในตระกูล ที่มี
โภคะมาก ในหงสวดีนคร รู้เพียงสาแล้ว
โดยกาลที่มารดาบิดาล่วงลับไป จึงได้
รวบรวมทรัพย์อยู่ครองสมรवास วันหนึ่ง
เห็นชาวเมืองหงสวดีถือของหอมและดอกไม้
เป็นต้น มีใจโอบนไป ไน้มไป น้อมไป
ในพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ เดินไป
ในเวลาพระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรม
ก็เข้าไปกับมหาชน เห็นพระศาสดา
ทรงตั้งภิกษุรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งผู้เลิศ
กว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้บรรลุปฏิสัมภิทา
จึงคิดว่า “ได้ยินว่า ภิกษุรูปนี้ เป็นยอด
แห่งภิกษุทั้งหลาย ผู้บรรลุปฏิสัมภิทา
ในพระศาสนานี้ โอหนอ แม้ตัวเราก็พึง
เป็นยอดแห่งภิกษุ ผู้บรรลุปฏิสัมภิทา
ในศาสนาของพระพุทฺธเจ้าองค์หนึ่ง

^๑ ส. อุปลนฺโตติอาทิกา.

^๒ ส. เตหิ สทฺธิ.

อัย วีย ปฏิสมภิทาปตฺตานํ อคฺโค^๑
ภเวยฺยนุ”ติ จินฺเตตฺวา สตฺถุ เทสฺนา-
ปฺริโยสฺยานे วุฏฺฐิตาย ปฺริสาย ภควนฺตํ
อุปลงฺกมิตฺวา “ภนฺเต เสว มยฺหํ ภิกฺขุ
คณฺหถา”ติ นิมนฺเตสิ.

สตฺถา อธิวาเสสิ. โส ภควนฺตํ
อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา สกนิเวสนํ
คนฺตฺวา สพฺพพรตฺตี พุทฺธสฺส ภิกฺขุสํสฺส
จ นิสฺซชฺฎฺจํ คณฺธทามมาลาทามาที่หิ^๒
อลงฺกกริตฺวา ปณฺตี ขาทนียํ โภชนียํ
ปฏฺยทาทาเปตฺวา ตสฺสา รตฺติยา อจฺเจน
สเก นิเวสเน ภิกฺขุสฺตสฺสพฺริวารํ
ภควนฺตํ วิวิธยาคุชฺชกปฺริวารํ^๓ นานารส-
สุปฺพยุณฺชนํ คณฺธสาสิโภชนํ โภเชตฺวา
ภตฺตกิจฺจปฺริโยสฺยานे จินฺเตสิ “มหนฺตํ ไช
อหํ จานนฺตรํ ปตฺถेमิ, น ไช ปน
มยฺหํ^๔ ยุตฺตํ เอกทิวสเมว ทานํ ทตฺวา

ดุจภิกษุรูปนี้ ดังนี้แล้ว เมื่อบริษัทพากัน
กลับไปในเวลาจบเทศนาของพระศาสดา
แล้ว จึงเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ทูลนิมนต์
ว่า พระเจ้าข้า พรุ่งนี้ขอได้โปรดรับภิกษา
ของข้าพระองค์.

พระศาสดาทรงรับนิมนต์แล้ว. กุฎุมพินัน
ถวายบังคมพระผู้มีพระภาค กระทำ
ประทักษิณแล้ว กลับไปยังเรือนของตน
ประดับประดาที่ประทับของพระพุทธเจ้า
และของภิกษุสงฆ์ ด้วยพวงของหอม
และพวงมาลาเป็นต้น ตลอดคืนยันรุ่ง
ให้ตกแต่งของเคี้ยวและของบริโภคอัน
ประณีต เมื่อราตรีนั้นล่วงแล้ว จึงทูลให้
พระผู้มีพระภาค ซึ่งมีภิกษุหนึ่งแสน
เป็นบริวาร ฉันทโภชนะแห่งข้าวสาละหอม
อันมีแกงและกับมีรสต่างๆ พร้อมด้วย
ข้าวยาคุและของเคี้ยวนานาชาติ ในเรือน
ของตน. ในเวลาเสร็จภัตกิจจึงคิดว่า
เราปรารถนาตำแหน่งที่สำคัญ แต่เรายัง
มิได้ถวายทานอันสมควร แล้วปรารถนา

^๑ ฉ. ปฏิสมภิทาปตฺโต.

^๒ ส. คณฺธมาลาทามาที่หิ.

^๓ ส. ...ชชฺชกาทิปฺริวารํ.

^๔ ส. มยา.

ตี จานนตรี ปตฺเถตฺติ, อนุปฏิปาภฺยิยา
สตุตฺติ ทิวเส^๑ ทานํ ทตฺวา ปตฺเถสฺสามิ”ติ.

โส เตเนว นียาเมน สตุตฺติ ทิวเส
มหาทาน^๒ ทตฺวา ภตฺตทิกฺขุปรโยसानเน
ทุสฺสโกฏฐาคาริ วิวราเปตฺวา อุตฺตมํ
ติจฺจิวรปฺปโหนกํ สุขุมวตฺถิ พุทฺธสฺส
ปาทมฺมุเล จเปตฺวา ภิกฺขุสฺสทสฺสสฺส จ
ติจฺจิวริ ทตฺวา ตถาคตฺติ อฺปสงฺกมิตฺวา
“ภนฺเต โย โส ภิกฺขุ ตฺเมหฺนฺนํ อิตฺโต
สตุตฺตมทิวสมตฺถเก เอตทคฺคเ จปิตฺโต,
อหฺมปิ โส ภิกฺขุ วิย อนาคเต
อฺปฺปชฺชนกพุทฺธสฺส สาสเน ปพฺพชิตฺวา
ปฺปฐิมุภิตาปตฺตานํ อคฺคิ ภาเวยฺยนุ”ติ
วตฺวา สตุตฺติ ปาทมฺมุเล นิปฺพชิตฺวา ปตฺถนํ
อกาสิ.

สตุตฺตา ตสฺส ปตฺถนาย สมฺมิชฺฌนฺนภาวํ
ทิสฺวา “อนาคเต อิตฺโต กปฺปสตุสฺสท-
สมตฺถเก โคตโม นาม พุทฺโธ โลก

ตำแหน่งนั้นในวันเดียวกันเท่านั้น เราจัก
ถวายทานตลอด ๗ วัน ตามลำดับ
แล้วจึงปรารภนา.

กฏุมพินันถวายมหาทานตลอด ๗ วัน โดย
ทำนองนั้นนั้นเทียว ในเวลาเสร็จภัตกิจ
จึงสั่งให้เปิดเรือนคลังผ้า เลือกเอาผ้าเนื้อ
ละเอียด อย่างที่พอทำไตรจีวรอย่างดีได้
วางไว้แทบพระบาทแห่งพระพุทธรเจ้า และ
ถวายไตรจีวรแต่ภิกษุหนึ่งแสนรูปแล้ว
เข้าเฝ้าพระตถาคตทูลว่า ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ แม้ข้าพระองค์ออกบวชใน
ศาสนาของพระพุทธรเจ้าผู้จะทรงอุบัติขึ้น
ในอนาคตแล้ว พึ่งเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุ
ทั้งหลาย ผู้บรรลุปฐิสัมภิตา เหมือนภิกษุ
ที่พระองค์ทรงแต่งตั้งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ
ในที่สุดวันที่ ๗ แต่วันนี้เกิด ดังนี้แล้ว
หมอบ ณ บาทมูลของพระศาสดา
กระทำความปรารภนาแล้ว.

พระศาสดา ทรงเห็นว่าความปรารภนา
ของกฏุมพินัน จะสำเร็จ จึงทรงพยากรณ์
ว่า “ต่อไปในอนาคต อีกแสนกัปนับ
แต่กัปนี้ไป พระพุทธรเจ้าพระนามว่าโคตม

^๑ ส. สตุตทิวส.

^๒ ฉ. มหาทานานิ.

อุปปชฺชิสฺสตี, ตสฺส สาสเน ตว ปตฺถนา
สมิชฺฌิสฺสตี”ติ พุยาภาสิ. วุตฺตมฺปิ เจตฺ
อปทาน^๑ :

“ปทุมุตฺตโร นาม ชิน
สพฺพโลกวิฑู มุนิ
อิโต สตสฺสสมฺหิ
กปเป อุปปชฺชิ จกฺขมา.

โอวาทโก วิญญาปโก
ตารโก สพฺพปาณินิ
เทสนากุสโล พุฑฺโธ
ตาเรสิ ชนตฺ ฬหุ.

อนุกมฺปโก การุณิโก
หิตะสิ สพฺพปาณินิ
สมฺปตฺเต ติตฺถิเย สพฺเพ
ปญฺจสีเล ปติฏฺจหิ.^๒

เอวํ นิรากุล^๓ อาสิ
สุญฺญตฺ ติตฺถิเยหิ จ

จักรงอุบัติขึ้นในโลก ความปรารถนา
ของท่าน จักสำเร็จในศาสนาของพระ-
พุทธเจ้าพระองค์นั้น”. สมจริงดังคำที่ท่าน
กล่าวไว้ในคัมภีร์อปทานว่า

“ในกัปถัดจากภัทรกัปนี้ไปแสนกัป
พระพิชิตมารพระนามว่าปทุมุตตระ
ผู้รู้แจ้งโลกทั้งปวง เป็นมุนี มีจักษุ
ได้เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว.

พระองค์ตรัสสอน ทรงแสดงให้สัตว์
รู้ชัดได้ ทรงยังสรรพสัตว์ให้ข้าม
วิญสงสาร ทรงฉลาดในเทศนา
เป็นผู้เบิกบาน ทรงช่วยให้ประชุม
ชนเป็นอันมากข้ามพ้นไป.

พระองค์เป็นผู้อนุเคราะห์ประกอบ
ด้วยพระกรุณา แสวงหาประโยชน์
เกื้อกูลให้แก่สรรพสัตว์ ยิ่งเหล่า
เดียรถีย์ที่มาเฝ้า ให้ดำรงอยู่ใน
เบญจศีลได้ทุกคน.

เมื่อเป็นเช่นนี้ พระศาสดาจึงไม่มี
ความอาภูล ว่างสูญจากเหล่า

^๑ พุ. อ. ๓๓/๑๒๗/๒๐๓.

^๒ ฉ. ปติฏฺจปิ.

^๓ ฉ. นิรากุโล.

วิจิตต์ อรหันเตหิ
 วสีฎเตหิ ตาทิภิ.

 รตนานัญจปญฺญาสํ
 อุกฺคโต โส มหามุณี
 กญฺจนคฺขิมยสงฺกาโส
 พตฺตีสวรลกฺขณ.^๑

 วสุสสตสทฺสสถานิ
 อายุ วิชฺชติ ตาวเท
 ตาวตา ติฏฺฐมาโน โส
 ตาเรสิ ชนตํ พหุ.

 ตทาทิ หีสวติยา
 พุราหฺมณเณ เวทปารคฺคู
 อฺเปตฺวา^๒ สพฺพโลกคฺคํ
 อสฺโสสิ ฌมฺมเทสนํ.

 ตทา โส^๓ สวากํ ธีโร
 ปภินฺนปฺภิสฺมภิทิ^๔

เดียรถีย์ วิจิตรด้วยพระอรหันต์
 ผู้คงที่ มีความชำนาญชำนาญ.

 พระมหามุณี พระองค์นั้น สูง
 ประมาณ ๕๘ ศอก พระฉวีวรรณ
 งามคล้ายทองคำอันล้ำค่า มีพระ
 ลักษณะอันประเสริฐ ๓๒ ประการ.

 ครั้งนั้น มนุษย์มีอายุได้ประมาณ
 หนึ่งแสนปี พระชินสีห์พระองค์นั้น
 เมื่อดำรงพระชนม์อยู่ โดยกาล
 ประมาณเท่านั้น ได้ทรงยังประชุม
 ชนเป็นอันมาก ให้ข้ามพ้น
 วัฏสงสารไปได้.

 ครั้งนั้น เราเป็นพราหมณ์ชาวเมือง
 หงสวดี เรียนจบไตรเพท ได้
 เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ผู้เลิศกว่า
 สัตว์โลกทั้งปวงแล้ว สดับพระ-
 ธรรมเทศนา.

 ครั้งนั้น พระธีรเจ้าพระองค์นั้น ทรง
 ตั้งสาวกผู้แตกฉาน ในปฏิสัมภิทา

^๑ ฉ. พตฺตีส...

^๒ ฉ. อฺเปจฺจ.

^๓ โป. ฉ. ตาทิสํ.

^๔ ฉ. ปภินฺนมติโคจริ.

อตฺเถ ฐมฺเม นินฺตฺเต จ
ปฏิกานเ จ โกวิทฺ.

ฉลาดในอรรถธรรมนินฺตฺติและปฏิกาน.

จเปสิ เอตทคฺคฺมฺหิ
ตํ สุตฺวา มุทิตฺโ อหํ
สฺสาวกํ ชินวริ
สฺตฺตาทํ โภชยิ ตทา.

ในตำแหน่งเอตทคฺคฺมฺหิ เขาได้ฟัง
ดังนั้นแล้ว ก็ชอบใจ จึงได้นิมนต์
พระชินเจ้า พร้อมด้วยพระสาวก
ให้ฉันถึง ๗ วัน ในกาลนั้น.

ทฺสฺเสหิ ฉาทยิตฺวาน^๑
สฺลิสฺสํ พุทฺธสาคฺริ^๒
นิปฺจฺจ ปาทมฺมฺมฺหิ
ตณฺจันํ ปตฺถยิ อหํ.

เรายังพระพุทธเจ้าผู้เปรียบด้วยสาคร
พร้อมทั้งพระสาวก ให้ครองผ้าแล้ว
หมอบลงแทบบาทมุล ปวารณา
ฐานันดรนั้น.

ตโต อโวจ โลกคฺโค
ปฺสฺสเถตํ ทิวฺชุตฺตมํ^๓
วินฺตํ ปาทมฺมฺมฺหิ^๔
กมฺโลทรสฺปฺปกํ.

ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าผู้เลิศกว่า
โลกได้ตรัสว่า จงดุพราหมณ์ผู้สูงสุด
ที่หมอบอยู่แทบเท้านี้ ผู้มีรัศมี
เหมือนกลีบดอกบัว.

เสฏฺฐิํ พุทฺธสฺส^๕ ภิกฺขุสฺส
จันํ ปตฺถยเต อยํ
ตาย สทฺธาย จาเคน
สทฺธมฺมสฺสวเนน จ.

พราหมณ์นี้ ปวารณาตำแหน่ง
แห่งภิกษุผู้แตกฉาน ซึ่งเป็น
ตำแหน่งประเสริฐสุด เพราะการ
บริจาคตานด้วยศรัทธานั้น และ
เพราะการสดับพระธรรมเทศนา.

^๑ ฉ. ทฺสฺเสหจฺฉาทยิตฺวาน.

^๒ ม. สฺลิสฺสํ พุทฺธสาคฺริ.

^๓ ส. กุญฺมพิกํ, ทิวฺชุตฺตมํ.

^๔ ฉ. ปาทมฺมฺลํ เม.

^๕ ฉ. อ. พุทฺธเสฏฺฐจฺสฺส.

สพฺพตฺถ สุขิตฺโต หุตฺวา
 สํสริตฺวา ภวามเว
 อเนาคตมฺหิ อทฺธานเ
 ลจฺจเสตํ มโนรถํ.

สตสฺหสฺเส อิตฺโต กปฺเป
 โอกฺกาทกฺกุลสมฺภโว
 โคตโม นาม นามเณ
 สตฺถา โลเก ภวิสฺสตี.

ตสฺส ธมฺเมสฺสุ ทายาทโ
 โอรสเ ธมฺมนิมฺมิตฺโต
 โกฏฺฐิกโก นาม นามเณ
 เหสฺสตี สตฺถุสฺสาวโก.

ตํ สุตฺวา มุทิตฺโต หุตฺวา
 ยาวชิวํ ตทา ชินฺ
 เมตฺตจิตฺโต ปริจรี
 ยโต^๑ ปญฺญา^๒สมาหิตฺโต.

เตน กมฺมวิปาเกน
 เจตนาปณฺธิธีหิ จ
 ชหิตฺวา มานุสฺสํ เทหํ
 ตาวตีสํ อคฺจฺจนํ.

พราหมณ์จักเป็นผู้ถึงสุข ในทุกภพ
 ท่องเที่ยวไป ในภพน้อยใหญ่
 จักได้สมมโนรถเช่นนี้.

ในกัป ถัดจากกัปนี้ไปแสนกัป
 พระศาสดา มีพระนามว่า โคตม
 ซึ่งสมภพในวงศ์พระเจ้าโอกกาทราช
 จักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก.

พราหมณ์ จักเป็นโอรสอันธรรม
 เนรมิต เป็นสาวกของพระศาสดา
 มีนามชื่อว่า โกฏฐิกะ.

เรา ได้ฟังพุทธพยากรณ์นั้นแล้ว
 เป็นผู้เบิกบาน มีจิตประกอบ
 ด้วยเมตตา บำรุงพระชินเจ้า
 ตราบเท่าสิ้นชีวิต ในครั้งนั้น
 เพราะเราเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญา.

เพราะผลกรรมนั้น และเพราะการ
 ตั้งเจตจำนงไว้ เราละร่างมนุษย์
 แล้ว ได้ไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์.

^๑ ฉ. อี. สโต.

^๒ ส. ปญฺโญ.

สตานํ ตีณิกุขตตุญจ^๑
 เทวราชุมการยี่
 สตานํ ปญจกุขตตุญจ
 จกุกวตติ อโหสน्ह.

ปเทสราชุํ วิปลุํ
 คณนาโต อสงุขยี่
 สพุพตถ สุขิตโต อาสี.
 ตสฺส กมฺมสฺส วาหสา.^๒

ทฺเว ภเว สัสมามิ
 เทวตเต อถ มานุเส
 อญญํ คตี น ชานามิ^๓
 สุจิณฺณสฺส อิทํ ผลํ.

ทฺเว กุเล ปชายามิ
 ขตฺติเย วาปี พุราหฺมณเ
 นีเจ กุเล น ชายามิ
 สุจิณฺณสฺส อิทํ ผลํ.

ปจฺฉิเม ภวสมฺปตเต
 พุราหฺมพฺนุ อโหสน्ह
 สวตฺถิยํ วิปฺปกุเล
 ปจฺฉา ชาโต^๔ มหฺตฺถเน.

เราได้เสวยราชสมบัติ ในเทวโลก
 ๓๐๐ ครั้ง ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
 ๕๐๐ ครั้ง.

และเป็นพระเจ้าประเทศราช อัน
 ไพบูลย์ โดยคณานับมิได้
 เพราะกรรมนั้นนำไป เราจึงเป็น
 ผู้ถึงความสุข ในทุกภพ.

เราท่องเที่ยวไปแต่ในสองภพ คือ
 ในเทวดาและมนุษย์ เราไม่รู้จัก
 คติอื่น นี่เป็นผลแห่งกรรมที่สร้างสม
 ไว้ดี.

เราเกิดแต่ในสองตระกูล คือตระกูล
 กษัตริย์และสกุลพราหมณ์ หากเกิด
 ในตระกูลต่ำทราไม่ นี่เป็นผล
 แห่งกรรมที่สร้างสมไว้ดี.

เมื่อถึงภพสุดท้าย เราเกิดเป็นบุตร
 ของพราหมณ์ ในตระกูลที่มีทรัพย์
 สมบัติมาก ในพระนครสาวัตถี.

^๑ ส. ตีสตกุขตตุ.

^๒ ไป. ส. เตชสา.

^๓ ฉ. คจฺฉามิ.

^๔ ฉ. ปจฺฉาชาโต.

มาตา จันทวดี นาม
 ปีตา เม อัสสลายโน
 ยทา เม ปีตริ พุทฺโธ
 วินยิ สพุพสุทฺธิยา.

ตทา ปสนฺโน สุกเต
 ปพุพฺธิ อนคาริยํ
 โมคฺคฺลฺลาโน อาจริโย
 อุปชฺฌมา^๑ สารีสมฺภโว.

เกเสสุ ฉิขฺชฺมาเนสุ
 ทิฏฺฐิจิ ฉินฺนา สมฺมุติกา
 นิวาเสนฺโต จ กาสาวํ
 อรหตฺตํ อปาปฺณิ.^๒

อตฺถมฺมนิรุตฺตีสฺสุ
 ปฏฺฐิภาณํ จ เม มติ
 ปภินฺนา เตน โลกคฺโค
 เอตทคฺเค จเปสิ มํ.

อสนฺทิฏฺฐํ วิยาภาสี
 อุปฺติสฺเสน ปุจฺฉิตฺโต
 ปฏฺฐิสฺมฺภิทาสฺสุ เตนาหํ
 อคฺโค สมฺพุทฺธสฺสเน.^๓

มารดาของเราชื่อจันทวดี บิดาชื่อ
 อัสสลายนะ ในคราวที่พระพุทธเจ้า
 ทรงแนะนำบิดาเราเพื่อความบริสุทธิ์
 ทุกอย่าง.

เราเลื่อมใสในพระสุคตเจ้า ได้ออก
 บวชเป็นบรรพชิต พระโมคคัลลานะ
 เป็นพระอาจารย์ พระสารีบุตร
 เป็นพระอุปัชฌาย์.

เราตัดทิฏฐิพร้อมด้วยมูลรากเสียได้
 ในเมื่อกำลังปลงผม และเมื่อกำลัง
 นุ่งผ้ากาสาวะ ก็ได้บรรลุอรหัต.

เรามีปริชาแตกฉาน ในอรรถธรรม
 นิรุตติและปฏิภาณ เพราะเหตุนั้น
 พระผู้มีพระภาคผู้เลิศกว่าโลก จึง
 ทรงตั้งเราไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ.

เราอันท่านพระอุปติสสะได้ถาม ใน
 ปฏิสัมภิทา ก็แก้ได้ ไม่ขัดข้อง
 เพราะเหตุนั้น เราจึงเป็นผู้เลิศ
 ในพระพุทธศาสนา.

^๑ ส. อุปชฺฌเ.

^๒ ฉ. อรหตฺตมปาปฺณิ.

^๓ ส. พุทฺธสฺส สาสเน.

กิเลสา ฉาปีตา มยหิ
 ภาวา สพุเพ สมุหตา
 นาโคว พนุณิ เจตวา
 วิหรามิ อนาสโว.

เรา เมากิเลสทั้งหลายแล้ว ภา
 ทั้งปวง เราถอนขึ้นแล้ว เราตัด
 เครื่องผูกได้แล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะ
 อยู่ ประดุจพญาช้าง ฉะนั้น.

สวาคติ วต เม อาสิ
 พุทธเสฏฺฐสฺส สนฺติเก^๑
 ติสฺโส วิชฺชา อญฺฺปตฺตา
 กติ พุทฺธสฺส สาสนํ.

เราได้มาอยู่ในสำนักของพระพุทธ-
 เจ้าผู้ประเสริฐที่สุด เป็นการมาดี
 แล้วหนอ เราบรรลุวิชา ๓ แล้ว
 พระพุทธศาสนาเราทำได้สำเร็จแล้ว.

ปฏิสัมภิตา จตฺสฺโส^๒
 วิโมกฺขาปิ จ อฏฺฐิเม
 ฉพฺภินฺนวา สจฺฉิกตา
 กติ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

ปฏีสัมภิตา ๔ วิโมกข์ ๘ อภิญญา
 ๖ เราทำให้แจ้งแล้ว พระพุทธ-
 ศาสนาเราทำได้สำเร็จแล้ว" ดังนี้.

เอวํ โส ตตฺถ ตตฺถ ภเว
 ปุณฺณณฺณสมฺภาริ^๓ สมฺภรณฺโต
 อปฺราปริ เทวมนุสฺเสสฺส สัสนฺโต อิมสฺมิ
 พุทฺธปฺปาเท สวตฺถิยํ พุราหฺมณ-
 มหาสาลกฺกุเล นิพฺพตฺติ. โกฏฺฐิโกตฺติสฺส^๔
 นามํ อภิสุ. โส วยฺปตฺโต ตโย เวเท
 อุกฺคเหตฺวา พุราหฺมณสิปฺเป นิพฺพตฺติ

เขาสั่งสมบุญและญาณสมภาร
 อยู่ในภพนั้น ๆ ด้วยอาการอย่างนี้
 ท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่ในเทวดาและ
 มนุษย์ทั้งหลาย ในพุทธอุปบาทกาลนี้
 มาบังเกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล
 ในเมืองสาวัตถี มารดาและบิดาขนาน
 นามเขาว่าโกฏฐิกะ. เขาเจริญวัยแล้ว

^๑ ฉ. มม พุทธสฺส สนฺติเก.

^๒ ส. จตฺสฺโสปี.

^๓ ส. ปุณฺณสมฺภาริ.

^๔ ส. โกฏฺฐิโกตฺติสฺส.

คโต เอกทิวส์ สตุถุ สนฺตักิ คนฺตฺวา
 ธมฺมํ สุตฺวา ปฏิทฺธสฺสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา
 อฺปสมฺปนฺนกาลโต ปฏฺจาย วิปฺสฺสนาย
 กมฺมํ กโรนฺโต สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหฺตฺตํ
 ปตฺวา ปฏิสมฺภิทาสฺ จินฺณวสี หุตฺวา
 อภินฺญาเต อภินฺญาเต^๑ มหาเถเร
 อฺปสงฺกมิตฺวา ปณฺหิ ปุจฺจนฺโตปิ ทสฺพลํ
 อฺปสงฺกมิตฺวา ปณฺหิ ปุจฺจนฺโตปิ
 ปฏิสมฺภิทาสฺเยว ปณฺหิ ปุจฺฉิ. เอวมยํ
 เถโร ตตฺถ กตาทิการตาย จินฺณวสี-
 ภาเวน จ ปฏิสมฺภิทาปตฺตานํ อคฺโค
 ชาโต.

อถ นํ สตุถา มหาเวทฺลลฺลสุตฺตํ^๒
 อตฺตฺวปฺปตฺตี กตฺวา ปฏิสมฺภิทาปตฺตานํ
 อคฺคฺกุจฺจาเน จเปสิ “เอตทคฺคํ ภิกฺขเว
 มม สวากานํ ภิกฺขุณํ ปฏิสมฺภิทาปตฺตานํ

เรียนไตรเพท ถึงความสำเร็จในพราหมณ-
 ศิลปะ วันหนึ่ง ไปเฝ้าพระศาสดาฟังธรรม
 กลับได้ศรัทธาบรรพชาแล้ว นับแต่วันที่
 ท่านอุปสมบทแล้วก็บำเพ็ญวิปัสสนา
 บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิตา
 มีความชำนาญอันสั่งสมแล้วในปฏิสัมภิตา
 เข้าไปหาพระมหาเถระทั้งหลาย ผู้มี
 ความรู้และความเข้าใจแล้ว ถ้ามปัญหา
 บ้าง เข้าเฝ้าพระทศพลแล้ว ถ้ามปัญหา
 บ้าง ล้วนแต่ถ้ามปัญหาในปฏิสัมภิตา
 ทั้งนั้น. เพราะเป็นผู้มีความดีได้กระทำ
 ไว้ในภพนั้น ๆ และเพราะเป็นผู้มีความ
 ชำนาญที่ได้สร้างสมไว้แล้ว ใน
 ปฏิสัมภิตานั้น พระเถระนี้ จึงเป็นผู้เลิศ
 กว่าบรรดาภิกษุทั้งหลาย ผู้บรรลุ
 ปฏิสัมภิตา ด้วยประการฉะนี้.

คราวนั้น พระศาสดาทรงแสดง
 มหาเวทลลลสูตร ให้เป็นอรรถูปบัติแล้ว
 ทรงตั้งท่านไว้ในตำแหน่งเป็นผู้เลิศกว่า
 ภิกษุทั้งหลายผู้บรรลุปฏิสัมภิตาว่า “ภิกษุ
 ทั้งหมด บรรดาภิกษุทั้งหลายผู้เป็น
 สาวกของเรา ผู้บรรลุปฏิสัมภิตา พระ

^๑ ส. อภินฺญาเต.

^๒ ม. มุ. ๑๒/๕๓๖.

ยทิตฺถิ มหาโกฏฐิกโก"ติ."^๑ โส อปเรน
สมเยน วิมุตติสุขํ ปฏิสํเวเทนุโต
อุทานวเสน.

มหาโกฏฐิกะเป็นเลิศ" ดังนี้. สมัยต่อมา
ท่านเสวยวิมุตติสุขอยู่ ด้วยสามารถ
แห่งอุทาน.

ได้ยินว่า ท่านพระมหาโกฏฐิกเถระได้
ภาษิตพระคาถาไว้อย่างนี้ว่า

๒. "อุปสนฺโต อุปฺรโต
มนฺตภาณิ อนฺนุทฺโต
ธฺนาติ ปาปกเก ธฺมฺเม
ทุมปตฺตํว มาลฺุโต"ติ

อิตฺถํ สุทํ อายสฺมา มหาโกฏฐิกตฺเถโร
คาถํ อภาสิ.

ตตฺถ อุปสนฺโตติ มนฺจจฺญจฺจํ
อินฺทฺริยานํ อุปสมเนน นิพฺพิเสวณภาว-
กรณฺเณน อุปสนฺโต. อุปฺรโตติ สพฺพสฺมา
ปาปกรณฺโต โอรฺโต วิรฺโต. มนฺตภาณิ
มนฺตา วุจฺจติ ปญฺญา, ตาย ปน
อุปปริกฺขิตฺวา ภณฺตีติ มนฺตภาณิ,
กาลวาทีอาทิภาวํ อวิสุสฺสุเชนฺุโตเยว
ภณฺตีติ อตฺถ.

๒. "บุคคลผู้สงบ งดเว้นจากการทำ
ความชั่ว พุดด้วยปัญญา ไม่
ฟุ้งซ่าน ย่อมกำจัดบาปกรรม
ทั้งหลายเสียได้ เหมือนลมพัด
ใบไม้ให้ร่วงหล่นไป ฉะนั้น".

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า
อุปสนฺโต ความว่า เข้าไปสงบระงับ
โดยกระทำให้มีความเสพผิดออกไป ด้วย
การเข้าระงับอินทรีย์ อันมีมโนทรีย์
เป็นที่ ๖. บทว่า อุปฺรโต ความว่า ละเว้น
คืองดเว้นจากการกระทำบาปทั้งปวง.
บทว่า มนฺตภาณิ ได้แก่ ปัญญา ท่าน
เรียกว่า มนต์ ก็บุคคลชื่อว่ามนต์ภาณิ
เพราะวิเคราะห์ว่า เข้าไปพิจารณาแล้ว
จึงกล่าวด้วยปัญญานั้น อธิบายว่า
กล่าวไม่ละความเป็นผู้มีปกติ กล่าว
ตามกาลเป็นต้นนั้นเทียว.

^๑ อัง. เอกก. ๒๐/๓๒.

มนตภณนวเสน วา ภณตีติ มนตภาณิ,
 ทุพฺภาสิตโต วินา^๑ อตฺตโน ภาสนวเสน^๒
 จตฺรงฺคสมนฺนาคตฺติ สฺภาสิตฺเตว ภณตีติ
 อตฺถเ. ชาตฺติอาทิวเสน อตฺตโน
 อนุกฺกัสนโต น อุทฺธโตติ อนฺนุทฺธโต.

อถวา ตินฺณณฺ^๓ กายทฺจฺจวิตานํ
 รูปสมเนน ตโต ปฏฺวิวิทฺติยา อุปฺสนฺนโต,
 ตินฺณณฺ มโนทฺจฺจวิตานํ อุปรมเนน
 ปชฺชนเนน อุปรโต, จตฺนุนํ
 วจฺจิตฺตทฺจฺจวิตานํ อปฺปวตฺตติยา ปริमित-
 ภาณิตาย มนตภาณิ, ติวฺวิทฺทฺจฺจวิต-
 นิमितฺตอุปฺปชฺชนกฺกสฺส^๔ อุทฺธจฺจสฺส
 อภาวโต อนฺนุทฺธโต. เอวํ ปน
 ติวฺวิทฺทฺจฺจวิตปฺปหาเนน สฺสุทฺธเส สึเล
 ปตฺติภฺจฺจิตโต อุทฺธจฺจปฺปหาเนน สฺสมาหิตโต,
 ตเมว สฺสมาธิ ปทฺทฺจฺจานํ กตฺวา วิปฺสฺสนํ
 วทฺตเมตฺตวา มคฺคปฏฺฏิปาภฺยิยา ฐนาติ

อีกนัยหนึ่ง ความว่า บุคคลชื่อว่า
 มนต์ภาณิ เพราะอรรถว่า กล่าวไปตาม
 อำนาจการกล่าวด้วยปัญญา, คือกล่าว
 แต่คำสุภาษิต ที่ประกอบด้วยองค์ ๔
 เท่านั้น เพราะการกล่าวของตนเว้นจาก
 คำทุพฺภาสิต. บุคคลชื่อว่า อนฺนุทฺธตะ
 เพราะอรรถว่า ไม่ยกขึ้นแล้ว โดยความ
 ไม่ยกตนว่าเป็นผู้ดีเลิศ ด้วยอำนาจชาติ
 เป็นต้น.

อีกนัยหนึ่ง ชื่อว่าผู้สงบแล้ว เพราะความ
 เข้าไปสงบกายทฺจฺจวิต ๓ คือเพราะเว้นขาด
 จากกายทฺจฺจวิต ๓ นั้น, ชื่อว่าผู้งดเว้นแล้ว
 เพราะงดเว้นคือเพราะละมโนทฺจฺจวิต ๓,
 ชื่อว่าผู้กล่าวด้วยปัญญา เพราะเป็นผู้มี
 ปกติ กล่าวคำที่กำหนดแล้ว โดยไม่ให้
 มโนทฺจฺจวิต ๔ เป็นไป. ชื่อว่าผู้ไม่ฟังชาน
 เพราะไม่มีอุทฺธจฺจจะอันจะเป็นเหตุให้ทฺจฺจวิต
 ๓ เกิดขึ้น. ก็เพราะละทฺจฺจวิต ๓ ได้ด้วย
 ประการดังกล่าวนี้ จึงชื่อว่าเป็นผู้ตั้งอยู่
 ในศีลอันบริสุทธิ เพราะละอุทฺธจฺจจะเสียได้
 จึงชื่อว่าเป็นผู้มีจิตตั้งมั่น, บุคคลทำสมาธิ

^๑ ส. นตฺถิ.

^๒ ส. สาสนวเสน.

^๓ ส. ตินฺณณฺ วา.

^๔ ส. ติวฺวิทฺ ทฺจฺจวิตนิमितฺตํ อุปฺปชฺชนกฺกสฺส.

ปาปเก ฐมฺเม ลามกญฺเจเน ปาปเก
สพฺเพปิ สงฺกิลเสฐมฺเม นิตฺถุนาติ,
สมฺมุจฺเจทวเสเน ปชหติ.

ยถา ก็? ทุมปตฺตํว มาลฺุโต, ยถา
นาม ทุมสฺส รุกฺขสฺส ปตฺตํ ปณฺฑปฺลาลํ
มาลฺุโต วาโต ฐุนาติ, พนฺธนโต
วิโยเชนฺโต นีหฺรติ, เอวํ ยถาวุตฺต-
ปฺปฏิปตฺตํยํ จิตฺโต ปาปฐมฺเม อตฺตโน
สนฺนฺตานโต นีหฺรติ, เอวมยํ เถรสฺส
อณฺญาปเทเสเน อณฺญาพฺยากรณคาถาปี
โหตีติ เวทิตพฺพา.

เอตฺถ จ กายวจีทฺุจฺจริตปฺปหान-
วจเนเน ปโยคสฺุทฺธิ ทสฺุเสติ, มโน-
ทฺุจฺจริตปฺปหानวจเนเน อาสยสฺุทฺธิ. เอวํ
ปโยคาสยสฺุทฺธสฺุส “อนฺุทฺุโต”ติ อิมินา
อฺุทฺุจฺจาภาววจเนเน ตเทกญฺุจฺตาย
นีวรณปฺปหานํ ทสฺุเสติ. เตสฺุ
ปโยคสฺุทฺธิยา ลีลสมฺปตฺติ วิภาวิตา,

นั้่นนั้่นแหละ ให้เป็นปัทฏฐานแล้ว เจริญ
วิปัสสนา ย่อมกำจัดบาปกรรมอันลามก
เสียได้ ตามลำดับแห่งมรรค คือย่อม
กำจัด ได้แก่ ย่อมละสังกิลเสฐม
แม้ทั้งปวง ที่ชื่อว่าลามก เพราะอรรถว่า
ต่ำทรามเสียได้ ด้วยอำนาจสมฺมุจฺเจท-
ปหาน.

ถามว่า เหมือนอะไร? ตอบว่า เหมือน
ลมพัดใบไม้ ให้ร่วงหล่นไป ฉะนั้น.
ลมคือพายุ ย่อมพัดใบไม้ คือใบไม้
ที่เหลืองของไม้ คือต้นไม้ ทำให้กระจัด
กระจายจากซัว ชื่อฉันใด ผู้ที่ตั้งอยู่ใน
ข้อปฏิบัติตามที่กล่าวแล้ว ก็ย่อมนำ
บาปกรรมออกไปจากสันดานของตนได้
ฉันนั้น, ฟังทราบว่ คาถาของพระเถระ
นี้เป็นคาถาพยากรณ์อรรหัตผลโดยอ้างถึง
อรรหัตผล ด้วยประการฉะนี้.

ก็ในคาถานี้ ท่านแสดงปโยคสฺุทฺธิ
(ความบริสุทธิ์แห่งความพยายาม) ด้วย
การกล่าวถึงการละกายทฺุจฺจริตและวจีทฺุจฺจริต,
แสดงอาสยสฺุทฺธิ (ความบริสุทธิ์แห่ง
เจตนา) ด้วยการกล่าวถึงมโนทฺุจฺจริต,
แสดงการละนิวรณ์ เพราะความที่บุคคล
ผู้มีปโยคะและอาสยะอันบริสุทธิ์อย่างนี้

อาสยสุทธินา สมถภาวนาย อุปการก-
 ฌมฺมปริคฺคเห, นีวฺรณปฺปหาเนน สมาธิ-
 ภาวนา, “ธฺนาติ ปาปเก ฌมฺเม”ติ
 อิมินา ปญฺญาภาวนา วิภาวิตา โหติ.

เป็นผู้ตั้งอยู่ในความไม่ฟุ้งซ่านนั้น ด้วย
 การกล่าวถึงความไม่มีความฟุ้งซ่าน ด้วย
 คำนี้ว่า อนุทฺธโต. บรรดาสุทธิทั้ง ๒ นั้น
 ท่านอธิบายสี่ลสมบัติด้วยปโยคสุทธิ,
 อธิบายการสงเคราะห์ธรรม อันเป็น
 อุปการะแก่สมถภาวนาด้วยอาสยสุทธิ,
 อธิบายสมาธิภาวนาด้วยการละนิวรณ์,
 ปัญญาภาวนา ย่อมเป็นอันท่านอธิบาย
 แล้วด้วยบาทคาถานี้ว่า ธฺนาติ ปาปเก
 ฌมฺเม.

เอวํ อธิสึลสิกฺขาทโย ติสฺโส สิกฺขา,
 ติวริทฺถกฺลฺยาณํ สาสนํ, ตทฺทกฺปฺปหานาทินิ
 ตีณิ ปหานานิ อนุทฺทวยปฺริวชฺชเนน สทฺธิ
 มชฺฐมิมาย ปฺฏิปตฺตติยา^๑ ปฺฏิปชฺชนํ,
 อปายภยาทีนํ^๒ สมตฺติกฺกมฺนุปาโย จ
 ยถารหํ นิทฺฐาเรตฺวา โยเชตฺตพฺพา. อิมินา
 นเยน เสสคาถาสฺปิ ยถารหํ อตฺถโยชฺนา
 เวทิตพฺพา. อตฺถมตฺตเมว ปน ตตฺถ
 ตตฺถ อปฺพุพฺพิ วนฺณณยิสฺสาม. “อิตฺถํ สุทฺถํ
 อายสฺมา มหาโกฏฺฐิกโก”ติ อิทํ ปุชฺชาวณฺณํ,
 ยถา ตํ มหาโมคฺคฺคฺลฺลาเนติ.

ด้วยประการดังพรรณนามาฉะนี้ สิกขา ๓
 มีสี่ลสิกขาเป็นต้น, คำสอนที่มีความงาม
 ๓ อย่าง, ปหานะ ๓ มีตทั้งคปหานะ
 เป็นต้น. การปฏิบัติตามข้อปฏิบัติ
 สายกลาง กับด้วยการเว้นที่สุด ๒ อย่าง
 และอบาย อันเป็นเครื่องก้าวล่วงอบาย
 และภพเป็นต้น บัณฑิตพึงนำมาขยาย
 ประกอบความตามสมควร. บัณฑิตพึง
 ทราบวาจาเป็นเครื่องประกอบความตาม
 สมควร แม้ในคาถาที่เหลือ โดยนัยนี้.
 ส่วนข้าพเจ้าจักพรรณนาเฉพาะใจความ

^๑ ส. อ. ปฏิปทาย.

^๒ ส. อ. อปายภยาทีนํ.

ที่ยังไม่เคยพบในคาถานั้นเท่านั้น. คำว่า
อิติ สุตติ อายสฺมา มหาโกฏฐิกโก นี้
เป็นคำกล่าวยกย่อง เช่นเดียวกับ
คำกล่าวยกย่องพระมหาโมคคัลลานะ
ฉะนั้น..

มหาโกฏฐิกตฺเถรคาถาวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระมหาโกฏฐิกเถระ
จบ.

๓. กงฺขาเวตตฺเถรคาคา-

วณฺณนา

ปณฺณํ อิมํ ปสฺสชาติ อายสฺมโต
กงฺขาเวตตฺสฺส คาคา. ตสฺส กา
อุปฺปตฺติ? อยมฺปิ เถโร ปทุมุตฺตรภควโต
กาลเ หังสวตีนครเ พุราหุมนมหาสาลกุเล
นิพฺพตฺโต.

เอกทิวสํ พุทฺธานํ ธมฺมเทสนากาเล
เหฏฺฐา วุตฺตนเยน มหาชเนน สทฺธิ
วิหารํ คนฺตฺวา ปริสฺปริยนฺเต จิตฺโต ธมฺมํ
สุณฺนฺโต สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุํ ฉานาภิตานํ
อคฺคภูจฺจาเน จเปนฺตํ ทิสฺวา “มยาปิ
อนาคเต เอวฺรุเปน ภวิตุํ วฏฺฐตี”ติ
จินฺเตตฺวา เทสนาวसानเ สตฺถารํ
นิมนฺเตตฺวา เหฏฺฐา วุตฺตนเยน
มหาสกุการํ กตฺวา ภควนฺตํ อาห “ภนฺเต
อหํ อิมินา อธิการกฺมฺเมน อณฺเณ
สมฺปตฺตี น ปตฺถेमฺปิ, ยถา ปน โส
ภิกฺขุ ตฺเมหฺนฺน อิตฺโต สตฺตมทิวสมตฺถเก

๓. พรรณนาคาคา

ของพระกังขาเวตเถระ

คาคาของท่านพระกังขาเวตเถระ
มีคำเริ่มต้นว่า ปณฺณํ อิมํ ปสฺส ดังนี้.
เรื่องของพระเถระนั้นมีเหตุเกิดอย่างไร ?
คือ พระเถระเมื่อนี้มีในกาลแห่งพระผู้มี
พระภาค พระนามว่า ปทุมุตตร
มาบังเกิด ในสกุลพราหมณ์มหาศาล
ในหงส์นคร.

วันหนึ่ง ในเวลาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง
ธรรม ท่านไปวิหารกับมหาชน โดยนัย
ที่กล่าวมาแล้วในหนหลัง ยืนฟังธรรมอยู่
ในที่สุดบริษัท เห็นพระศาสดาทรง
สถาปนาภิกษุรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งเป็น
ผู้เลิศกว่าบรรดาภิกษุผู้ยินดียิ่งในฌาน.
จึงคิดว่า “แม้เรา ก็ควรเป็นเหมือนภิกษุ
รูปนี้ในอนาคต” ดังนี้แล้ว ในเวลาจบ
เทศนา ทูลนิมนต์พระศาสดากระทำ
มหาสักการะ โดยนัยที่กล่าวมาแล้ว
ในหนหลังแล้ว ทูลพระผู้มีพระภาคว่า
“พระเจ้าข้า ด้วยกรรมคือความมุ่งหมายนี้
ข้าพระองค์มิได้ปรารถนาสมบัติอย่างอื่น
แต่ในอนาคตกาล ขอให้ข้าพระองค์
พึงเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้เข้าฌาน

ฌายีนํ อคฺคภูจฺจาเน จปิโต, เอวํ อหฺมปิ
อนาคเต เอกสฺส พุทฺธสฺส สาสเน
ฌายีนํ อคฺโค ภเวยฺยนุ"ติ ปตฺถนฺมกาสิ.

สตุถา อนาคตํ โอลิเกตุวา
นิปฺมุชฺชนภาวํ ทิสฺวา "อนาคเต
กปฺปสฺตสฺสหาสาธาเน โคตโม นาม
พุทฺโธ อปฺปชฺชิสฺสตี, ตสฺส สาสเน ตวํ
ฌายีนํ อคฺโค ภวิสฺสสี"ติ พุยากริตฺวา
ปฏฺกามิ.

โส ยาวชฺฉิวิ กฺลฺยาณกมฺมํ กตฺวา
กปฺปสฺตสฺสหาสฺสํ เทวมนุสฺสเสสฺสุ สํสริตฺวา
อมุหํภักํ ภควโต กาลे สวตฺถินฺคเร
มหาโกคฺกุลเ นินฺพุตฺโต ปจฺฉาภตฺตํ
ธมฺมสฺสวณฺตํ คจฺฉนฺเตน มหาชเนน
สทฺธิ วิหารํ คนฺตฺวา ปริสฺปริยฺนเต จิตฺโต
ทสฺพลสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา ปฏฺิลทฺธสทฺโธ
ปพฺพชิตฺวา อุปสฺมปทํ ลภิตฺวา
กมฺมภูจฺจันํ กถาเปตฺวา ฌานปริกมฺมํ^๑

ในศาสนา ของพระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง
เหมือนอย่างภิกษุที่พระองค์ทรงตั้งไว้
ในตำแหน่งเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย
ผู้เข้าฌาน ในที่สุดแห่งวันที่ ๗ แต่ใน
วันนี้เถิด พระเจ้าข้า" ได้กระทำความ
ปรารถนาไว้แล้ว.

พระศาสดาทรงตรวจดูอนาคต ทรงเห็น
ว่าความปรารถนาจะสำเร็จจึงทรงพยากรณ์
ว่า "ในอนาคตกาล ล่วงไปแสนกัป
พระพุทธเจ้าพระนามว่าโคตม จักเสด็จ
อุบัติขึ้น ในศาสนาของพระโคตมนั้น
ท่านจักเป็นผู้เลิศกว่าบรรดาภิกษุผู้เข้าฌาน
ทั้งหลาย" ดังนี้แล้ว เสด็จหลีกไป.

ท่านกระทำแต่กรรมดีจนตลอดชีพ
ท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
ถึงแสนกัป ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาค
ของพวกเราทั้งหลาย จึงมาบังเกิดในสกุล
ที่มีโภคะมาก ในกรุงสาวัตถี ไปวิหารกับ
มหาชนผู้ไปอยู่เพื่อฟังธรรมในภายหลังภัต
ยืนอยู่ท้ายบริษัท ฟังธรรมกถาของพระ
ทศพลได้ศรัทธาออกบวชได้อุปสมบทแล้ว
ให้ตรัสบอกกรรมฐานแล้วกระทำฌาน

^๑ ส. ฌานเมว.

กโรนุโต ฉานลามภี หุตฺวา ฉานํ ปาทกํ
กตฺวา อรหตฺตํ ปาปฺปณิ.

โส เยภฺยฺเยน ทสพเลน สมาปชฺชิตพฺพ-
สมาปตฺตึ สมาปชฺชนฺโต อโหระตฺตํ
ฉานเนสฺสุ จินฺณวสึ อโหสิ. อถ นํ สตุถา
“เอตทคฺคํ ภิกฺขเว มม สวากานํ ภิกฺขุณฺ
ฉายีนํ ยทิตํ กงฺขารวโต”ติ^๑ ฉายีนํ
อคฺคภูจฺจาเน จฺเปสิ. วุตฺตมฺปิ เจตํ
อปทานे^๒

บริกรรม จนได้ฌาน กระทำฌาน
ให้เป็นบาทบรรลुพระอรหัตแล้ว.

ท่านเข้าสมาบัติ ที่พระศพลทรงเข้า
โดยมาก สั่งสมวสีในฌานทั้งหลาย
ตลอดวันและคืน. คราวนั้น พระศาสดา
ทรงแต่งตั้งท่านไว้ในตำแหน่งผู้เลิศกว่า
ภิกษุทั้งหลายผู้เข้าฌานว่า “ดูกรภิกษุ
ทั้งหลาย บรรดาภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็น
สาวกของเรา ผู้เข้าฌาน พระกัณฑชาเรวตะ
เป็นเลิศ” ดังนี้. สมจริงดังคำที่ท่านกล่าว
คาถาประพันธ์ไว้ในคัมภีร์อุปทานว่า

“ปทุมุตฺตโร นาม ชินโน
สพฺพธมฺเมสฺสุ จกฺขุมา
อิโต สตสฺสสฺสมฺหิ
กปฺเป อปฺปชฺชิ นายโก.
สีหนุ พุรฺหมคิโร^๓
หังสฺทฺนฺทฺภินิสฺสโร^๔
นาควิกฺกนฺตคฺมโน
จฺนุทฺฐราทิกปฺปโก.

“ในแสนกัป แต่ภัทรกัปนี้ พระ
พิชิตมาร พระนามว่าปทุมุตตระ
ผู้มีพระจักขุ ในธรรมทั้งปวง
เป็นพระผู้นำ.

มีพระหนุเหมือนสีหะ พระดำรัส
เหมือนพรหม พระสุรเสียงดุจหงส์
และกลองใหญ่ เสด็จดำเนินดุจช้าง
มีพระรัศมีดุจรัศมีของจันทเทพบุตร
เป็นต้น.

^๑ อัง. เอกก. ๒๐/๓๑.

^๒ ชุ. อ. ๓๓/๑๓๒/๒๒๒.

^๓ สී. พุรฺหมสโร.

^๔ สී. หังสฺทฺนฺทฺภินิสฺสโร, ฉ. หังสฺทฺนฺทฺภินิสฺสโร.

อิ. หังสฺทฺนฺทฺภินิสฺสโร.

มหามติ มหาวีโร
 มหาฌายี มหาคติ^๑
 มหาการุณิโก นาโถ
 มหาตมวิธัสโน.^๒

ส กทาจิ^๓ ติโลกคุโค
 เวเนยฺย วิณยฺ^๔ พหุ
 ธมฺมํ เทเสสิ สมฺพุทฺโธ
 สตฺตจิตฺตวิฑู^๕ มุนิ.

ฌายี ฌานรตฺ ีวโร
 อุปฺสนฺตํ อนาวิลํ
 วณฺณยนฺโต ปริสฺติ
 โตเสสิ ชนตํ ชิโน.

ตทาทิ หํสวติยา
 พุราหฺมโณ เวทปารคฺ
 ธมฺมํ สุตฺวาน มุทิตฺโต
 ตํ จานํ อภิปตฺถยิ.

มีพระปรีชามาก มีความเพียรมาก
 มีความเพ่งพินิจมาก มีคติใหญ่
 ประกอบด้วยพระมหากรุณา เป็น
 ที่พึ่งของสัตว์ กำจัดความมืดใหญ่.

เสด็จอุบัติขึ้นคราวหนึ่ง พระ
 สัมพุทธเจ้าผู้เลิศกว่าไตรโลก เป็น
 มุนี ทรงทราบวารจิตของสัตว์
 พระองค์นั้น ทรงแนะนำเวไนยสัตว์
 เป็นอันมาก ทรงแสดงพระธรรม
 เทศนาอยู่.

พระพิชิตมาร ตรัสสรรเสริญภิกษุ
 ผู้มีปกติเพ่งพินิจ ยินดีในฌาน
 มีความเพียรสงบระงับ ไม่ขุ่นมัว
 ในท่ามกลางบริษัท ทรงทำให้
 ประชาชนยินดี.

ครั้งนั้น เราเป็นพราหมณ์ เรียน
 จบไตรเพท ในพระนครหงสวดี
 ได้สดับพระธรรมเทศนา ก็ชอบใจ
 จึงปรารภนาฐานันดรนั้น.

^๑ ฉ. มหาพโล.

^๒ สී. ไป. มหาตมวิโนทโน, ฉ. มหาตมปนุทโน.

^๓ ม. สกิทเว.

^๔ ม. วินเยปิฏเกวินยํ ปิฏกํ, สී. เวเนยฺยวินเย.

^๕ ฉ. สตฺตาสยวิฑู.

ตทา ชีโน วียากาสี
 สัมมชฺเฌ วินายโก
 มุทิตโต โหหิ ตฺวํ พุรหม
 ลจฺจเสตํ มโนรถํ.

สตสฺสสุสฺสิตโต กปฺเป
 โอกุกากกฺกุสสมฺภโว
 โคตโม นาม นามเน
 สตฺถา โลเก ภวิสฺสติ.

ตสฺส ฐมฺเมสฺสุ ทายาทโ
 โอรสโ ฐมฺมนิมฺมิโต
 เรวโต นาม นามเน
 เหสฺสติ สตฺถุ สวาทโก.

เตน กมฺเมเน สุกเตน
 เจตนาปณฺธิธฺมฺมํ จ
 ชหิตฺวา มานุสฺสํ เทหํ
 ตาวตีสํ อคณฺจหนํ.

ปจฺจิมเม จ ภเว ทานิ
 ชาโตหํ โกลิเย ปุเร
 ขตฺติเย กุสสมฺปนฺเน
 อิทฺถเ ฉีเต มหฺตฺถเน.

ยทา กปฺปิลวตฺถุสฺสมิ
 พุทฺโธ ฐมฺมํ อเทสฺยิ

ครั้งนั้น พระพิชิตมารผู้เป็นพระ
 ผู้นำชั้นพิเศษ ได้ตรัสพยากรณ์
 ในท่ามกลางสงฆ์ว่า จงดีใจเถิด
 พราหมณ์ ท่านจักได้ฐานันดรนี้
 ตามความประสงค์.

ในแสนแต่กัปนี้ พระศาสดามี
 พระนามว่าโคดม ซึ่งสมภพในวงศ์
 พระเจ้าโอกกาทราช จักเสด็จอุบัติ
 ขึ้นในโลก.

ท่านจักได้เป็นธรรมทายาท ของ
 พระศาสดาพระองค์นั้น เป็นโอรส
 อัครมเหสมิต เป็นสาวก
 ของพระศาสดา มีนามว่าเรวตะ.

เพราะกรรมที่ทำไว้ดี และเพราะ
 การตั้งเจตจำนงไว้ เราละร่างมนุษย์
 แล้วได้ไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์.

บัดนี้ ในภพสุดท้าย เราเกิด
 ในสกุลกษัตริย์ อันมั่งคั่งสมบูรณ์
 มีทรัพย์มากมายในโกลิยนคร.

ในคราวที่พระพุทธเจ้า ทรงแสดง
 พระธรรมเทศนา ในพระนคร

ตทา ปสนฺโน สุขเต
ปพฺพชฺชี่ อนุคาริยฺ.

กงฺขา เม พหุลา^๑ อาสิ
กปฺปากปฺเป ตหิ ตหิ
สพฺพํ ตํ วินยิ พุทฺโธ
เทเสตฺวา ธมฺมมุตฺตมํ.

ตโตหิ ตินฺนุณฺสํสาโร
ตทา ฌานสุเข รโต
วิหรามิ ตทา พุทฺโธ
มํ ทิสฺวา เอตทพฺพริ.

ยากาจิ กงฺขา อธิ วา หุริ วา
สกเวทียา^๒ วา ปฺรเวทียา วา
เย ฌายิโน ตา ปชฺชนฺติ สพฺพา
อาตปิโน พุรฺหมจฺริยํ จรฺนฺตา.

สฺตสฺหสฺเส กตฺติ กมฺมํ
ผลํ ทสฺเสสิ เม อธิ
สุมฺตฺโต สรเวโคว
กิเลสฺ เฌาปยิ มม.

กบิลพัสดุ์ เราเลื่อมใสในพระพุทธ-
เจ้า จึงออกบวชเป็นบรรพชิต.

ความสงสัยของเรา ในสิ่งที่เป็น
กัปปิยะและอกัปปิยะนั้น ๆ มีมาก
พระพุทธเจ้า ได้ทรงแสดงธรรม
อันอุดม แนะนำข้อสงสัยทั้งปวงนั้น.

ต่อแต่นั้น เราก็ข้ามพ้นสังสารวัฏ
เป็นผู้ยินดีด้วยความสุขในฌานอยู่
ในครั้งนั้น พระพุทธเจ้าทอด
พระเนตรเห็นเรา จึงได้ตรัส
พระพุทธภาษิตว่า

ความสงสัยในโลกนี้ หรือในโลกอื่น
ในความรู้ของตน หรือในความรู้
ของผู้อื่น ใดๆอย่างหนึ่ง อัน
บุคคลผู้มีปกติเพ่งพินิจ มีความ
เพียรเผากิเลส ประพฤติพรหมจรรย์
ย่อมละได้ทั้งสิ้น.

กรรมที่ทำไว้ในแสนกัป ได้แสดง
ผลแก่เราแล้วในอัตภาพนี้ เราพ้น
กิเลสแล้วเหมือนลูกศรพ้นจากแฉ่ง
ฉะนั้น ได้เผากิเลสของเราเสียแล้ว.

^๑ ส. พหุโส.

^๒ ฉ. สเวทียา.

๑ ตโต มํ ฌานนिरตํ
 ทิสฺวา ๑ โลกนุตฺตฺว มุนิ
 ฌายีนํ ภิกฺขุณํ อคฺโค
 ปญฺญาเปสิ มหามติ.

กิลเสสา ฌาปิตา มยฺหํ
 ภวา สพฺเพ สมฺมุตฺตา
 นาโคว พนฺธนํ ฌตฺวา
 วิหฺรามิ อนาสโว.

สุวาคตํ วต เม อาสิ
 มม พุทฺธสฺส สนฺติเก
 ติสฺโส วิชฺชา อนุปฺปตฺตา
 กตํ พุทฺธสฺส สาสนํ.

ปฏิสมฺภิทา จตฺสฺโส
 วิโมกฺขาปิจ อฏฺฐิเม
 ฌฬฺภิณฺญา สจฺฉิกตฺตา
 กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.^๒

ตถา ภตฺทิกฺโข ปนฺายํ มหาเถโร
 ปุพฺเพ ทิสฺวตฺตํ อตฺตโน กงฺขาปกตจิตฺตตํ
 อิทานิ สพฺพโส วิคตกงฺขตญฺจ
 ปจฺจเวกฺขิตฺตว "อโห นฺน มยฺหํ
 สตฺถุโน เทสนานฺนภาโว, เตเนตฺรหิ

ลำดับนั้น พระมุนีผู้มีปรีชามาก
 เสด็จถึงที่สุดแห่งโลก ทรงเห็นว่า
 เรายินดีในฌาน จึงแต่งตั้งให้เป็น
 เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายที่ได้ฌาน.

เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ภพ
 ทั้งปวงเราถอนขึ้นแล้ว เราตัด
 เครื่องผูกได้ เป็นผู้ไม่มีอาสวะอยู่
 ประดุจพญาช้าง ฉะนั้น ดังนี้.

เราได้มาอยู่ในสำนักของพระพุทธเจ้า
 ผู้ประเสริฐที่สุด เป็นการมาดีแล้ว
 หนอ เราบรรลุวิชชา ๓ แล้ว พระ
 พุทธศาสนาเรากระทำเสร็จแล้ว.

ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ อภิญญา
 ๖ เรากระทำให้แจ้งแล้ว พระพุทธ-
 ศาสนา เรากระทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อนึ่ง พระมหาเถระนี้ได้กระทำกิจ
 เสร็จแล้วเช่นนั้น พิจารณาความที่จิตมี
 ความสงสัยเป็นปกติของตน ในกาลก่อน
 และจิตที่ปราศจากความสงสัย ในบัดนี้
 โดยประการทั้งปวง จึงเกิดความพอใจ

^{๑-๑} ฉ. ตโต ฌานนรตํ ทิสฺวา พุทฺโธ....

^๒ ม. พุทฺธานุสจฺจนนฺติ.

เอวํ วิคตกงฺโข อชฺฌตฺตํ วุปฺสนฺตจิตฺโต
 ชาโต"ติ สญฺชาตพหุมาโน ภควโต
 ปญฺญํ ปสฺสฺนฺโต "ปญฺญํ อิมํ ปสฺสฺสา"ติ
 อิมํ คาถมาห.

เป็นอันมากกว่า อานุภาพเทศนาแห่ง
 พระศาสดาของเรา นำอัศจรรย์จริง
 เพราะเหตุนั้น ในบัดนี้ เราจึงตัดสงสัย
 เสียได้ มีจิตสงบระงับภายในแล้ว ดังนี้
 เพื่อจะสรรเสริญปัญญา ของพระผู้มี
 พระภาค จึงกล่าวคาถานี้ว่า "ปญฺญํ
 อิมํ ปสฺส" ดังนี้ เป็นต้น.

(๓. ปญฺญํ อิมํ ปสฺส ตถาคตานิ
 อคฺคิ ยถา ปชฺชลิโต สีเว^๑
 อาโลกทา จกฺขุททา ภวนฺติ
 เย อาคตานิ วินยฺนฺติ กงฺขนฺติ).

(๓. "ท่านจงดูปัญญา นี้ ของพระตถาคต
 ทั้งหลาย เหมือนไฟอันรุ่งโรจน์ใน
 เวลาเที่ยงคืน ฉะนั้น พระตถาคต
 เหล่าใด ย่อมกำจัดความสงสัย
 ของเวไนยสัตว์ทั้งหลาย ผู้มาเฝ้า
 ถึงสำนักของพระองค์ พระตถาคต
 เหล่านั้น ย่อมชื่อว่าเป็นผู้ให้แสงสว่าง
 เป็นผู้ให้ดวงตา).

๓. ตตฺถ ปญฺญนฺติ ปกาเรหิ^๒
 ชานาติ, ปกาเรหิ ณาเปตีติ จ ปญฺญา.
 เวเนยฺยานํ อาสยานุสยจฺริยาธิมุตฺติอาทิปฺ-
 ปกาเร ธมฺมานํ กุสลาทิกะ ขนฺธาทิกะ
 จ เทเสตพฺพปกาเร ชานาติ,
 ยถาสภาวโต ปฏฺวิชฺฌติ, เตหิ จ
 ปกาเรหิ ณาเปตีติ อตฺถเ. สตฺถ

๓. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า
 ปญฺญํ ความว่า ธรรมชาติใด ย่อมรู้
 โดยประการทั้งหลายด้วย ย่อมให้ผู้อื่นรู้
 โดยประการทั้งหลายด้วย เพราะเหตุนั้น
 ธรรมชาตินั้นจึงชื่อว่า ปัญญา. อธิบายว่า
 ย่อมรู้ประการมีอาสยะ อนุสัย จริยา
 และอธิมุตติ เป็นต้น ของเวไนยสัตว์

^๑ อ. อ. นิสฺเส.

^๒ อ. ปกาเร.

เทศนาภาณณฺหิ อิธธาธิปฺเปตฺติ, เตนาห
 “อิมฺนุ”ติ. ตํ หิ อตฺตนิ สิทฺเธน
 เทศนาพเลน นยคฺคาหโต ปจฺจกฺขํ วย
 อฺปฺภุจิตฺ คฺเหตฺวา “อิมฺนุ”ติ วุตฺตํ.

ยทคฺเคน วา สตฺถุ เทศนาภาณํ
 สาวเกหิ นยโต คยฺหติ, ตทคฺเคน
 อตฺตโน วิสเย ปฏฺิเวธภาณมฺปิ นยโต
 คยฺหเตว. เตนาห อายสฺมา ฐมฺมเสนาปติ
 “อปฺิจ เม ภาณฺเต ฐมฺมนวโย วิทิตฺ”ติ.^๑
 ปสฺสชาติ วิมฺหยปฺตฺโต อนิยมโต อาลปติ

ทั้งหลาย วิธีการที่พึงแสดงบรรดาธรรม
 ทั้งหลาย มีกุศลเป็นต้น และขันธเป็นต้น
 คือเข้าใจตามความเป็นจริง และยังผู้อื่น
 ให้เข้าใจโดยประการเหล่านั้น. ก็ในที่นี้
 ท่านประสงคฺเอาเทศนาญาณ ของ
 พระศาสดา เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าว
 ว่า “อิม” ดังนี้. ก็ท่านถือเอาเทศนาญาณ
 นั้นที่ปรากฏ ดุจเห็นได้เฉพาะหน้า
 เพราะการถือเอานัยโดยกำลังแห่งเทศนา
 ที่สำเร็จในตนแล้ว จึงกล่าวว่า อิม ดังนี้.

อีกนัยหนึ่ง เทศนาญาณของพระศาสดา
 อันสาวกทั้งหลายถือเอา โดยนัย ด้วย
 มรรคและผลอันเลิศใด แม้ปฏิเวธญาณ
 ในวิสัยของตน อันพระสาวกทั้งหลาย
 ย่อมถือเอาโดยนัยด้วยมรรคและผล
 อันเลิศนั้นเหมือนกัน เพราะเหตุนั้น ท่าน
 พระธรรมเสนาบดีจึงกล่าวว่า “ข้าแต่
 พระองค์ผู้เจริญ แม้สภาพที่คล้อย
 ตามธรรม อันข้าพระองค์รู้แจ้งแล้ว” ดังนี้.
 ผู้ถึงความประหลาดใจ ย่อมร้องเรียกกัน
 โดยคำที่ไม่กำหนดแน่นอนชื่อว่า ปสฺส
 อีกอย่างหนึ่ง ได้แก่จิตของตนนั่นเอง
 เหมือนอย่างทีพระผู้มีพระภาค เพื่อจะ

^๑ ที. มหา. ๑๐/๙๘.

อตฺตโนเยว วา^๑ จิตฺตํ, ยถาห ภควา
 อุทาเนนฺโต “โลกมิมํ ปสฺส^๒ ปุณฺ
 อวิชฺชาเย ปเรตา ภูตา ภูตรตา ภา
 อปริมุตฺตา”ติ.^๓

ตถาคตานนฺติ ตถา อาคมนาทิอตุเถน^๔
 ตถาคตานํ. ตถา อาคโตติ หิ ตถาคโต,
 ตถา คโตติ ตถาคโต, ตถลกุขณํ
 อาคโตติ ตถาคโต, ตถธมฺเม ยถาวโต^๕
 อภิสสมฺพุทฺโธติ ตถาคโต, ตถทสฺสิตาย
 ตถาคโต, ตถวาทิตาย^๖ ตถาคโต,

ทรงเปล่งอุทานก็ตรัสว่า “ท่านจงดูโลกนี้
 สัตว์ทั้งหลายจำนวนมาก ถูกอวิชชา
 ครอบงำ หรือยินดีในชั้นธบัญญัติที่
 เกิดแล้ว จึงไม่พ้นไปจากภพ”.

บทว่า ตถาคตานํ ได้แก่ ชื่อว่า
 พระตถาคต เพราะอรรถว่า มีอันมา
 เหมือนอย่างนั้นเป็นต้น. จริงอยู่ พระผู้มี
 พระภาคทรงพระนามว่าตถาคต ด้วยเหตุ
 ๘ ประการ อย่างนี้คือ ชื่อว่าตถาคต
 เพราะอรรถว่า มาแล้วเหมือนอย่างนั้น ๑
 ชื่อว่าตถาคต เพราะอรรถว่า ไปแล้ว
 เหมือนอย่างนั้น ๑ ชื่อว่าตถาคต เพราะ
 อรรถว่า มาแล้วสู่ลักษณะอันแท้จริง ๑.
 ชื่อว่าตถาคต เพราะอรรถว่า ตรัสรู้
 ซึ่งธรรม อันแท้จริงตามความเป็นจริง ๑
 ชื่อว่าตถาคต เพราะความเป็นผู้มีปกติ
 เห็นสภาวะที่แท้จริง ๑. ชื่อว่าตถาคต
 เพราะเป็นผู้มีปกติกล่าวคำที่แท้จริง ๑

^๑ ส. น ทิสฺสติ.

^๒ ม. ปสฺสถ.

^๓ ฉ. ปเรตํ ภูตํ ภูตรตํ ภาวา อปริมุตฺตนฺติ,

พ. อ. ๒๕/๑๒๒/๑๒๒.

^๔ ส. อตุเถนิ.

^๕ ส. ยถาวโต.

^๖ ม. ตถา....

ตถากาวิตาย ตถาคโต, อภิภวนญฺเจน
ตถาคโตติ เอวํ อญฺฺจหิ การณฺเหหิ ภควา
ตถาคโต.

ตถาย อากโตติ ตถาคโต, ตถาย
คโตติ ตถาคโต, ตถลฺกฺขณํ คโตติ
ตถาคโต, ตถานิ อากโตติ ตถาคโต,
ตถาวโรติ ตถาคโต, ตถา ปวตฺตติโตติ
ตถาคโต, ตถเหหิ อากโตติ ตถาคโต,
ตถา คตภาเวน ตถาคโตติ เอวมปิ
อญฺฺจหิ การณฺเหหิ ภควา ตถาคโตติ
อยเมตฺถ สงฺฺเขโป. วิตุถาโร ปน
ปรมตฺถทีปนียา อุตฺถานญฺฺจกถาย^๑
อิติวตฺตกญฺฺจกถาย^๒ จ วุตฺตนเยเนว
เวทิตพฺโพ.

ชื่อว่าตถาคต เพราะเป็นผู้สอนให้กระทำ
อย่างนั้น ๑ ชื่อว่าตถาคต เพราะอรรถว่า
ครอบงำ ๑.

อนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่า
ตถาคต เพราะเหตุ ๘ ประการอย่างนี้
คือชื่อว่าตถาคต เพราะอรรถว่า มาแล้ว
โดยประการนั้น ๑ ชื่อว่าตถาคต เพราะ
อรรถว่า ไปแล้วโดยประการนั้น ๑ ชื่อว่า
ตถาคต เพราะอรรถว่า ถึงแล้วซึ่งลักษณะ
อันแท้จริง ๑ ชื่อว่าตถาคต เพราะ
อรรถว่า มาสู่ความจริงแท้ ๑ ชื่อว่า
ตถาคต เพราะอรรถว่า มีอย่างโดย
ประการนั้น ๑ ชื่อว่าตถาคต เพราะ
อรรถว่า เป็นไปแล้วโดยประการนั้น ๑
ชื่อว่าตถาคต เพราะอรรถว่า มาแล้ว
โดยภาวะที่แท้จริงนั้น ๑ ชื่อว่าตถาคต
เพราะภาวะที่ไปแล้วอย่างนั้น ๑ นี้เป็น
ความสังเขป ในคำว่าตถาคตนี้ ด้วย
ประการฉะนี้. ส่วนความพิสดาร พึง
ทราบโดยนัยที่กล่าวแล้วในอรรถกถาอุทาน
และอรรถกถาอิติวตฺตกเถ ชื่อปรมตฺถทีปนี
นั้นแล.

^๑ ปรมตฺถทีปนี อุตฺถานญฺฺจกถา. ๑๖๐.

^๒ ปรมตฺถทีปนี อิติวตฺตกญฺฺจกถา. ๑๕๓.

อิทานิ ตสุสา ปญญา ย อสาธารณ-
วิเสสํ ทสุเสตุ "อคฺคิ ยถา"ติอาทิ วุตฺตํ.
ยถา อคฺคิตฺติ อูปมาวจนํ. ยถาติ ตสุส
อูปมาภาวทสุสนํ. ปชฺชลิโตติ อูปเมยฺเยน
สมฺพนฺนทสุสนํ.

สีเวติ กิจฺจกรณกาลทสุสนํ. อยํ เหตุถ
อตุเถ : ยถา นาม นิสฺสึเถ รตฺตียํ
จตุรฺกสมนฺนาคเต อนฺธกาเร วตฺตมาเน
อุนฺนเต จาเน ปชฺชลิโต อคฺคิ ตสุมี
ปเทเส ตมคตฺ วิธมนฺตํ ติฏฺฐติ, เอวเมว
ตถาคตานํ อิมํ เทสณาภาณสงฺฆาตํ
สพฺพโส เวเนยฺยานํ^๑ สํสยตมํ วิธมนฺตํ
ปญฺญํ ปสฺสาติ. ยโต เทสनावิลาเสน
สตุตานํ ภาณมยํ อาโลกํ เทนฺตฺติ
อาโลกทา.

ปญฺญามยเมว จกฺขุ ททฺนฺตฺติ จกฺขุททา.
ตทฺภยมฺปิ กงฺขาวิญญปทฺฐจฺานเมว กตฺวา
ทสุเสนฺโต "เย อาคตานํ วิญญนฺติ

บัดนี้ เพื่อแสดงคุณวิเศษที่ไม่ทั่วไป
แห่งปัญญา นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า
อคฺคิ ยถา ดังนี้ เป็นต้น. คำว่า อคฺคิ
ยถา เป็นคำอุปมา. บทว่า ยถา
เป็นคำแสดงถึงความอุปมาแห่งไฟนั้น.
บทว่า ปชฺชลิโต เป็นคำแสดงถึงความ
สัมพันธ์ด้วยสิ่งที้นำมาเปรียบเทียบ.

บทว่า สีเว เป็นคำแสดงถึงเวลากระทำกิจ.
ก็ในข้อนี้มีอธิบายดังต่อไปนี้ เมื่อความมืด
อันประกอบด้วยองค์ ๔ เป็นไปอยู่ในราตรี
ไฟที่ส่องสว่างอยู่ในที่สูง ย่อมกำจัด
ความมืดในประเทศนั้นตั้งอยู่ ฉะนั้นใด
ท่านจงดูพระปรีชาอันขจัดมืด คือความ
สงสัยแห่งเวไนยสัตว์ โดยประการทั้งปวง
กล่าวคือเทศนาญาณนี้ ของพระตถาคต
ชั้นนั้นเหมือนกัน. เพราะความที่พระ
ตถาคตทั้งหลาย ให้แสงสว่าง คือปัญญา
แก่สัตว์ทั้งหลาย ด้วยความมงดงาม
แห่งเทศนา เหตุ นั้น พระองค์จึงชื่อว่า
เป็นผู้ให้แสงสว่าง.

พระตถาคตทั้งหลาย ชื่อว่าเป็นผู้ให้
ดวงตา เพราะอรรถว่า ให้ดวงตา
อันสำเร็จด้วยปัญญา นั้นเอง. พระเถระ

^๑ ม. วิเนยฺยานํ.

กงฺขนุ^๑ติ อาห. เย ตถาคตา อตฺตโน
 สนฺตีกั คตานิ^๒ อุปคตานิ เวเนยฺยานิ
 “อโหสิ นุ โข อหฺมตีตมทฺธานนุ”ติอาทิ-
 นยปฺปวตฺต^๓ โสฬสวตฺตูกั “พฺพุเช
 กงฺขติ ธมฺเม กงฺขตี”ติอาทินยปฺปวตฺต^๓
 อญฺจวตฺตูกญฺจ กงฺขิ วิจิกิञฺฉิ วินยนฺติ
 เทสนานุภาเวเน อนนฺวเสสโต วิธมนฺติ
 วิทฺธเสนฺติ. วินยกุกุกุञฺจสงฺฆาตา ปน
 กงฺขา ตพฺพิเนเยเนว วินีตา โหตีติ.

เมื่อจะแสดงคำแม่ทั้ง ๒ นั้น ทำให้มี
 การกำจัดความสงสัยเป็นปทัฏฐฐาน
 นั้นเทียว จึงกล่าวว่า “เย อาคตานิ
 วินยนฺติ กงฺขิ” ดังนี้. พระตถาคต
 เหล่าใดย่อมขจัดความสงสัย คือ
 ความแคลงใจอันมีวัตถุ ๑๖ ซึ่งเป็นไป
 โดยนัยมีอาทิว่า “ในอดีตกาล เราได้มีแล้ว
 หรือหนอ” ดังนี้ และมีวัตถุ ๘ ที่เป็นไป
 โดยนัยมีอาทิว่า “สงสัยในพระพุทธรเจ้า
 สงสัยในพระธรรม” ดังนี้ ของสัตว์
 ทั้งหลาย ผู้ไปแล้ว คือ เข้าไปแล้ว
 สู่นักของพระองค์ ย่อมขจัด คือ
 ทำลายไม่ให้เหลือ ด้วยอานุภาพ
 แห่งเทศนา. ส่วนความสงสัย กล่าวคือ
 ความกังวลในวินัย ย่อมเป็นอันท่าน
 กำจัดแล้ว ด้วยการกำจัดความสงสัยนั้น
 นั้นเทียว.

อปโร นโย. ยถา อคฺคิ นิสฺสีเถ
 รตฺตภาเค ปชฺชลิโต ปญฺญาตชาโล
 สมฺมุขโล^๔ อจฺจาสนเน^๕ จิตานํ โอบาส-

อีกนัยหนึ่ง เหมือนอย่างไฟ รุ่งเรือง
 แล้ว คือปรากฏเปลว ได้แก่ลูกไฟลงขึ้น
 ในเวลาเที่ยงคืน คือส่วนแห่งราตรี

^๑ ฉ. อาคตานิ.

^๒ ม. มุ. ๑๒/๑๔, ส. นิ. ๑๖/๓๒.

^๓ อ. ธมฺเม กงฺขติ สงฺฆเม กงฺขตีติ อาทิ...,

อภ. ส. ๓๔/๒๖๔.

^๔ ฉ. สมฺมุขลั.

^๕ ส. อจฺจาสนนเน.

ทานมตฺเตน อนุธการํ วิธมิตฺวา สมวิสมํ
 วิภาเวนฺโต อาโลกทโท โหติ, อจฺจาสนฺเน
 ปน จิตานํ ตํ^๑ สุปากฺกํ กโรนฺโต
 จกฺขุภิกฺขุจฺจรณฺโต จกฺขุทโท นาม โหติ,
 เอวเมว^๒ ตถาคตา อตฺตโน ธมฺมกายสุส
 ทูเร จิตานํ อกตาริการานํ
 ปญฺญาปชฺไซเตน โมหนธการํ วิธมิตฺวา
 กายวิสมํมาทิสมวิสมํ^๓ วิภาเวนฺตา
 อาโลกทา ภวนฺติ, อาสนฺเน จิตานํ ปน
 กตาริการานํ ธมฺมจกฺขุ อูปฺปาเตตา^๔
 จกฺขุททา ภวนฺติ.

เย เอวํภูตา อตฺตโน วจีโคจริ อาคตานํ
 มาทิสานมฺปิ กงฺขาพหุลานํ กงฺขิ วินยฺนติ
 อริยมคฺคสมุปฺปาทเนน วิธมนฺติ, เตสํ
 ตถาคตานํ ปญฺญํ ญาณาทิสยํ ปสฺสาติ
 โยชฺนา. เอวมยํ เถรสฺส อตฺตโน
 กงฺขาวิตรณฺปฺปกาสนเนน อญฺญา-

ย่อมขจัดความมืด ทำที่เสมอและไม่เสมอ
 ให้แจ่มชัด ให้แสงสว่างด้วยเหตุเพียง
 ให้โอกาสแก่ชนทั้งหลายผู้ยืนอยู่ในที่สูง
 แต่ผู้ที่อยู่ในที่ต่ำ ก็ทำที่นั่นให้ปรากฏดี
 ย่อมชื่อว่าให้ดวงตา โดยการกระทำกิจ
 แห่งดวงตา ฉันท พระตถาคต ก็ฉันทัน
 เหมือนกัน กำจัดความมืดคือโมหะ
 ทำสิ่งที่เสมอและไม่เสมอ มีความ
 ไม่เสมอทางกายเป็นต้น ให้เห็นแจ้ง
 ย่อมให้แสงสว่างด้วยแสงสว่างคือปัญญา
 แก่ผู้ที่อยู่ในที่ไกลแห่งธรรมกายของตน
 ซึ่งยังมีได้กระทำความดีไว้ แต่สำหรับ
 ผู้ที่อยู่ในที่ใกล้ ซึ่งได้กระทำความดี
 ไว้ก็ย่อมประทานดวงตาทำให้ธรรมจักขุ
 เกิดขึ้น.

ประกอบความว่า ชนเหล่าใดเป็นอย่างนี้
 ย่อมกำจัดความสงสัย ของผู้ที่มาไป
 ด้วยความสงสัย แม้เช่นกับด้วยเราผู้มา
 สู่วจีโคจรของตนเสียได้ คือก็ย่อมขจัด
 เสียได้ ด้วยการยังอริยมรรคให้เกิดขึ้น
 ท่านจงดูปัญญา อันเป็นความดียิ่ง

^๑ ส. นตฺถิ.

^๒ ส. เอวเมว.

^๓ ม. กายสมกายสมวิสม.

^๔ ฉ. อูปฺปาเทนฺโต.

พฺยากรณคาถาปี โหติ. อัยฺ หิ เถโร
 ปุณฺธุชนกาเล กปฺปิเยปี กุกฺกุจฺจโก
 หุตฺวา กงฺขาพหุลตาย “กงฺขาเรวโต”ติ
 ปญฺญาโต, ปจฺจฺชา ชีณาสวกาเลปี ตเถว
 โวหริยฺตุถ.^๑ เตนาห “อิตุถิ สฺสุทฺธิ อายสฺสุมา
 กงฺขาเรวโต คาถิ อภาสิตุถา”ติ. ตํ
 วุตฺตตฺตฺถเมว.

แห่งญาณของพระตถาคตเจ้าเหล่านั้น
 เกิด. แม้คาถาเป็นเครื่องพยากรณ์
 อรหันต์นี้ ย่อมมีแก่พระเถระด้วยการ
 ประกาศความก้าวล่วงความสงสัยของตน
 ด้วยประการฉะนี้. ก็พระเถระนี้ ในเวลา
 เป็นปุณฺธุชนเป็นผู้มีความรำคาญ แม้ในสิ่ง
 ที่เป็นกัปปิยะ เพราะความเป็นผู้มากไป
 ด้วยความสงสัย จึงปรากฏชื่อว่า
 “กัฆชาเรวตะ” ภายหลังแม้ในกาลที่เป็น
 พระชีณาสพ ท่านก็ยังคงกล่าวเช่นนั้น
 เหมือนกัน. เพราะเหตุนั้นท่านจึงกล่าวว่า
 อิตุถิ สฺสุทฺธิ อายสฺสุมา กงฺขาเรวโต คาถิ
 อภาสิตุถ (ได้ยืนยันว่าท่านพระกัฆชาเรวตะ
 ได้ภาสิตคาถาไว้ ด้วยประการดังนี้).
 คาถาประพันธ์นั้น มีอรรถตามที่ได้
 กล่าวไว้แล้ว.

กงฺขาเรวตฺตฺถเรคาถาวณฺณนา

นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระกัฆชาเรวตเถระ

จบ.

^๑ ส. โวหริตุถ, โวหริยิตฺถ (?)

๔. ปุณฺณตฺเถรคาถาอนุณา

สพฺภิเรว สฺมาเสถาติ อายสฺมโต
ปุณฺณตฺเถรสฺส คาถา. กา อฺปฺปตฺติ ?
อโย กิร ปทุมุตฺตรสฺส ทสพลสฺส
อฺปฺปตฺติโต ปุเรตรเมว หีสวตีนฺคเร
พฺรหฺมณฺมหาสาลกฺกุเล นิพฺพตฺโต
อนุกฺกเมน วิญฺญุตฺติ ปตฺโต สตฺถริ โลก
อฺปฺปชฺชนฺเต^๑ เอกทิวสฺสิ พุทฺธานํ
ธมฺมเทสนากาเล เหมจฺจา วุตฺตนเยน
มหาชเนน สทฺธิ วิหารํ คนฺตุวา
ปริสฺปริยนฺเต นิสฺสีทิตฺวา ธมฺมํ สฺนฺนฺโต
สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุํ ธมฺมกถิกานํ
อคฺคฺกุจฺจาเน จเปนฺตํ ทิสฺวา “มยาปี
อนาคเต เอวฺรุเปน ภวิตฺวํ วญฺญตี”ติ
จินฺเตตฺวา เทสนาวสาเน วญฺจิตาย
ปริสาย สตฺถารํ อฺปฺสงฺกมิตฺวา
นิมนฺเตตฺวา เหมจฺจา วุตฺตนเยเนว
มหาสฺกฺกาเร กตฺวา ภควนฺตํ เอวมาห
“ภนฺเต อหํ อิมินา อธิการกฺมฺเมน
นาถฺวํ สฺมฺปตฺติ ปตฺถेमิ. ยถา ปน
โส ภิกฺขุ อิตฺโต สตฺตมทิวสมตฺถเก
ธมฺมกถิกานํ อคฺคฺกุจฺจาเน จปีโต, เอว

๕. พรรณนาคาถา

ของพระปุณณเถระ

คาถา ของท่านพระปุณณเถระ
มีคำเริ่มต้นว่า **สพฺภิเรว สฺมาเสถ** ดังนี้
มีเหตุเกิดอย่างไร? ได้ยินมาว่า ก่อนที่
พระปทุมุตตรพุทธเจ้าทรงอุบัติ พระเถระนี้
มาบังเกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล
ในหงสวดีนคร เจริญวัยแล้ว โดยลำดับ
เมื่อพระศาสดา ทรงบังเกิดในโลก ไปวัด
กับมหาชน โดยนัยดังกล่าวแล้ว
ในหนหลัง ในเวลาพระพุทธรเจ้าทรง
แสดงธรรม ในวันหนึ่ง ก็นั่งทำยบบริษัท
ฟังธรรมอยู่ เห็นพระศาสดาทรงตั้งภิกษุ
รูปหนึ่ง ไว้ในตำแหน่งเป็นผู้เลิศกว่า
พระธรรมกถึกทั้งหลาย จึงคิดว่า “ต่อไป
ในอนาคตแม้ตัวเราก็ควรเป็นเหมือนเช่นนี้”
ในเวลาจบเทศนาเมื่อบริษัทลุกขึ้นไปแล้ว
จึงเข้าไปหาพระศาสดาทูลนิมนต์ กระทำ
มหาสักการะ โดยนัยที่กล่าวแล้วใน
หนหลังนั้นเทียว กราบทูลพระผู้มี
พระภาคอย่างนี้แล้ว ตั้งความปรารถนา
ว่า “พระเจ้าข้า ด้วยการกระทำความ
มุ่งหมายนี้ ข้าพระองค์มิได้ปรารถนา

^๑ ส. อฺปฺปนฺเน.

อหฺมปิ อนาคต เอกสุส พุทฺธสุส สาสเน
ธมฺมกติกานํ ภิกฺขุณฺํ อคฺโค ภเวยฺยนุ"ติ
ปตฺถนํ อกาสิ.

สมบัติอย่างอื่น แม้ข้าพระองค์ก็พึงเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุผู้เป็นธรรมกติกทั้งหลายในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ในอนาคตกาล เหมือนอย่างภิกษุที่พระองค์ทรงตั้งไว้ในตำแหน่งเป็นผู้เลิศกว่าพระธรรมกติกทั้งหลาย ในที่สุดวันที่ ๗ แต่วันนี้ ด้วยเถิด พระเจ้าข้า".

สตฺถา อนาคตํ โอลิเกตฺวา ตสุส
ปตฺถาย สมิชฺฌนฺนาวํ ทิสฺวา "อนาคต
กปฺปสฺตสฺสสมตฺถเก โคตโม นาม
พุทฺโธ อปฺปชฺชิสฺสติ, ตสุส สาสเน
ตฺวํ ปพุทฺชิตฺวา ธมฺมกติกานํ อคฺโค
ภวิสฺสสิ"ติ พุยาภาสิ.

พระศาสดาทรงตรวจดูอนาคต ทรงเห็นว่าความปรารถนาของภิกษุนั้นจะสำเร็จ จึงทรงพยากรณ์ว่า "ในอนาคตล่วงไปอีกแสนกัป พระพุทธเจ้าพระนามว่า โคตม จักทรงอุบัติขึ้น ตัวท่านจักได้บวชในศาสนาของพระองค์ จักเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุผู้เป็นธรรมกติกทั้งหลาย" ดังนี้.

โส ตตฺถ ยาวชฺฉิํ กลฺยาณธมฺมํ
กตฺวา ตโต จโต กปฺปสฺตสฺสสุ
ปฺปญฺญณานสมฺภาริ^๑ สมฺภรฺนฺโต
เทวมนุสฺเสสุ สํสริตฺวา อมฺหากํ ภควโต
กาเล กปิลวตฺถุนครสุส อวิทุเร
โทณวตฺถุนามเก พุราหุมนคามา
พุราหุมนมหาสาลกฺขเล อญฺญา-
โกณฺทญฺญตฺเถรสฺสุ^๒ ภาคิเนยฺโย หุตฺวา

ท่านกระทำความดีงามตลอดชีพ ในอภัพนั้น เคลื่อนจากอภัพนั้น สิ้นสมบุญและปัญญาอยู่ ถึงแสนกัป ท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ในศาสนาของพระผู้มีพระภาคของพวกเรา ได้มาบังเกิดเป็นหลานชายของพระอัญญาโกณฑัญญเถระ ในสกุลพราหมณ์มหาศาล ในบ้านพราหมณ์ ชื่อว่า

^๑ ส. ปุญฺญสมฺภาริ.
^๒ ฉ. อญฺญาสิโกณฺทญฺญ....
ไป. ส. ม. อญฺญาตโกณฺทญฺญ...

เถรคาถา.ป-ท.๑-๙

นิพฺพตฺติ. ตสฺส นามคฺคหณทิวเส
“ปฺนุณฺเณ”ติ นามํ อภิสุ.

โส สตุถริ อภิสมุโพธิ ปตฺวา
ปวตฺตวธมฺมจกฺเก อนฺุพฺพเพน ราชคฺห์
คนฺุตฺวา ตํ อฺุปนิสฺสาย วิหรนฺุเต
อณฺุณาโกณฺุทณฺุถตฺเถรสฺส สนฺุติเก
ปพฺพชิตฺวา ลทฺฐปฺสมฺปโท สพฺพํ
ปฺพพฺพกิจฺจํ^๑ กตฺวา ปธานมฺนุญฺญชนฺุโต
ปพฺพชิตฺกิจฺจํ มตฺถกํ ปาเปตฺวาว
“ทสฺพลสฺส สนฺุติกํ คมิสฺสามิ”ติ
มาตฺลตฺเถเรน สทฺธิ สตุถฺ สนฺุติกํ
อคนฺุตฺวา กปิลวตฺถุสามนฺุตาเยว
โอหิยิตฺวา โยนิสฺเสมนฺุสิกาเร กมฺมํ
กโรนฺุโต น จิรสฺเสว วิปฺสฺสนํ
อุสฺสุกฺกาเปตฺวา อรหตฺตํ ปาปฺุณฺิ.
วุตฺตมฺปิ เจตํ อปทานे^๒ :

“อชฺฌมายโก มนฺุตฺทโร
ติณฺุณฺิ เวทาน ปารคฺุ

โทณฺุวตฺถุ ไม่ไกลจากกรุงกบิลพัสดุ์ ในวัน
ชานานนามของท่าน พวกญาติได้ตั้งชื่อว่า
“ปฺนุณฺเณ”.

เมื่อพระศาสดาทรงบรรลุอุภิสัมโพธิญาณ
แล้ว ทรงประกาศธรรมจักรอันประเสริฐ
เสด็จไปถึงนครราชคฤห์โดยลำดับ เข้า
อาศัยพระนครราชคฤห์ประทับอยู่ ท่าน
ปฺนุณฺเณนั้นออกบวชในสำนักของพระ
อัญญาโกณฑัญญเถระ ได้อุปสมบทแล้ว
ทำบุพกิจทุกอย่างแล้ว ประกอบความ
เพียรเนื่อง ๆ อยู่ พอทำกิจแห่งบรรพชิต
ให้ถึงที่สุดแล้ว ตั้งใจว่าจะไปเฝ้าพระ
ทศพล แต่ไม่ไปเฝ้าพระศาสดากับ
พระเถระผู้เป็นลุง จึงชักช้าอยู่ในที่รอบ
กรุงกบิลพัสดุ์นั่นเอง กระทำกรรม
ในโยนิสเสมนสิการ พยายามชวนชวาย
วิปัสสนา ไม่นานก็บรรลุพระอรหัต
สมจริงดังคำที่ท่านกล่าวคาถาประพันธ์
ไว้ในอปทานดังต่อไปนี้ :

เราเป็นพราหมณ์ผู้เล่าเรียน ทรง
จำมนต์ จบไตรเพท พวกศิษย์

^๑ ม. สพฺพกิจฺจํ.

^๒ พ. อ. ๓๒/๗/๕๒.

ปรุกขโตมุหิ สิสฺเสหิ
อุปกณฺฐี นรุตฺตมฺ.

ห้อมล้อมแล้วได้เข้าเฝ้าพระผู้มหายานี่
ผู้สูงสุดกว่านรชน.

ปทุมุตฺตโร โลกวิฑู
อาหุติํ ปฏิกุคฺโข
มม กมฺมํ ปกิตฺเตสิ^๑
สงฺขิตฺเตน มหามฺุณี.

พระมหายานี่ พระนามว่าปทุมุตตระ
ทรงรู้แจ้งโลก ทรงรับเครื่องบูชาแล้ว
ทรงประกาศกรรมของเราโดยย่อ.

ตาทิ ฐมฺมํ สุณิตฺวาน
อภิวาเทตฺวาน สตฺถุโน
อณฺชลี ปคฺคเหตฺวาน
ปกฺกามิ^๒ ทกฺขินามุโข.

เราได้ฟังธรรมนั้นแล้ว ถวายบังคม
พระศาสดา ประคองอัญชลิมุ่งหน้า
เฉพาะทิศทักษิณ กลับไป.

สงฺขิตฺเตน สุณิตฺวาน
วิตฺถาเรน อเทสยี^๓
สพฺเพ สิสฺสา อตฺตมฺนา
สุตฺวาน มม ภาสโต.

ครั้นได้ฟังธรรมโดยย่อแล้ว แสดง
ได้โดยพิสดาร ศิษย์ทุกท่านดีใจ
ฟังคำเรารู้กล่าวอยู่.

สกํ ทิฏฺฐิ วิโนเทตฺวา
พฺพุเช จิตฺตํ ปสาทยุ^๔
สงฺขิตฺเตนปิ เทเสมิ
วิตฺถาเรน ตเถวหิ.

บรรเทาทิฏฐิของตนแล้ว ยังจิตให้
เลื่อมใสในพระพุทธรเจ้า เปรียบ-
เหมือนเราฟังธรรม แม้โดยย่อแล้ว
ก็แสดงได้โดยพิสดาร ฉะนั้น.

อภิธมฺมนยฺญญฺหิ^๕
กถาวตฺถุวิสุทฺธิยา

เราเป็นผู้ฉลาดในลักษณะ แห่ง
พระอภิธรรม เป็นผู้ฉลาดในความ

^๑ ม. สกิตฺเตสิ.

^๒ ฉ. ปกฺกมิ.

^๓ ฉ. อภาสยี.

^๔ ม. ปสาทยิ.

^๕ ฉ. อภิธมฺมนยฺญญฺหิ.

สพฺเพสํ วิญญาเปตฺวาน
วิหรามิ อนาสโว.

อิโต ปญฺจสฺเต กปฺเป
จตุโร สุปฺปกาสกา
สตุตฺรตนสมฺปนฺนา
จตุที่ปมฺหิ อิสฺสรา.

ปฏิสมฺภิทา จตฺตฺสโส
วิโมกฺขาปิจ อฏฺฐิเม
ฉพฺภิญา สจฺฉิกตา
กตํ พุทฺธสฺส สาสนฺนุ"ติ.

ตสฺส ปน ปุณฺณตฺเถรสฺส สนฺติเก
ปพฺพชิตา กุลปฺตฺตา ปญฺจสฺตา อหฺสฺ.
เถโร สยํ ทสกถาวตฺถุลาภิตาย เตปิ
ทสฺหิ กถาวตฺถุหิ โอวทฺ. เต ตสฺส
โอวาทฺ จตฺวา สพฺเพว อรหฺตฺตํ ปตฺตา.
เต อตฺตโน ปพฺพชิตกิจฺจ^๑ มตฺถกปฺปตฺตํ
ณตฺวา อุปชฺฌายํ อุปสงฺกมิตฺวา อาหฺสฺ
“ภนฺเต อมฺหากํ กิจฺจํ มตฺถกปฺปตฺตํ,
ทสนฺนณฺญมฺห กถาวตฺถุนํ ลากิโน, สมโย
ทานิ โน^๒ ทสฺพลํ ปสฺสิตฺนุ"ติ.

หมตจตแห่งกถาวัตถุ สอนปวงชน
ให้รู้แจ้งแล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะอยู่.

ใน ๕๐๐ กัปแต่ภัทรกัปนี้ มีพระเจ้า
จักรพรรดิ ๔ องค์ ผู้ปรากฏด้วยดี
ทรงสมบุรณ์ด้วยรัตนะ ๗ ประการ
เป็นใหญ่ในทวีปทั้งสิ้น.

คุณวิเศษเหล่านี้คือ ปฏิสัมภิทา ๔
วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ เราทำ
ให้แจ้งแล้ว พระพุทธศาสนา
เราทำเสร็จแล้ว" ฉะนี้แล.

ก็กุลบุตรที่บวชในสำนักพระปุณณ-
เถระนั้นมีประมาณ ๕๐๐ รูป. พระเถระ
โอวาทภิกษุแม่เหล่านี้ ด้วยกถาวัตถุ ๑๐
เพราะความที่ท่านได้กถาวัตถุ ๑๐ ด้วย
ตนเอง. ภิกษุเหล่านั้น ตั้งอยู่ในโอวาท
ของท่านแล้วบรรลุพระอรหัตทุกรูปทีเดียว.
ภิกษุเหล่านั้นรู้ว่ากิจแห่งบรรพชิตของตน
ถึงที่สุดแล้ว จึงเข้าไปหาพระอุปัชฌาย์
เรียนว่า "ท่านผู้เจริญ กิจของพวกกระผม
ถึงที่สุดแล้ว และพวกกระผมก็ได้
กถาวัตถุ ๑๐, บัดนี้ เป็นสมัยที่พวก
กระผมจะไปเฝ้าพระทศพล" ดังนี้.

^๑ ม. ปพฺพชชกิจฺจํ, โป. อ. ปพฺพชชากิจฺจํ.

^๒ โป. อ. ม. สมโย โน.

เถโร เตสํ วจันํ สุตฺวา จินฺตฺสึ “มม ทสกถาวตฺถุลาภิตํ สุตฺถา ชานาติ อหํ ธมฺมํ เทเสนฺโต ทส กถาวตฺถุณี อมฺฤจิตฺตฺวา ว เทเสมิ. มยิ คจฺจนฺเต สพฺเพปิเม ภิกฺขุ มํ ปริวาเรตฺวา คจฺฉิสฺสนฺติ, เอวํ คณฺสงฺคณฺิตาย คนฺตฺวา ปน อยฺตฺตํ มยฺหํ ทสพลํ ปสฺสฺสิตฺตํ, อิเม ตาว คนฺตฺวา ปสฺสฺสนฺตฺว”ติ เต ภิกฺขุ อาห. “อาวุโส ตฺเมห ปฺรโต คนฺตฺวา ตถาคตํ ปสฺสฺถ, มม วจเนน จสฺส ปาเท วนฺทถ, อหฺมปี ตฺมฺหากํ คตฺมคฺเคนาคมิสฺสามิ”ติ.

เต เถรา สพฺเพปิ ทสพลสฺส ชาตฺธิภูมฺิรฺภูจฺวาสิโน สพฺเพ ชีณาสฺวา สพฺเพ ทสกถาวตฺถุลาภิโน อตฺตโน อฺปชฺฌายสฺส โอิวาทิ สฺมปฺภฺิจฺจิตฺวา^๑ เถรํ วนฺทิตฺวา อนฺุปฺพฺเพน จาริกํ จรฺนฺตา สฺภฺุจฺโยชนมคฺคํ อติกฺกมฺม ราชคเ เวฬุวนมฺหาวินฺทริ คนฺตฺวา ทสพลสฺส ปาเท วนฺทิตฺวา เอกมฺนฺตํ นิสฺสีทิสฺสุ.

พระเถระ ฟังคำของภิกษุเหล่านั้นแล้ว คิดว่า “พระศาสดา ทรงทราบว่าเป็นผู้ได้กถาวัตถุ ๑๐ เราเมื่อจะแสดงธรรม ก็แสดงไม่ละกถาวัตถุ ๑๐ เลย เมื่อเราไป พวภิกษุเหล่านี้ทุกรูป ก็เดินห้อมล้อมเรา ไป ก็การไปเฝ้าพระทศพลด้วยความเป็นผู้คลุกคลีด้วยหมู่อย่างนี้ ไม่สมควรแก่เรา ภิกษุเหล่านี้จึงไปเฝ้าก่อน” ดังนี้ จึงพูด กับภิกษุเหล่านั้นว่า “อาวุโสทั้งหลาย พวกท่านจงไปเฝ้าพระตถาคตก่อนเถิด และจงถวายบังคมพระบาทพระผู้มีพระภาค ตามคำของเรา แม้เราก็จักไปโดยทางที่ พวกท่านทั้งหลายไปแล้ว”.

พระเถระเหล่านั้นทุกรูปเป็นผู้มีชาติภูมิและ อยู่ในรัฐเดียวกับพระทศพล ล้วนเป็น พระชีณาสพ ล้วนได้กถาวัตถุ ๑๐ รับ โอิวาทของพระอูปัชฌาย์ของตนแล้วไหว้ พระเถระ เทียวจาริกไปโดยลำดับ ล่วง ระยะทาง ๖๐ โยชน์ ถึงมหาวิหารเวฬุวัน ในพระนครราชคฤห์ ถวายบังคมพระบาท พระทศพลแล้วนั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

^๑ ส. อมตฺทิตฺวา.

อาจิณฺณํ โข ปเนตํ พุทฺธานํ
 ภควนฺุตานํ อาคนฺฺตฺเกหิ ภิกฺขุหิ สทฺธิ
 ปฏิสมฺโมทิตฺนฺติ ภควา เตหิ สทฺธิ “กจฺจ
 ภิกฺขเว ชมนีเยน”ติอาทินา นเยน
 มจฺจปฏิสนฺนถารํ กตฺวา “กุโต จ ตฺเมห
 ภิกฺขเว อาคจฺจถา”ติ ปุจฺฉิ. อถ เตหิ
 “ชาติภฺภูมิตฺ”ติ วุตฺเต “โก นุ โข ภิกฺขเว
 ชาติภฺภูมียํ ชาติภฺภูมิกานํ ภิกฺขุณํ
 สพฺรหฺมจรรยํ เอวํ สมฺภาวิตฺ ‘อตุตฺตนา
 จ อปฺปิจฺจโณ อปฺปิจฺจกถญฺจ ภิกฺขุณํ
 กตฺตา’ติ”^๑ ทสฺสกถาวตฺถุลลาภี ภิกฺขุ
 ปุจฺฉิ. เตปิ “ปฺปณฺณเณ นาม ภนฺุเต
 อายสฺมา มนฺุตาณิปฺุตฺโต”ติ อาโรจยีสฺสุ.

ตํ กถํ สุตฺวา อายสฺมา สาริปฺุตฺโต
 เถรสฺส ทสฺสนกาโม อโหสิ. อถ
 สตุถา ราชคฺหโต สารวตฺถิ อคฺมาสิ.
 ปฺุณฺณตฺเถโรปิ ทสฺพลสฺส ตตฺถ

ก็การที่พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า
 ทั้งหลายจะชื่นชมยินดีกับด้วยพระภิกษุ
 ที่เป็นอัครันตฺกะมานี้ เป็นกิจที่พระองค์
 ทรงปฏิบัติเป็นประจำแล. ฉะนั้น พระผู้มี
 พระภาคจึงทรงกระทำปฏิสันถาร อัน
 ไพเราะกับภิกษุเหล่านั้นโดยนัยมีอาทิว่า
 “กจฺจ ภิกฺขเว ชมนีเย” (ดูกรภิกษุทั้งหลาย
 พวกเธอยังพอทนได้อยู่หรือ) ดังนี้แล้ว
 ตรัสถามว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย พวกเธอ
 มาจากที่ไหน” ที่นั้น เมื่อภิกษุเหล่านั้น
 กราบทูลว่า “ชาติภฺภูมิตฺ” ดังนี้ แล้ว
 ตรัสถามภิกษุผู้ได้กถาวัตถุ ๑๐ ว่า ดูกร
 ภิกษุทั้งหลาย ใครหนอ ที่ภิกษุเพื่อน
 พรหมจรรย ผู้มีชาติภฺภูมิตีเดียวกันในชาติ
 ภฺภูมิตสรเรศริญกัน อย่างนี้ว่า ตนเอง
 เป็นผู้มีความปรารถนาน้อยด้วย สอน
 ผู้อื่นให้มีความปรารถนาน้อยด้วย. ภิกษุ
 แม้เหล่านั้น ก็กราบทูลว่า “ท่านมันตานี-
 บุตรชื่อว่าปฺุณฺณะ พระเจ้าข้า”.

ท่านพระสารีบุตร สดับคํานั้นแล้ว ใคร
 จะเห็นพระเถระ. ครั้งนั้น พระศาสดา
 เสด็จจากกรุงราชคฤห์มากรุงสาวัตถี ฝ่าย
 พระปฺุณฺณเถระได้ทราบข่าวว่าพระทศพล

^๑ ม. ม. ๑๒/๒๙๒/๒๙๗.

อาคตภาวํ สุตฺวา “สตฺถารํ ปสฺสิสฺสสามิ”ติ
 คนฺตุวา อนฺโตคนฺธกุฎิยํเยว ตถาคตํ
 สมฺปาปฺนิ. สตฺถา ตสฺส ธมฺมํ เทเสสิ.
 เถโร ธมฺมํ สุตฺวา ทสฺพลํ วนฺทิตฺวา
 ปฏิสลฺลนตฺถาย อนฺธวณฺํ คนฺตุวา
 อญฺญตรมฺหิ รุกฺขมฺมุเล ทิวาวิหารํ นิสฺสีทิ.

สาริปฺตตฺตฺเถโรปิ ตสฺสาคมนํ
 สุตฺวา สีสานฺนุโลกิโก คนฺตุวา โือกาสํ
 สลฺลกุเชตฺวา ตํ รุกฺขมฺมุเล นิสฺสินฺนํ
 อฺปสงฺกมิตฺวา เถเรน สทฺธิ สมฺโมทิตฺวา
 ตํ สตฺตวิสุทฺธิกฺกมํ^๑ ปุจฺฉิ. เถโรปิสฺส
 ปุจฺฉิตฺตํ^๒ พุยากรโณโต รถวินีตฺตฺปมา
 จิตฺตํ อาราธฺสี, เต อญฺญมญฺญสฺส
 สฺภาสิตํ สมฺนุโมทิสฺสุ.

อถ สตฺถา อปรภาเค ภิกฺขุสํมมชฺชเม
 นิสฺสินฺโน เถโร “เอตทคฺคํ ภิกฺขเว มม
 สาวกานํ ภิกฺขุณฺํ ธมฺมกถิกานํ ยทิทํ
 ปุณฺณเณ”ติ^๓ ธมฺมกถิกานํ อคฺคภูจฺาเน

เสดีจฺมารุทฺสวตฺถิ ตังใจฺว่าจะเข้าเฝ้า
 พระศาสดา จึงไปเข้าเฝ้าพระตถาคต
 ถึงภายในพระคณฺธกุฎิที่เดียว. พระศาสดา
 ทรงแสดงธรรม โปรดพระเถระแล้ว.
 พระเถระสดับธรรมแล้ว ถวายบังคม
 พระทศพล ทูลลาไปยังอันธวัน เพื่อ
 หลีกเร้น นั่งพักกลางวันที่โคนไม้ต้นหนึ่ง.

แม้พระสาริปฺตฺตฺเถระ ได้ทราบว่
 พระปุณณมนฺตานีมา จึงเดินมุ่งหน้าไป
 กำหนดโอกาสแล้ว เข้าไปหาท่าน ซึ่ง
 กำลังนั่งอยู่ที่โคนไม้ ทักทายกับพระเถระ
 แล้วถามถึงลำดับแห่งวิสุทฺธิ ๗ กับท่าน
 แม้พระเถระก็พยากรณ์ข้อที่พระเถระถาม
 แล้ว ทำจิตให้ยินดีแล้ว ด้วยข้อ
 เปรียบเทียบด้วยรถ ๗ ผลัด, พระเถระ
 ทั้ง ๒ นั้น ต่างชื่นชมยินดีสุภาษิต
 แห่งกันและกัน.

ครั้งนั้น พระศาสดาประทับนั่ง ณ ท่าม-
 กลางภิกษุสงฆ์ แล้วฐาปนาพระเถระไว้
 ในตำแหน่งผู้เลิศกว่าภิกษุผู้ธรรมกถิก
 ทั้งหลายในภายหลังว่า “ดูกรภิกษุ

^๑ ม. ตํ วิสุทฺธิกถํ.
^๒ ม. ปุจฺฉิตํ ปุจฺฉิตํ.
^๓ อญฺ. เอกก. ๒๐/๑๔๖/๓๑.

เถรคาถา.ป-ท.๑-๕

จเปสิ. โส เอกทิวสํ อตฺตโน วิมุตฺติ-
สมปตฺติ ปจฺจเวกฺขิตฺวา “สตฺถาริ นิสฺสาย
อหฺนฺเจว อหฺนฺเณ จ พหุ สตฺตา
สํสารทฺกฺขโต วิปฺปมุตฺตา, พหุปการฺยา วต
สฺปฺปริสฺสํเสวา”ติ^๑ ปิตฺติโสมนสฺสชาโต
อุทานวเสน ปิตฺติเวคฺวิสิฏฺฐจํ^๒ “สพฺภิเรว
สฺมาเสถา”ติ คากํ อภาสิ.

(๔. “สพฺภิเรว สฺมาเสถ

ปณฺชิตฺเตหตฺถตฺถสฺสสิภิ
อตฺถํ มหฺนตฺ คมฺภีริ
ทฺทฺทสํ นิปฺถนํ อณฺุ
ธีรฺวา สฺมธิคฺจฺจนฺติ
อปฺปมตฺตา วิจกฺขณฺาติ).

๔. ตตฺถ **สพฺภิเรวาติ** สฺปฺปริสฺเสหิ
เอว. สนฺุโตติ ปเนตฺถ พุทฺธาทโย อริยา
อธิปฺเปตา. เต หิ อนวเสสโต อสตี
ธมฺมํ ปหาย สทฺธมฺเม อุกฺกัสมฺคตฺตา
สาติสยํ ปสฺสียตฺตา จ^๓ วิเสสโต “สนฺุโต

ทั้งหลาย ปุณฺณะเป็นผู้เลิศกว่าบรรดา
ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นสาวกของเรา ผู้เป็น
ธรรมกถึก” ดังนี้. วันหนึ่งท่านพิจารณา
ถึงวิมุตติสมบัติของตนเกิดปีติและโสมนัส
ว่า เราและสัตว์ทั้งหลายเหล่าอื่น
เป็นอันมาก อาศัยพระศาสดาจึงพ้นจาก
สังสารทุกข์ การคบหาสัตบุรุษมีอุปการะ
มากหนอ” ดังนี้ จึงได้กล่าวคาถาซึ่ง
เปล่งออกโดยกำลังแห่งปีติ ด้วยอำนาจ
อุทานว่า “**สพฺภิเรว สฺมาเสถ**” เป็นต้น.

(๔. “บุคคลควรสมาคมกับสัตบุรุษ ผู้เป็น
บัณฑิต ที่แจ่มประโยชน์เท่านั้น
เพราะธีรชนทั้งหลาย ผู้ไม่ประมาท
เห็นประจักษ์ ด้วยปัญญา ย่อม
บรรลุถึงประโยชน์อย่างใหญ่หลวง
ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก ละเอียด สุขุม).

๔. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า
สพฺภิเรว ได้แก่ กับสัตบุรุษทั้งหลาย
เท่านั้น. ก็ ในบทว่า สนฺุโต นี้ ท่าน
ประสงค์เอาพระอริยะทั้งหลาย มีพระ-
พุทธเจ้าเป็นต้น. ก็ พระอริยะทั้งหลาย

^๑ ม. อ. สฺปฺปริสฺสํวาสาติ.

^๒ ส. ปิตฺติเวคฺวิสิฏฺฐจํ.

^๓ ส. อ. ปาสสตาย จ.

สปรุสา^๑ติ จ วุจฺจนฺติ. **สมาเสถ**ติ
สมิ อาสถ^๑ สห วเสยฺย เต
ปยิรฺุปาสนฺโต เตสํ สุตฺตฺสนฺโต
ทิจฺจานุคฺติญฺจ อปชฺชฺนฺโต สมานวาโส
ภเวยฺยาติ อตุโธ.

เหล่านั้น นักปราชญ์เรียกว่า ผู้สงบแล้ว
และว่าผู้เป็นสัตบุรุษ ดังนี้ โดยพิเศษ
เพราะละธรรมของอสัตบุรุษโดยไม่เหลือ
ถึงความเลิศในธรรมของสัตบุรุษ และ
ควรแก่การสรรเสริญอย่างยิ่ง. บทว่า
สมาเสถ ความว่า ฟุ้งนั่งเสมอ คือนั่ง
ร่วมกัน อธิบายว่า ฟุ้งเข้าไปนั่งใกล้ท่าน
สัตบุรุษเหล่านั้น เชื้อฟุ้งและถือเอา
ท่านสัตบุรุษเหล่านั้น เป็นแบบอย่าง
อยู่ร่วมกัน.

ปณฺฑิตเตหตฺถทสฺสสิภฺติ เตสํ โถมณา.
ปณฺฑทา วุจฺจติ ปณฺณวา, สวา อิมสฺสิ
สญฺชาตาติ **ปณฺฑิตา**. ตโต เอว
อตุตฺตฺถาทีเภาทํ อตุถิ อวิปริตฺโต

บาทคาถาว่า **ปณฺฑิต**เตหตฺถทสฺสสิภฺติ
เป็นคำชมเชย ท่านสัตบุรุษเหล่านั้น.
ปัญญาท่านเรียกว่า **ปณฺฑทา**. ปัญญา
ชื่อว่าปัญหานั้น เกิดขึ้นพร้อมแก่ท่าน
สัตบุรุษเหล่านี้ เหตุนั้น ท่านเหล่านั้น
จึงชื่อว่า **บัณฑิต** เพราะเหตุนั้นนั้นแหละ
บัณฑิตเหล่านั้นจึงชื่อว่า **อตุถทสฺสิโน**
เพราะอรรถว่า เห็นประโยชน์ต่างด้วย
ประโยชน์ตนเป็นต้น โดยไม่วิปริต
จงนั่งใกล้บัณฑิตทั้งหลายผู้แข็งแรงประโยชน์
เหล่านั้น. หากถามว่า เพราะเหตุไร ?
ตอบว่า เพราะท่านเหล่านั้นเป็นบัณฑิต
ผู้สงบ, อีกนัยหนึ่ง เมื่อคบหาท่าน

เถรคาถา.ป-ท.๑-๙

^๑ ม. สมุมา อาสถ, ส. สมิ อาสเวถ.

ปสฺสนุตฺตีติ อตฺถทสฺสีโน. เตหิ ปณฺหิตเตหิ
 อตฺถทสฺสีภิ สฺมาเสถ. กสฺมาติ เจ ?
 ยสฺมา เต สนฺโต ปณฺหิตา, เต วา
 สฺมา เสวนฺตา เอกนฺตहितภาวโต
 มคฺคภาวาทิเหว อรณฺเฑโต อตฺถํ,
 มหาคฺคตตาย สนฺตตตาย จ มหนฺตํ,
 อคาธภาวโต คมฺภีรภาวโคจรโต จ
คมฺภีรํ.

หีนจฺจนฺทาทิหิ ทฏฺฐํ อสฺกุกฺเณยฺยตฺตา
 อิตฺเรหิ จ^๑ กิจฺเณ ทฏฺฐพฺพตฺตา
 ทฺททสฺสํ, ทฺททสฺสตฺตา สณฺหนิปฺปนฺสภาวตฺตา
 นิปฺปนฺภาวโคจรโต จ นิปฺปนํ, นิปฺปนตฺตา
 เอว สุขุมสฺภาวตตาย อณฺุํ นิพฺพานํ,
 อวิปริตฺฏเจเน วา ปรหมตฺถสฺภาวตฺตา

เหล่านั้น โดยชอบ (ย่อมบรรลุสัจจะสี่)
 ที่ชื่อว่า เป็นประโยชน์ เพราะมีประโยชน์
 เกื้อกูลโดยส่วนเดียว และเพราะไม่ไกล
 จากมรรคญาณเป็นต้นนั้นเทียว, ชื่อว่า
 ใหญ่หลวง เพราะมีคุณมากมายและ
 เพราะเป็นธรรมอันสงบ ชื่อว่า ลึกซึ้ง
 เพราะหยั่งไม่ได้ และเพราะเป็นอารมณ์
 แห่งญาณอันลึกซึ้ง.

ชื่อว่า เห็นได้ยาก เพราะไม่อาจเห็นได้
 ด้วยฉันทะอย่างต่ำเป็นต้น และเพราะ
 จะพึงเห็นได้โดยยาก ด้วยความเพียร
 นอกนี้ ชื่อว่า ละเอียด เพราะเห็นได้ยาก
 เพราะมีสภาวะละเอียดอ่อน และเพราะ
 เป็นอารมณ์ของญาณอันละเอียด เพราะ
 เป็นธรรมอันละเอียดนั่นเอง จึงชื่อว่า
 อณู คือ นิพพาน เพราะมีสภาวะสุขุม
 อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า เป็นประโยชน์
 เพราะมีสภาวะเป็นปรหมัตถ์ ด้วยอรรถว่า
 ไม่วิปริต. ชื่อว่า ใหญ่หลวง เพราะทำ
 ความเป็นอริยะและเพราะมีเครื่องหมาย
 อันยิ่งใหญ่ ชื่อว่า ลึกซึ้ง เพราะมีสภาวะ
 ไม่ตื่น. ชื่อว่า เห็นได้ยาก เพราะอรรถ
 ว่า พึงเห็นได้โดยยาก คือไม่อาจเห็น

^๑ ส. ตถา อิตเรหิ.

อตถํ, อริยภาวกรตฺตา มหตฺตนิมิตฺตตฺตาย
 มหนฺตํ, อนุตฺตฺตานสภาวตฺตาย **คฺมฺภีรํ,**
 ทฺกฺเขน ทฺกฺกฺชพฺพํ น สฺเขน ทฺกฺกฺจํ สกฺกาติ
 ทฺทฺทฺสํ, คฺมฺภีรตฺตา ทฺทฺทฺสํ, ทฺทฺทฺสตฺตา
 คฺมฺภีรนฺตํ จตฺสจฺจํ, วิเสสโต **นิปฺณํ**
 อณฺํ นิโรธสจฺจนฺตํ เอวเมตํ จตฺสจฺจํ
 ธีรา **สมฺธิคจฺจนฺตํ.** ธิติสมฺปนฺนตฺตาย ธีรา
 จตฺสจฺจกมฺมฏฺจานภาวนํ อุตฺตฺสฺกฺกาเปตฺวา
 สมฺมเทว อธิคจฺจนฺตํ.

อฺปฺปมตฺตาติ สพฺพตฺถ สติอวิปฺวาเสน
 อฺปฺปมาทปฺปฏิปตฺตี ปฺเรนฺตา. **วิจฺกฺขณฺตาติ**
 วิปฺสฺสนาภาวนําย เขกา กุสลา. ตสฺมา
 สพฺภิเรว สฺมาเสถาติ โยชนา. ปณฺตฺติเต-
 หตฺถทสฺสีภีติ วา เอตํ นิสฺสฺกฺกวจฺนํ.
 ยสฺมา ปณฺตฺติเตหิ อตฺถทสฺสีภิ สฺมฺทาย-
 ภูเตหิ ธีรา อฺปฺปมตฺตา วิจฺกฺขณา
 มหนฺตาทิวิเสสวณฺตํ อตฺถํ **สมฺธิคจฺจนฺตํ,**

ได้โดยง่าย. **สัจจะสี** ชื่อว่าเห็นได้ยาก
 เพราะเป็นสภาพลึกซึ้ง **ชื่อว่าลึกซึ้ง**
 เพราะเป็นสภาวะเห็นได้ยาก, **นิโรธสัจ**
 ชื่อว่าเป็นธรรมละเอียดอ่อน โดยเฉพาะ
นักปราชญ์ทั้งหลาย ย่อมบรรลุสัจจะสี
 นี้ด้วยประการดังกล่าวมานี้. **บัณฑิต**
ทั้งหลาย ชื่อว่าเป็นนักปราชญ์ เพราะถึง
 พร้อมด้วยปัญญา ทำความขวนขวาย
 ในการเจริญกรรมฐาน ในสัจจะสีแล้ว
 ย่อมบรรลุได้โดยชอบนั้นเทียว.

บทว่า **อฺปฺปมตฺตา** ความว่า บำเพ็ญ
 ข้อปฏิบัติด้วยความไม่ประมาท โดยการ
 ไม่อยู่ปราศสติ ในกาลทุกเมื่อ. บทว่า
วิจฺกฺขณา ความว่า ผู้ฉลาด คือ
 ฉียบแหลม ในการเจริญวิปัสสนา.
 ประกอบความว่า เพราะฉะนั้น บุคคล
 ควรสมาคมกับสัตบุรุษ. อีกนัยหนึ่ง คำว่า
 ปณฺตฺติเตหตฺถทสฺสีภิ นี้ เป็นปัญญาที่มีวิภัติ.
 เชื่อมความว่า เพราะเหตุที่นักปราชญ์
 ผู้ไม่ประมาท มีปัญญาเป็นเครื่อง
 พิจารณาย่อมจะบรรลุประโยชน์อันพิเศษ
 มีความเป็นภาวะอันยิ่งใหญ่เป็นต้น
 เพราะบัณฑิตทั้งหลาย เป็นผู้มีความ
 พร้อมในการชี้แจงประโยชน์ ฉะนั้น
 บุคคล ควรสมาคมกับสัตบุรุษผู้เป็น

๓

ตสุมา ตาทีเสหิ สพฺภิวเรว สมาสเสถาติ เช่นนั้นเท่านั้น. นี้เป็นคาถาพยากรณ์
 สมฺพนฺธโร. เอวเมสา เถรสฺส ปฏฺิวเรทึปเนน อรหัตผล โดยการแสดงปฏฺิวเรของ
 อญฺญาพยากรณ์คาถาปี อโหสีติ. พระเถระ ด้วยประการดังกล่าวมานี้แล.

ปฺนุณฺตฺเถรคาถาวณฺณนา
 นิฏฺฐิตา.

พรวณฺณาคาถาของพระปฺนุณฺเถระ
 จบ.

๕. ทพพตฺเถรคาถาवณฺณา

โย ทุทฺทมโยติ^๑ อายสมโต
ทพพตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ ?
อยมฺปิ ปทฺมุตฺตรพฺพุทฺธกาเล หํสวตฺตีนคเร
กฺลฺลเคเห นิพฺพุตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต เหนฺจ
วุตฺตนเยเนว ธมฺมเทสนํ สุณฺนฺโต สตฺถารํ
เอกํ ภิกฺขุํ เสนาสนปญฺญาปกาณํ
อคฺคฺกุจฺจาเน จเปเนตฺติ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ
กตฺวา ตํ จานฺนฺตฺริ ปตฺถेतฺวา
สตฺถารา พฺยาโกโต ยาวซีวํ กุสลํ กตฺวา
เทวมนุสฺเสสฺส สํสริตฺวา กสฺสปทสฺพลสฺส
สาสโนสกุณกาเล^๒ ปพฺพชฺชิตฺติ.

ตทา เตน สทฺธิ อปเร ฉ ชนาติ สตฺต
ภิกฺขุ เอกจิตฺตา หุตฺวา อญฺเญ สาสเน
อคารวํ กโรนฺเต ทิสฺวา “อิธ กิ กโรม

๕. พรรณนาคาถาของ

พระทัฬหเถระ

คาถาของท่านพระทัฬหเถระมีคำ
เริ่มต้นว่า “โย ทุทฺทมโย” ดังนี้. มีเหตุ
เกิดอย่างไร? พระเถระแม้รูปนี้ ในกาล
แห่งพระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่า
ปทฺมุตฺตระ มาบังเกิดในเรือนแห่งสกุล
ในเมืองหงสวดี เจริญวัยแล้ว ได้ฟัง
ธรรมเทศนา โดยนัยที่กล่าวมาในหนหลัง
แล้วเหมือนกัน เห็นพระศาสดาทรง
สถาปนาภิกษุรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งผู้เลิศ
กว่าภิกษุทั้งหลายผู้จัดแจงเสนาสนะ จึง
กระทำกรรมอันเป็นความดีไว้แล้วปรารถนา
ตำแหน่งนั้น เป็นผู้อันพระศาสดา
พยากรณ์แล้ว บำเพ็ญกุศลตลอดชีพ
เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในเทวดาและมนุษย์
ทั้งหลายแล้วออกบวช ในเวลาที่ศาสนา
ของพระกัสสปทศพลเสื่อมถอยลง.

ครั้งนั้น ภิกษุอื่นอีก ๖ รูป กับพระภิกษุ
รูปนั้น รวมเป็นภิกษุ ๗ รูป มีความคิด
เป็นอันเดียวกัน เห็นคนอื่น กระทำกรรม
ไม่เคารพในศาสนา จึงปรึกษากันว่า

^๑ ฉ. ทุทฺทมโยติ.

^๒ ส. สาสเน โสกุณกาเล.

เอกมนุเต สมณธมฺมํ กตฺวา ทุกฺขสฺสฺสนฺตํ
 กริสฺสามา"ติ นิสฺเสณี พฺนฺธิตฺวา อุจฺจํ
 ปพฺพตฺสฺสฺขํ อารุหิตฺวา "อตุตฺตโน จิตฺตพลํ
 ชานนฺตา นิสฺเสณี นิปาเตนฺตุ, ชีวิต
 สาลยา โอตฺรนฺตุ, มา ปจฺฉานฺตปฺปิโน
 อหฺวตฺถา"ติ วตฺวา สพฺเพ เอกจิตฺตา
 หุตฺวา นิสฺเสณี ปาเตตฺวา "อปฺปมตฺตา
 โหน อวฺสุ"ติ อญฺณมญฺญํ โววทิตฺวา
 จิตฺตรุจฺจิสฺสุ^๑ จานฺเนสฺสุ นิสฺสึทิตฺวา
 สมณธมฺมํ กาทฺตุ อารภิสฺสุ.

ตเตฺรโก เถโร ปญฺจเม ทิวเส
 อรหฺตฺตํ ปตฺวา "มม กิจฺจํ นิปฺพนฺนํ.
 อหํ อิมสฺมึ จานฺเน กิ กริสฺสามิ"ติ
 อิทฺธิยา^๒ อุตฺตรกฺุโร ปิณฺทปาดํ
 อารุหิตฺวา "อวฺสุ อิมํ ปิณฺทปาดํ
 ปริภุชฺชต, ภิกฺขุชาจฺรกิจฺจํ มมายตฺตํ
 โหนตุ, ตฺมุห อตุตฺตโน กมฺมํ กโรถา"ติ
 อาห. กิ นฺ มยฺ^๓ อวฺสุ นิสฺเสณี
 ปาเตตฺวา^๔ เอวํ อโวจฺมุห "โย ปจฺม

เราจักจะทำอะไรในที่นี้ เราไปทำ
 สมณธรรม ในที่สมควรส่วนหนึ่ง แล้ว
 จักกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ ดังนี้ จึงผูก
 บันไดขึ้นไปยอดเขาสูงแล้วพูดว่า "ใครรู้
 กำลังจิตของตนอยู่ ก็จงผลักบันได
 ให้ตกไปเถิด ผู้ที่ยังมีความอาลัยในชีวิต
 จงลงไปเสีย อย่ามีความเดือดร้อนใจ
 ในภายหลังเลย" ต่างพร้อมใจกันทุกรูป
 ผลักบันไดให้ตกลง สอนกันและกันว่า
 "อวฺสุทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลาย จงเป็น
 ผู้ไม่ประมาทเถิด ดังนี้แล้ว ไปนั่งในที่ ๆ
 ชอบใจแล้ว เริ่มบำเพ็ญสมณธรรม.

บรรดาภิกษุเหล่านั้น พระเถระ
 รูปหนึ่ง บรรลุพระอรหัตในวันที่ ๕ แล้ว
 คิดว่า "กิจของเราสำเร็จแล้ว เรา
 จักทำอะไรในที่นี้" ดังนี้แล้ว จึงไปนำ
 บิณฑบาตมาจากอุตรกुरुทวีปด้วยฤทธิ์
 แล้วกล่าวว่า "อวฺสุทั้งหลาย นิมนต์
 ฉันบิณฑบาตนี้ กิจเกี่ยวกับภิกษุชาจ
 จงเป็นหน้าที่ของข้าพเจ้า ขอท่าน
 ทั้งหลายจงกระทำงานของตนเถิด" ดังนี้.

^๑ ม. จิตฺตรุจฺจิสฺสุ, โป. อ. จิตฺตรุจฺจิสฺสุ.

^๒ ส. อ. อิทฺธิยา คนฺตฺวา.

^๓ ม. กิ นฺ มยฺ.

^๔ ฉ. ปาเตนฺตา.

ธมฺมํ สจฺฉิกโรติ, โส ภิกฺขุํ อหฺรตุ,
เตนาภตํ เสสา ปริภุชฺชิตฺวา สมณธมฺมํ
กริสฺสูสนฺตี"ติ. นตฺถิ อวฺุโสติ. ตฺเมห
อตฺตโน ปุพฺพเหตุนา ลภิตฺถ, มยฺมปี
สกุโกนฺตา วฏฺฐสฺสูสนฺตี กริสฺสูสาม, คจฺฉถ
ตฺเมหติ.

เถโร เต สญฺญาเปตฺุ อสกุโกนฺโต
ผาสฺกุญฺจาเน ปิณฺฑปาตํ ปริภุชฺชิตฺวา
คโต. อปโร เถโร สตฺตเม ทิวเส
อนาคามิผลํ ปตฺวา ตโต จฺโต
สุทฺธาวาสพฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺโต. อิตเร
เถรา ตโต จฺตา เอกํ พุทฺธนฺตรํ
เทวมนุสฺเสสฺสู สํสริตฺวา (๑) เตสฺสู เตสฺสู
กุเลสฺสู นิพฺพตฺตา. เอโก คนฺธารรฺฏฺเจ
ตกฺกสิลาณคเร ราชเคเห นิพฺพตฺโต, เอโก
มชฺฌนฺตฺติกรฺฏฺเจ^๒ ปริพฺพาชิกาย กุจฺฉิมฺหิ
นิพฺพตฺโต, เอโก พาหิยรฺฏฺเจ

ภิกษุเหล่านั้นจึงกล่าวว่า อวฺุโส พวกเรา
ผลักบันไดให้ตกลงไปแล้ว พุดกันอย่างนี้
ว่า "ผู้ใดกระทำให้แจ้งซึ่งธรรมได้ก่อน
ผู้นั้นจงนำภิกษามา ภิกษุที่เหลือฉันภัต
ที่ภิกษุนั้นนำมาแล้วจะกระทำสมณธรรม
มิใช่หรือ". ภิกษุนั้น กล่าวว่า ไม่หฺรอก
อวฺุโส. ภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า ท่านได้
(บรรลุธรรม) ก็ด้วยบุพเหตุของตน แม้
พวกข้าพเจ้ายังสามารถอยู่ก็จักกระทำที่สุด
แห่งวัฏฏะได้ นิมนต์ท่านไปเถิด.

พระเถระเมื่อไม่อาจทำให้ภิกษุเหล่านั้น
ยินยอมได้ จึงฉันบิณฑบาตในที่มีความ
สบายแล้วก็ไป. ในวันที่ ๗ พระเถระอีก
รูปหนึ่งบรรลุอนาคามิผลจฺติจากอตฺภาพ
นั้น ไปบังเกิดในพรหมโลกชั้นสุทฺธาวาส.
พระเถระทั้งหลายนอกจากนี้ จฺติจาก
อตฺภาพนั้นเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในเทวดา
และมนุษย์ทั้งหลายสิ้นหนึ่งพุทฺธันดร
มาบังเกิดในตระกูลนั้น ๆ คนหนึ่ง
มาบังเกิดในเมืองตักกสิลา แคว้นคันธาระ
ใกล้กรุงราชคฤห์ คนหนึ่งบังเกิดในครรรค์

^๑ มโนรทปฺุรณี. ๑/๒๙๘. สํสฺรุตฺตา.

^๒ สํ. ม. มชฺฌนฺตฺติกรฺฏฺเจ, ป. ปจฺจนฺตฺติยรฺฏฺเจ,
มโนรทปฺุรณี. ๑/๒๙๘. ปพฺพเตยฺยรฺฏฺเจ.

กุกุมุพิกเคเห นิพพตโต, เอโก
ภิกขุชุปสฺสเย ชาโต.^๑

อัย ปน ทพพตฺเถโร มลฺลรฏฺเฐ
อนุปิยนคเร เอกสฺส มลฺลรฏฺเฐ โคเห
ปฏิสฺสนฺธิ คณฺหิ. ตสฺส มาตา
อุปวิชฌณฺญา^๒ กาลมกาสี, มตฺสรีริ สฺसानํ
เนตฺวา ทารุจิตกํ อโรเปตฺวา อคฺคิ
อํสฺสุ. ตสฺสา อคฺคิเวคฺสนฺตตฺตํ^๓
อุทรปฏฺฐํ เทวธา อโหสิ. ทารโก อตฺตโน
ปฺญณฺพเลน อุปฺปติตฺวา เอกสฺมิ
ทพพตฺถมฺเภา นิปฺติ. ตํ ทารกํ คเหตฺวา
อญฺยิกาย^๔ อํสฺสุ. สฺวา ตสฺส นามํ
คณฺหนฺตึ ทพพตฺถมฺเภา ปติตฺวา
ลทฺธชฺชีวิตตฺตา “ทพฺโพ”ติสฺส นามํ อกาสิ.
ตสฺส จ สตฺตวสฺสสิกกฺกาเล สตฺถา
ภิกขุสฺสํปริวาโร มลฺลรฏฺเฐ จาริกํ
จรมานโน อนุปิยมพฺวเน วิหฺรติ.
ทพฺพกฺุมารโ สตฺถาริ ทิสฺวา ทสฺสเนเนว
ปสฺสีติตฺวา ปพฺพชิตฺกาโม หุตฺวา “อหํ

แห่งนางปริพาชิกาในมัชฌันติก คนหนึ่ง
บังเกิดในเรือนแห่งกุกุมพี ในพหิยรัฐ
คนหนึ่งเกิดในที่อยู่อาศัยของนางภิกษุณี.

แต่พระทัพพะเถระนี้ถือปฏิสนธิใน
นิเวศน์ของเจ้ามัลละองค์หนึ่งในอนุปิยนคร
แคว้นมัลละ มารดาของท่านพอจวนจะ
คลอดก็กระทำกาละแล้ว พวกญาติ
นำศพไปป่าช้ายกขึ้นวางไว้บนเชิงตะกอน
จุดไฟเผา เยื่อหุ้มท้องของนางถูก
ความร้อนแห่งไฟเผาเผาจึงแตกออกเป็น
๒ ส่วน ทารกลอยขึ้น ด้วยกำลังบุญ
ของตนไปตกที่เสาไม้ต้นหนึ่ง ชาวบ้าน
นำทารกนั้นไปมอบให้แก่ย่า ย่าถือเอา
นามของเสาไม้ ตั้งชื่อท่านว่าทัพพะ
เพราะท่านตกลงบนเสาไม้จึงรอดชีวิต.
และในเวลาที่ท่านมีอายุ ๗ ขวบ พระ
ศาสดามีภิกษุสงฆ์เป็นบริวาร เสด็จ
จาริกไปในมัลลรัฐ ประทับอยู่ที่อนุปิย-
อัมพวัน. ทัพพกุมาร พอเห็นพระศาสดา
เข้าเท่านั้น ก็เลื่อมใสใคร่จะบวช จึง

^๑ อ. เอโก ราชคเห กุกุมุพิกสฺส เคเห นิพพตโต.

^๒ มโนรทปฺรณฺเฑ. ๑/๒๙๘. อุปวิชฌณฺยกาเล.

^๓ ม. อคฺคิเวคฺสนฺตตฺตา.

^๔ ม. อ. อญฺยิกาย.

ทสพลสุส สนฺติเก ปพฺพชิสฺสามิ”ติ
อญฺยิกิ อปุจฺฉิ.

สา “สาธฺ ตาตา”ติ ทพฺพกุมาริ
อาทาย สตฺถุ สนฺติกิ คนฺตฺวา “ภนฺเต
อิมิ กุมาริ ปพฺพาเซธา”ติ อาห. สตฺถา
อญฺญตรสุส ภิกฺขุโน สญฺญํ อทาสิ
“ภิกฺขุ อิมิ ทารกิ ปพฺพาเซหิ”ติ. โส
เถโร สตฺถุ วจฺนํ สุตฺวา ทพฺพกุมาริ
ปพฺพาเซนฺโต ตจฺปญฺจกกมฺมญฺจานํ
อาจิกฺขิ.

ปุพฺพเหตุสมฺปนฺโน กตานิหโร สตฺโต
ปจฺมเกสวญฺญิยา โวโรปนฺกฺษณฺเ โสตา-
ปตฺติผลฺ ปตฺติญฺจหิ, ทุตฺติยาย เกสวญฺญิยา
โอรฺปิยมานายิ^๑ สกทาคามิผลฺ, ตุตฺติยาย
อนาคามิผลฺ, สพฺพเกสานํ ปน
โอรฺปนญฺจ อรหตฺตผลฺสจฺฉิกิริยา จ
อปฺจฺฉา อฺปเร อโหสิ. สตฺถา มลฺลรฺฏฺเจ
ยถาภินฺตํ วิหริตฺวา ราชคฺห์ คนฺตฺวา
เวฬุวนฺเน วาสํ กปฺเปสิ.

ขอลาย่อว่า “ข้าพเจ้าจักบวชในสำนัก
พระทศพล”.

ย่อกล่าววว่า “ดีซีฟ่อ” ดังนี้แล้ว จึงพา
ทัฬหกุมารไปเฝ้าพระศาสดากราบทูลว่า
“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โปรดให้กุมารนี้
บวชชาดด้วยเถิด” พระศาสดาประทาน
สัญญาแก่ภิกษุรูปหนึ่งว่า “ภิกษุ
เธอจงให้ทารกนี้บวชชาด”. พระเถระ
รูปนั้น ฟังพระดำรัสของพระศาสดาแล้ว
เมื่อจะให้ทัฬหกุมารบวชชาด จึงบอก
ตจปัญจกกรรมฐาน.

สัตว์ผู้สมบูรณ์ด้วยบุพเหตุ มีการกระทำ
ความตั้งใจไว้แล้ว ขณะปลงผมเกลียวแรก
ก็ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล ในเวลาปลงผม
เกลียวที่สอง ก็ตั้งอยู่ในสกทาคามิผล
พอปลงผมเกลียวที่ ๓ ก็ตั้งอยู่ในอนาคามิผล
อนึ่ง การปลงผมทั้งหมดและการกระทำ
ให้แจ้งอรหัตผล ได้มีพร้อมกันแล้ว.
พระศาสดา ประทับอยู่ในมัลลรัฐ ตาม
พระอัครยาศัยแล้ว เสด็จไปกรุงราชคฤห์
ประทับอยู่ ณ วิหารเวฬุวัน.

^๑ โป. อ. โอรฺปิยมานาย.

ตตฺรรายสฺมา ทพฺโพ มลฺลปฺตฺโต
 รโหคฺโต อตฺตโน กิจฺจนฺิปฺมตฺตี
 โอลิเกตฺวา สํมสฺส เวยฺยาวจฺจกรณ
 ภายํ โยเชตฺกามา จินฺเตสิ “ยณฺฺนนาหํ
 สํมสฺส เสนาสนนฺนฺจ ปณฺฺณปาเปยฺยํ
 ภาตฺตานิ อุตฺทิสฺเสยฺยณฺฺติ. โส สตฺถ
 สนฺตํกํ คนฺฺตฺวา อตฺตโน ปรีวิตฺกํ
 อาโรเจสิ. สตฺถา ตสฺส สาธุการํ
 ทตฺวา เสนาสนนฺนฺจ ปณฺฺณปาเปตฺตฺตฺตฺตฺต
 ภาตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 สมฺปฏฺิจฺฉิ. อถ นํ
 “อຍံ ทพฺโพ ททโรว สฺมาโน มหนฺฺนเต
 จานเ จิตฺ”ติ สตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 อฺปສມປາເທີ.

เถโร อฺปສມປນฺนกาลโต ปฏฺจาย ราชคหํ
 อฺปนิสฺสํสา ย วิหรนฺฺตํ สพฺพภิกฺขุณฺํ
 เสนาสนานิ ๑ ปณฺฺณปาเปติ, ภิกฺขุณฺจ
 อุตฺทิสฺติ. ตสฺส เสนาสนนฺนฺจ ปณฺฺณปา
 สพฺพทิสฺสาสุ ปากฺโข อโหสิ “ทพฺโพ กิร
 มลฺลปฺตฺโต สภาคสฺภาคานํ ภิกฺขุณฺํ
 เอกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺก
 เสนาสนานิ ปณฺฺณปาเปติ,
 อาสนนฺนฺจ ทฺวเรปี เสนาสนนํ ปณฺฺณปาเปติ,
 คนฺฺตํ อสฺกฺโกนฺนฺเต อิทฺธิยา เนตี”ติ.^๑

ท่านพระทัฬหะมัลลบุตรอยู่ในที่ลับ
 ตรวดดูความสำเร็จกิจของตนในที่นั้นแล้ว
 ประสงค์จะเสนอดตัว ในการทำความ
 ขวนขวายรับใช้สงฆ์จึงคิดว่า “ทำไฉน
 เราพึงจัดแจงเสนาสนะและจัดแบ่งภัต
 ให้แก่สงฆ์”. ท่านจึงเข้าเฝ้าพระศาสดา
 กราบทูลความดำริของตน. พระศาสดา
 ทรงประทานสาธุการแก่ท่าน ทรงยอมรับ
 ความที่ท่านประสงค์จะตกแต่งเสนาสนะ
 และการจัดแบ่งภัต. ครั้งนั้น พระศาสดา
 จึงให้ท่านอุปสมบท ในเวลาที่มีอายุ
 ๗ ขวบเท่านั้น ด้วยพระดำริว่า พระ
 ทัฬหะนี้ ยังเด็กอยู่แต่ดำรงอยู่ใน
 ตำแหน่งอันยิ่งใหญ่ดังนี้.

ตั้งแต่วเวลาที่ท่านอุปสมบทแล้ว พระเถระ
 ก็ตกแต่งเสนาสนะและจัดแบ่งภิกษา
 ถวายภิกษุทั้งหมดที่เข้าอาศัยกรุงราชคฤห์
 อยู่. ความที่ท่านเป็นผู้ตกแต่งเสนาสนะ
 ได้ปรากฏไปทั่วทิศว่า ได้ยินว่า พระ
 ทัฬหะมัลลบุตร ตกแต่งเสนาสนะแก่ภิกษุ
 ที่มีส่วนเสนอกัน ในที่เดียวกัน ย่อม
 ตกแต่งเสนาสนะทั้งในที่ใกล้ที่ไกล เมื่อ
 ภิกษุไม่อาจไปได้ก็พาไปด้วยฤทธิ์.

^๑ เนติ เภยฺยเยน ทิสฺสติ.

อถ นํ ภิกขุ กาลเปปี วิกาเลปี
 “อมุหากํ อาวุโส ชีวกมฺพวเน เสนาสนํ
 ปญฺญาเปหิ, อมุหากํ มทุทกฺขจิสฺสุมิ
 มิคทาเย”ติ เอวํ เสนาสนํ อุทฺทิสสาเปตฺวา
 ตสฺส อิทฺธี ปสฺสฺสนฺตา คจฺจนฺติ. โสปี
 อิทฺธิยา มโนมเย กาเย อภิสงฺขริตฺวา
 เอเกกสฺส เถรสฺส เอเกกํ อตฺตนา
 สทิสํ ภิกขุํ ทตฺวา อํกุคฺคิยา ชลมานาย
 ปุรโต คนฺตฺวา “อโย มนฺจโ จ อิทํ
 ปิสนฺ”ติอาทีนํ วตฺวา เสนาสนํ
 ปญฺญาเปตฺวา ปุน อตฺตโน
 วสฺนฺนฺจานเมว อากจฺจนฺติ.

อยมตฺถ สงฺเขโป, วิตุถารโต ปนิตํ วตฺถุ^๑
 ปาฬิยฺ^๒ อาคตเมว. สตฺถา อิทเมว
 การณํ อตฺถุปตฺตี กตฺวา อปรภาเค
 อริยคณฺมชฺเฒ นิสินฺโน เถโร
 เสนาสนปญฺญาปกานํ อคฺคฺกุจฺจาเน จเปสิ
 “เอตทคฺคํ ภิกฺขเว มม สวากานํ ภิกฺขุณํ
 เสนาสนปญฺญาปกานํ ยทิตํ ทพฺโพ

ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลายให้ท่าน
 ชีเสนาสนะ ทั้งในกาลและทั้งในวิกาล
 อย่างนี้ว่า “อาวุโส ท่านจงจัดเสนาสนะ
 ในชีวกัมพวันให้แก่พวกเรา ท่านจงจัด
 เสนาสนะที่ตำบลมทุทกขจิมิคทายวันให้
 แก่พวกเรา” ดังนี้ เเดินมองดูฤทธิ์ของท่าน
 ไป. แม้ท่านก็จำแลงกายมโนมัยด้วยฤทธิ์
 ให้เป็นภิกษุเหมือนกับตนรูปหนึ่ง มีองคุลี
 สว่างอยู่ เเดินนำหน้าพระเถระแต่ละรูป
 กล่าวคำเป็นต้นว่า “นี่เตียง นี่ตั้ง”
 ปูลาดเสนาสนะแล้วกลับมาอยู่ที่อยู่ของตน
 อีกตามเดิม.

นี่เป็นความย่อในเรื่องนี้ แต่โดยพิสดาร
 เรื่องนี้มาแล้วในพระบาลีนั้นทีเดียว. พระ
 ศาสดาทรงกระทำเหตุนี้ให้เป็นเหตุเกิด
 แล้ว ประทับนั่งอยู่ในท่ามกลางหมู่
 พระอริยะ ทรงแต่งตั้งพระเถระไว้ใน
 ตำแหน่งผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้ตกแต่ง
 เสนาสนะในภายหลังว่า “ดูกรภิกษุ
 ทั้งหลาย บรรดาภิกษุทั้งหลายผู้เป็น
 สาวกของเราผู้ตกแต่งเสนาสนะ พระ
 ทัฬหมัลลบุตรเป็นผู้เลิศ” ดังนี้. สมจริง

^๑ ม. ปนิตํ กถาวตฺถุ.

^๒ วิ. มหาวิภงฺค. ๑/๓๖๗, วิ. จ. ๖/๕๘๗/๓๐๔.

มลุลปฺตฺโต"ติ.^๑ วุตฺตมฺปิ เจตฺ ๑ปทานे^๒

ตั้งคำที่ท่านกล่าวคาถาพันธนีไว้ในอปทาน
ดังต่อไปนี้

“ปทุมุตฺตโร นาม ชินโน
สพฺพโลกวิทู มุนิ
อิโต สตสฺหสฺสมฺหิ
กปฺเป อปฺปชฺชิ จกฺขมา.

“พระชินเจ้า พระนามว่าปทุมุตตระ
ผู้รู้โลกทั้งหมด เป็นมุนี มีพระจักขุ
ได้ทรงอุบัติขึ้นในแสนกัป แต่
ภทฺรกัปฺนี้.

โอยาทโก วิญญาปโก
ตารโก สพฺพปาณินํ
เทสนากุสโล พุทฺโธ
ตาเรสิ ชนตํ พหุ.

พระองค์ตรัสสอนทำสัตว์ให้รู้ชัด ยัง
สรรพสัตว์ให้ข้ามวัฏสงสาร ทรง
ฉลาดในเทศนา เป็นผู้เบิกบาน
ทรงยังประชุมชนเป็นอันมาก ให้
ข้ามพ้นไป.

อนุกมฺปโก การุณิโก
หิตะสิ สพฺพปาณินํ
สมฺปตฺเต ติตฺถิเย สพฺเพ
ปญฺจสีเล ปติฏฺจหิ.^๓

ทรงเป็นผู้อนุเคราะห์ ประกอบ
ด้วยพระกรุณา แสวงหาประโยชน์
แก่สรรพสัตว์ ทำให้เด็ยรถียที่มาเฝ้า
ทุกคนดำรงอยู่ในศีล ๕.

เอวํ นิรากุลํ อาสิ
สุญฺญตํ ติตฺถิเยหิ จ
วิจิตฺตํ อรหนฺเตหิ
วสีฏฺเตหิ ตาทิภิ.

เมื่อเป็นเช่นนี้ พระศาสนาจึงหมด
ความอาภูล ว้างจากเด็ยรถีย
และวิจิตรด้วยพระอรหันต์ ผู้คงที่
มีความชำนาญชำนาญ.

^๑ อจ. เอกก. ๒๐/๓๒/๓๒.

^๒ พ. อ. ๓๓/๑๒๔/๑๙๐.

^๓ ไป. ปติฏฺจยิ, ฉ. ปติฏฺจปี.

รัตนานัญจปญญาสั
 อุกคโต โส มหามุนิ
 กณฺจนคฺษิยสงฺกาโส
 พตฺตีสวรลกฺขโณ.

วสุสฺสตสฺสหาสนิ
 อายุ วิชฺชติ ตาวเท
 ตาวตา ติฏฺฐมาโน โส
 ตาเวสิ ชนตฺ ฺพหุ.

ตทาหิ หิสฺวติยั
 เสฏฺฐิปฺตฺโต มหายโส
 อฺเปตฺวา โลกปชฺุชิตฺ
 อสฺโสสิ ฐมฺมเทสนิ.

เสนาสนานิ ภิกฺขุณั
 ปญฺญาเปนฺตฺ สฺสาวกั
 กิตฺตยนฺตฺสฺส วจัน
 สฺกฺนิตฺวา^๑ มุทิตฺโต อหิ.

อธิการิ สสัสมฺสฺส
 กตฺวา ตสฺส มहेสิโน
 นิปฺจุจ สิริสา ปาเท
 ตณฺฺจานมภิปตฺถยิ.

พระมหามุนีนันสูง ๕๘ ศอก มีพระ
 จวีรกรรมงามดุจทองคำ อันหาค่า
 มิได้ มีพระลักษณะอันประเสริฐ
 ๓๒ ประการ.

ครั้งนั้น อายุขัยของสัตว์ได้แสนปี
 พระชินศรีพระองค์นั้นดำรงพระชนม์
 อยู่โดยกาล ประมาณเท่านั้น
 ทรงยังประชุมชน เป็นอันมาก
 ให้ข้ามพ้นวัฏสงสาร.

ครั้งนั้น เราเป็นบุตรเศรษฐีมีศใหญ่
 ในพระนครหงสวดี เข้าไปเฝ้า
 พระองค์ผู้ส่องโลก ให้สว่างไปทั่ว
 สดับพระธรรมเทศนา.

เราได้ฟังพระดำรัสของพระศาสดา
 ผู้ตรัสสรรเสริญสาวก ของพระองค์
 ผู้แต่งตั้งเสนาสนะให้ภิกษุทั้งหลาย
 ก็ขอบใจ.

จึงทำอธิการ แต่พระองค์ผู้ทรง
 แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ พร้อมทั้ง
 พระสงฆ์ หมอบลงแทบพระบาท
 ด้วยเศียรเกล้าแล้ว ปรรอณา
 ฐานันดรนั้น.

^๑ ส. สุตวาน.

ตทา หิ โส^๑ มหาวีโร
 มม กมัม ปกิตตยิ
 โยยัม สสัสมั โภเชสิ^๒
 สตุตาทหิ โลกนายกั.

จริงอยู่ ในครั้งนั้น พระมหาวีระ
 พระองค์นั้น ได้ทรงพยากรณ์กรรม
 ของเราไว้ว่า เศรษฐีบุตรนี้ได้นิมนต์
 พระโลกนายก พร้อมด้วยพระสงฆ์
 ให้ฉันตลอด ๗ วัน.

โสยัม กมลปตฺตกุโข
 สีหังโส กนกตฺตโจ
 มม ปาทมฺมุเล นิปติ
 ปตฺตยัม จานมฺมุตฺตมัม.

เขาก็จักมีอินทรีย์ดังใบบัว มีจะงอย
 ป่าเหมือนของราชสีห์ มีผิวพรรณ
 ดุจทองคำ หมอบอยู่แทบเท้าของ
 เรา ปรรอณาตำแหน่งอันสูงส่ง.

สตสหฺสุเส อิตฺโต กปฺเป
 โอกุภากกุสสมฺภโว
 โคตโม นาม นามเณ
 สตุถา โลกเ ภวิสฺสุสตี.

ในแสนกับแต่กับนี้ พระศาสดา
 มีพระนามว่าโคตม ซึ่งสมภพในวงศ์
 พระเจ้าโอกกากราช จักเสด็จ
 อุบัติขึ้นในโลก.

สาวโก ตฺสุส พุทฺธสุส
 ทพฺโพ นามเณ วิสฺสุโต
 เสนาสนปญฺญาปโก
 อคฺโค เหสุสตี'ยัม ตธา.^๓

เศรษฐีบุตรนี้ จักได้เป็นสาวก
 ของพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น
 ปราบกฎโดยชื่อว่าทัฬพะ เป็นภิกษุ
 ผู้เลิศในบรรดาเสนาสนปัญญาปกะ
 ตามปรารธนา.

เตน กมฺเมเน สุกเตน
 เจตนาปณฺธิธีหิ จ

ด้วยกรรมที่ทำไว้ดีแล้ว และด้วย
 การตั้งเจตจำนงไว้ เราละร่าง

^๑ ส. ตทาภาสิ.

^๒ ส. โสหิ สสัสมั โภเชสิ, ม. โยหิ สสัสมั โภเชมิ,

พ. อ. ๓๓/๑๙๑. โยยัม สสัสมั โภเชสิ.

^๓ อ. ตทา.

ชหิตฺวา มานุสฺสึ เทหิ
ดาวตีสฺสึ อคณฺณหิ.

สตานํ ตีนิกฺขตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
เทวราชฺชวมการยิ
ตถา ปญฺจสตกฺขตฺตฺต
จกฺกวตฺตึ อโหสนฺหิ.

ปเทสฺรชฺชํ วิปฺปลํ
คณฺนาโต อสงฺขยํ
สพฺพตฺถ สฺขิตฺโต อาสี
ตสฺส กมฺมสฺส วาหฺสา.

เอกนฺวเต อิตฺโต กปฺเป
วิปฺปลสฺสึ นาม นายโก
อุปฺปชฺชติ จารุณฺยโน^๑
สพฺพธมฺมวิปฺปลสฺสโก.

ทฺฏฺจจิตฺโต อุปวที
สวากํ ตสฺส ตาทิโน
สพฺพาสวปริกฺขิณํ
สฺทฺโธติ จ วิชานิย.

ตสฺสเสว นรวิรสฺส
สวากานํ มहेสินํ

มนุษย์แล้วได้ไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์.

เราได้เสวยราชสมบัติ ในเทวโลก
๓๐๐ ครั้ง และได้เป็นพระเจ้า
จักรพรรดิ ๕๐๐ ครั้ง.

เป็นพระเจ้าประเทศราชอันไพบุลย์
โดยคณานับมิได้ เพราะกรรมนั้น
นำไป เราจึงมีความสุขในที่
ทุกสถาน.

ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ พระนายก
พระนามว่าวิปัสสี ผู้มีพระเนตรงาม
ทรงเห็นแจ้งธรรมทั้งปวง ได้เสด็จ
อุบัติขึ้นแล้ว.

เราเป็นผู้มีจิตขัดเคืองได้พุดต่อสาวก
ของพระพุทธเจ้าผู้คงที่พระองค์นั้น
ผู้สิ้นอาสวะทั้งปวงแล้ว ทั้ง ๆ ที่รู้
อยู่ว่าท่านเป็นผู้บริสุทธิ์.

และเราจับสลากแล้ว ถวายข้าวสุก
ที่หุงต้มด้วยน้ำนม แก่พระเถระ

^๑ ฉ. จารุทสฺสโน.

สลากิ จ คเหตุวาน
ชีโรทนมทาสหิ.

ทั้งหลาย ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่
ผู้เป็นสาวกของพระผู้แก่ล้ากว่า
นรชนพระองค์นั้นแหละ.

อิมมฺหิ ภาทฺทเก กปฺเป
พฺรหฺมพฺนฺธ มหายโส
กสฺสโป นาม นามเน
อุปฺปชฺชติ วทตี วโร.

ในภัทรกัปนี้ พระพุทธเจ้าผู้เป็น
พงศ์พันธุ์แห่งพรหม มีพระยศใหญ่
ประเสริฐกว่านักปราชญ์ พระนาม
ว่ากัสสปะ ได้เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว.

สาสนํ โชตยิตฺวาน
อภิกุญฺย กุติตฺติเย
วินยฺเย นยิตฺวาน^๑
นิพฺพุโต โส สสาวโก.

พระองค์ทรงยังศาสนธรรมให้รุ่งโรจน์
ชมที่เดียรถีย์ผู้หลอกลวงเสีย ทรง
แนะนำเวไนยสัตว์แล้ว เสด็จ
ปรินิพพาน พร้อมทั้งพระสาวก.

สสิสฺเส นิพฺพุเต นาถ
อดฺธเมนฺตมฺหิ^๒ สาสนเน
เทวา กนฺทีสุ สํวิคฺคา
มุตฺตเกสา รุทฺมฺชา.

ครั้นเมื่อพระโลกนาถ พร้อมทั้ง
พระสาวกปรินิพพานแล้ว ครั้นเมื่อ
ศาสนธรรมกำลังจะสิ้นสูญทวยเทพ
และมนุษย์ พากันสลัดใจ สยายผม
มีหน้าเศร้า คร่ำครวญว่า.

นิพฺพายิสฺสติ ฐมฺมกฺโข
น ปสฺสิสฺสาม สุพฺพุเต
น สุนิสฺสาม สทฺธมฺมํ
อโห โน อุปฺปญฺญตา.

ดวงตาคือธรรมจกดับแล้ว เราจัก
ไม่ได้เห็นท่านที่มีวัตรดีงามทั้งหลาย
เราจักไม่ได้ฟังพระสัทธรรม น่า
สังเวช เราเป็นคนมีบุญน้อย.

^๑ น. วินยิตฺวาน.

^๒ ส. อนุตฺตมฺหิ.

ตทายิ ปจวิ สพฺพา
 อจลา สา ปุลาปฺลึ^๑
 สาคโร จ สไสโกว
 วินที กรุณิ^๒ คิริ.

จตุทฺทิสสา ทุนฺทุภโย
 นาทยีสฺส อมานุสา
 สมนุตโต อสนิโย
 ปตีสฺส^๓ จ ภาวาวหา.

อุกฺกา ปตีสฺส นภสา
 ฐุมเกตฺตุ ปทิสฺสติ^๔
 สฐฺมา^๕ ชาลวณฺณา จ
 รวิสฺส กรุณิ มิคา.

อุปฺปาเท^๖ ทารุณฺเ ทิสฺสวา
 สาสนตฺถงฺคสุจเก
 สํวิคฺคา ภิกฺขโว สตฺต
 จินฺตยิมฺห มยิ ตทา.

ครั้งนั้น พี่นปฐพี ทั้งหมดนี้
 ทั้งใหญ่ ทั้งหนา ได้ไหวสะทือน
 สมุทราครพุดได้ แม่น้ำร้องอย่าง
 น่าสงสาร.

อมนุษย์ ตีกลองดังทั่วทั้งสี่ทิศ
 อสนีบาต อันน่ากลัวตกลงมา
 โดยรอบ.

อุกกาบาดตกจากท้องฟ้า ดาวหาง
 ปรากรฎุ เกลียวแห่งเปลวไฟ มีควัน
 พวยพุ่ง หม่อมฤกษ์ครวญคราง
 อย่างน่าสงสาร.

ครั้งนั้น เราทั้งหลายเป็นภิกษุ ๗ รูป
 ด้วยกัน ได้เห็นความอุบาท
 อันร้ายแรง แสดงเหตุว่าพระศาสนา
 จะสิ้นสูญ จึงเกิดความสังเวช
 คิดกันว่า.

^๑ ฉ. จลาจลา.

^๒ ม. ทารุณิ.

^๓ ฉ. ผลีสฺส.

^๔ ฉ. ทิสฺสติ, โป. ปทิสฺสติ.

^๕ ส. อี. สพฺพตฺถลชสฺตฺตา จ.

^๖ ส. ม. อุปฺปาเต.

สาสเนน วินามุหากัง
 ชีวิตေန อลัม มยัม
 ปวิสิตฺวา มหารณฺณํ
 ยุญฺชาม ชินสาสนํ.

เว้นพระศาสนาเสีย ไม่ควรที่เรา
 จะมีชีวิตอยู่ เราทั้งหลายจึงเข้าไป
 สู่ป่าใหญ่แล้ว จะบำเพ็ญเพียร
 ตามคำสอนของพระชินศรีเจ้า.

อทฺทสมฺมฺห ตทารณฺญเ
 อุกฺกุพิทฺถํ เสลปพฺพตํ^๑
 นิสฺเสณียา ตมารุญฺห
 นิสฺเสณิ ปาตยิมฺหเส.

ครั้งนั้น เราทั้งหลายได้พบภูเขาหิน
 ในป่าสูงลิ่ว เราได้ภูเขาขึ้นทาง
 พระอง แล้วฉลักพระองค์ให้ตกลงเสีย.

ตทา โอรทิ โน เถโร
 พุทฺธูปฺปาโท สุกฺกุลโก
 สทฺธา วา ทฺลลภา ลทฺธา^๒
 โถกัม เสสญฺจ สาสนํ.

ครั้งนั้น พระเถระได้ตักเตือนเราว่า
 การอุบัติแห่งพระพุทธเจ้าหาได้ยาก
 อีกประการหนึ่ง ความเชื่อที่บุคคล
 ได้ไว้ก็หาได้ยาก และพระศาสนา
 ยิ่งเหลืออีกเล็กน้อย.

นิปตฺนฺติ ขณาทิตฺตา
 อนนฺเต ทุกฺขสาครเว
 ตสฺมา ปโยโค กตฺตพฺโพ
 ยาว ติฏฺฐติ สาสนํ.^๓

ผู้ที่ปล่อยเวลา ให้ผ่านไปเสีย
 จะต้องตกลงไป ในสาครคือ
 ความทุกข์ อันไม่มีที่สิ้นสุด
 เพราะฉะนั้น พวกเราควรกระทำ
 ความเพียรตลอดเวลาที่พระศาสนา
 ยังดำรงอยู่เถิด ดังนี้.

^๑ ฉ. เสลมุตฺตมัม.

^๒ ฉ. สทฺธาติ ทฺลลภา ลทฺธา.

^๓ ฉ. จาติ มุเน มตฺ.

อรหา อาสิ โส เถโร
 อนาคตามิ ตทานุโค
 สุสีลา อิตเร ยุตตา
 เทวโลกิ อคมุหเส.

ครั้งนั้น พระเถระนั้นเป็นพระอรหันต์
 พระอนุเถระ ได้เป็นพระอนาคตามี
 พวกเรา ที่เหลือจากนี้ เป็นผู้
 มีศีลบริสุทธิ์ ประกอบความเพียร
 จึงได้ไปยังเทวโลก.

นิพพุโต ตินฺนุณฺสํสาโร
 สุทฺธาวาเส จ เอกโก
 อหฺนฺจ ปกฺกฺสาติ จ
 สฺภิโย พาหิโย ตถา.

องค์ที่ข้ามสงสารไปได้ปรินิพพาน
 แล้ว อีกองค์หนึ่ง เกิดในชั้น
 สุททาวาส เราทั้งหลาย คือตัวเรา
 ๑ พระปกกุสาติ ๑ พระสภิยะ ๑
 พระพาหิยะ ๑.

กุมารกฺสฺสโป เจว
 ตตฺถ ตตฺถูปคา มยํ
 สํสารพฺนุณา มุตฺตา
 โคตเมนาณุกมฺปิตา.

พระกุมารกัสสปะ ๑ เกิดในที่นั้น ๆ
 อันพระโคตมบรมศาสดา ทรง
 อนุเคราะห์ จึงหลุดพ้นไปจาก
 เครื่องจองจำคือสังสารวัฏได้.

มฺลฺลฺลฺลํ กุสิณารายํ
 ชาโต คพฺภเว^๑ เม สโต
 มาตา มตา จิตการุฬฺหา^๒
 ตโต นิปฺปติโต อหํ.

เราเกิดในพวกมัลลกษัตริย์ ใน
 พระนครกุสินารา เมื่อเรายังอยู่ใน
 กรรมนั้นแล มารดาได้ถึงแก่กรรม
 เขาช่วยกันยกขึ้น สู่เชิงตะกอน
 ลำดับนั้น เราตกลงมา.

ปติโต ทพฺพปฺญชฺมฺหิ
 ตโต ทพฺโพติ วิสฺสุโต

ตกลงไปในกองไม้ ฉะนั้นจึงปรากฏ
 นามว่าทัฬหะ ด้วยผลแห่งการ

^๑ ฉ. คพฺภเว ชาตสุส.

^๒ ฉ. มาตา มตา จิตการุฬฺหา, ส. มตา มาตา.

พรหมจารีมเลนานำ

วิมุตโต สุตตวสุสิโก

ชีโรทนผเลนานำ

ปญฺจนฺคเหติ อุปากโต^๑

ชีณาสโวปวาเทน

ปาเปหิ พนุ โจทิตโต.

อุโก ปุณฺณญฺจ ปาปญฺจ

วีสิตฺตโตมฺหิ ทานนํ^๒

ปตฺวาน ปรมํ สนฺตํ

วิหฺรามิ อณาสโว.

เสนาสนํ ปญฺญาปยํ

หาสยิตฺวาน สุพฺพเต

ชีโน ตสมํ คฺเณ ตฺฐุจโ

เอตทคฺเค จเปสสิ มํ.

กิเลสํ ฌาปิตา มยฺหํ

ภวา สพฺเพ สฺมุหตา

นาโคว พนฺธนํ เณตฺวา

วิหฺรามิ อณาสโว.

สุวาคตํ วต เม อาสิ

มม พุทฺธสฺส สนฺตึเก^๓

ประพฤติพรหมจรรย์ เรามีอายุได้
๗ ขวบ ก็หลุดพ้นจากกิเลส.

ด้วยผลที่ถวายข้าวสุก ปนน้ำนม
เราจึงเป็นผู้ประกอบด้วยองค์ ๕
ด้วยบาปกล่าวต่อพระชีณาสพ เราจึง
ถูกคนใจทก้มากมาย.

บัดนี้เราล่วงบุญและบาปได้ทั้งสอง
อย่างแล้ว ได้บรรลุความสงบชั้นสูง
เป็นผู้ไม่มีอาสวะอยู่.

เราแต่งตั้งเสนาสนะให้ท่านผู้มีวัตร
อันดีงามทั้งหลายยินดี พระพิชิต-
มารทรงพอพระทัย ในคุณชื่อนั้น
จึงทรงตั้งเราไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ.

เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ภพ
ทั้งปวงเราถอนขึ้นแล้ว เหมือน
พญาช้างตัดเครื่องผูกแล้ว ไม่มี
อาสวะอยู่.

เรามาดีแล้วหนอ เราบรรลุวิชชา ๓
แล้ว ในสำนักของพระพุทธเจ้า

^๑ ฉ. ปญฺจนฺคเหติ อุปากโต.

^๒ ฉ. ทานนํ.

^๓ ฉ. พุทฺธสฺส สนฺตึเก.

ติสุโส วิชา อนุปุตตา
กตํ พุทธุสฺส สาสนํ.

ปฏิสัมภิตา จตสุโส
วิโมกฺขาปี ๑ อฏฺจเม
ฉฬภิญญา สจฺฉิกตา
กตํ พุทธุสฺส สาสนนุ”ติ.

เอวํภูตํ ปน ตํ^๑ เยน ปุพฺเพ
เอกุสฺส ชีณาสวตฺถเรสุสฺส อนุทฺธํสนวเสน
กเตน ปาปกมฺเมน พหุณี
วสุสฺสตสฺสหาสนานิ นิริเย ปจฺฉิ, ตาย
เอว กมฺมปิไลติกาย โจทฺยมาณา
เมตฺตฺยภุมฺชกา^๒ ภิกฺขุ “อิมินา มยํ
กัลยาณภตฺติกุสฺส คหปติโน อนุตเร
ปริภทิตา”ติ^๓ ทุคฺคหิตคาหิโน อมฺลเกน
ปาราชิกเณ ฐมฺเมน อนุทฺธํเสสฺสุ. ตสฺมี
๑ อธิกรณเณ สํเสน สติวินเยน
วูปสมิเต อยํ เถโร โลกานุกมฺปาย
อตฺตโน कुณเณ วิภาเวนฺโต “โย
ทุทฺทมโย”ติ^๔ อิมํ คาถํ อภาสิ.

ของเรา พระพุทธศาสนาเราทำได้ทำ
เสร็จแล้ว.

คุณวิเศษเหล่านี้ คือปฏิสัมภิตา ๔
วิโมกข์ ๘ อภิญญา ๖ เราทำให้แจ้ง
แล้ว พระพุทธศาสนาเราทำได้ทำ
เสร็จแล้ว” ดังนี้.

ก็ ข้อที่ท่านเป็นอย่างนี้ เพราะ
กรรมชั่ว คือการกล่าวดูพระเถระผู้เป็น
ชีณาสพฺรุษหนึ่ง ที่ท่านทำแล้วในกาลก่อน
ท่านจึงหมกหม้มอยู่ในนรกหลายแสนปี
เป็นอันมาก. ภิกษุเมตตฺยิยะและภุมชกะ
ถูกเศษกรรมนั้นนั้นแลตักเตือน จึงเข้าใจ
ผิดว่า พวกเราถูกพระเถระรูปนี้ยุยง
ให้แตกกันกับกัลยาณภตฺติกคฤหบดี ดังนี้
แล้ว จึงกล่าวหาด้วยอาบัติปาราชิก
อันไม่มีมูล. ก็เมื่ออธิกรณ์นั้นอันสงฆ์ระงับ
แล้วด้วยสติวินัย พระเถระรูปนี้ เมื่อ
จะประกาศคุณของตน เพื่ออนุเคราะห์
สัตว์โลก จึงได้กล่าวคาถานี้ว่า โย
ทุทฺทมโย ดังนี้ เป็นต้น.

^๑ ม. น. ทิสฺสติ.

^๒ ส. ม. อ. ภูมฺชกา.

^๓ ส. อ. ปริภินฺนาติ.

^๔ ข. เถว. ๒๖/๑๔๒/๒๖๑.

(๕. โย ทุฑฺทมโย ทเมน ทนฺโต
ทพฺโพ สนฺตฺสฺสฺโต วิติณฺณกฺโข
วิชิตาวี อเปตเมวโว หิ
ทพฺโพ โส ปรินิพฺพุโต จิตฺตฺโตติ).

(๕. พระทัฬหะมัลลบุตร ผู้ซึ่งเมื่อก่อน
เป็นผู้อันบุคคลอื่น ฝึกได้โดยยาก
บัดนี้ เป็นผู้อันพระศาสดาทรง
ฝึกฝน ด้วยมรรคอันประเสริฐ
เป็นผู้สิ้นโทษข้ามความสงสัยได้แล้ว
เป็นผู้ชนะกิเลส ปราศจากความ
ขลาด มีจิตตั้งมั่น ดับความ
เร่าร้อนได้แล้ว).

๕. ตตฺถ โยติ อนิยามิตฺตํ^๑ นทฺเตโส,
ตสฺส "โส"ติ อิมินา นิยามิตฺ^๒ ทฏฺฐพฺพํ.
อุภเยนปิ อญฺญํ วิย กตฺวา อตฺตฺตานเมว
วทติ. ทุฑฺทมโยติ ทุฑฺทมโม, ทเมตฺถ
อสภฺกฺกฺเณยโย. อิทญฺจ อตฺตโน
ปฺลฺกฺชฺชนกาเล ทิฏฺฐจิตฺตานํ วิสฺสุกายิกานํ
กิเลสํ^๓ มทาเลปจิตฺตสฺส วิปฺพนฺทิตฺ^๔
อินฺทฺริยานํ อวฺอุปสมนญฺจ จินฺตเตตฺวา
วทติ.

๕. ในคาถานั้น ด้วยบทว่า โย
เป็นการแสดงบุคคลผู้ไม่ได้กำหนด, ด้วย
บทว่า โส นี้ พึงเห็นว่าท่านกำหนด
บุคคลนั้นไว้. แม้ด้วยบททั้ง ๒ พระเถระ
กล่าวถึงตนนั้นแหละ ทำให้เหมือน
เป็นคนอื่นเสีย. บทว่า ทุฑฺทมโย
ความว่า ฝึกได้ยาก คือไม่อาจฝึกได้.
อนึ่ง พระเถระคิดถึงความดิ้นรนแห่งจิต
ที่ถูกฉาบทาด้วยความเมาแห่งกิเลสทั้งหลาย
อันเป็นกลุ่มข้าศึก คือทิฏฐิ ในเวลาที่ตน
เป็นปุถุชนและความไม่สงบแห่งอินทรีย์
ทั้งหลาย จึงกล่าวบทนี้ไว้.

^๑ ส. อ. อนิยามิต...

^๒ ฉ. นิยมตฺตํ.

^๓ ม. วิสฺสุกายิกากิเลสํ.

^๔ ม. วิปฺพนฺตํ.

ทเมนาติ อุตตเมน อคฺคมคฺคทเมน, เตน
 หิ ทนฺโต ปุณ^๑ ทเมตพฺพตาภาวโต
 “ทนฺโต”ติ วตฺตพฺพตํ อรหติ, น อญฺเณน.
 อถวา ทเมนาติ ทมเกน บุริสทมฺม-
 สารถินา ทมิโต. ทพฺโพติ ทุโรพฺย,
 ภพฺโพติ อตฺถเ. เตนานห ภควา
 อิมเมว เถรํ สนฺธาย “น โข ทพฺพ
 ทพฺพา เอวํ นิพฺเพเจนฺตี”ติ.^๒ สนฺตฺสฺสฺสฺสฺส
 ยถาลทฺธปจฺจยสนฺโตเสน ฌานสมาปตฺติ-
 สนฺโตเสน มคฺคผลสนฺโตเสน จ
 สนฺตฺสฺสฺสฺสฺส.

บทว่า ทเมน ความว่า ด้วยการฝึกฝน
 ด้วยมรรคอันเลิศอันอุดม เพราะผู้ที่
 ฝึกฝน ด้วยการฝึกฝนด้วยมรรคอันเลิศ
 นั้นแล้ว ย่อมควรกล่าวได้ว่า “ผู้ฝึกแล้ว”
 ไม่ใช่ต้องฝึกด้วยผู้ฝึกคนอื่น เพราะไม่มี
 สิ่งที่ต้องฝึกอีกต่อไป. อีกนัยหนึ่ง บทว่า
 ทเมน ความว่า ฝึกแล้วด้วยผู้ฝึกคือ
 สารถิผู้ฝึกบุรุษ. บทว่า ทพฺโพ เทากับ
 ทุโรพฺย หมายความว่า ผู้สมควร.
 เพราะเหตุฉะนั้น พระผู้มีพระภาคทรง
 หมายเอาพระเถระนี้แหละ จึงตรัสว่า
 “ดูกรทัฬหะ บุคคลผู้สมควร ย่อมไม่
 อธิบายอย่างนี้เลย”. บทว่า สนฺตฺสฺสฺสฺส
 ความว่า ผู้ยินดีแล้ว ด้วยความสันโดษ
 ในปัจจัยตามที่ได้แล้วด้วยความสันโดษ
 ในฌานและสมาบัติ และด้วยความ
 สันโดษด้วยมรรคและผล.

วิตินฺนงฺโขติ โสฬฺสวตฺตฤกาย อญฺจ-
 วตฺตฤกาย จ กงฺขาย ปจฺมมคฺคเณว
 สมฺมุขมาภูตตฺตา วิคตกงฺโข. วิชิตาวีติ
 บุริสาชานีเยน วิเชตพฺพสฺส สพฺพสฺสปี
 สงฺกิเลสปกฺขสฺส วิชิตตฺตา วิธมิตตฺตา

บทว่า วิตินฺนงฺโข ความว่า ชื่อว่า
 ผู้หมดความสงสัย เพราะความสงสัย
 อันมีวัตถุ ๑๖ และอันมีวัตถุ ๘ อัน
 ปฐมมรรคเท่านั้นถอนขึ้นแล้ว. บทว่า
 วิชิตาวี ความว่า ชื่อว่าเป็นผู้ชนะกิเลส

^๑ ส. เตนปี ปุณ.

^๒ วิ. มหาวิงฺค. ๑/๓๗๕, วิ. จ. ๖/๓๑๒.

วิจิตตาวี. **อเปตเมารโวติ** ปญจวิสติยา
ภยานัน สัพพโส อเปตตตฺตา อปคตเมารโว
อภยฺยปรโต. ปุณ **ทพฺโพติ** นามกิตฺตํ
ปรินิพฺพุโตติ เทว ปรินิพฺพานานิ
กิลฺลปรินิพฺพานญฺจ ยา สอุปาทิสฺส-
นิพฺพานธตฺตฺ, ขนฺธปรินิพฺพานญฺจ, ยา
อนุปาทิสฺสนิพฺพานธตฺตฺ. เตสุ อธิ
กิลฺลปรินิพฺพานัน อธิปฺเปตฺ, ตสฺมา
ปหาตพฺพธมฺมานัน มคฺเคน สัพพโส
ปหีนตตฺตา กิลฺลปรินิพฺพานเนน ปรินิพฺพุโตติ
อตฺถโถ.

จิตตฺโตติ จิตฺตภาโว อจฺโล อิกฺขจาทิสฺสุ
ตาทิภาวปฺปตฺติยา โลกธมฺเมหิ อกมฺปนีโย.
หีติ จ เหตุอตฺถเถ นิปาโต เตน โย
ปฺพเพ ทฺพทโม หุตฺวา จิตฺโต ยสฺมา
ทพฺพตตฺตา สตฺถารา อุตฺตเมน ทเมน
ทมิโต สนฺตฺสฺสิตฺโต วิติณฺณกฺโข วิจิตตาวี
อเปตเมารโว, ตสฺมา โส ทพฺโพ

เพราะชนะ คือเพราะกำจัดฝักฝ่ายแห่ง
สังกิลเลสทั้งปวงที่บุรุษอาชาไนยพึงชนะ.
บทว่า **อเปตเมารโว** ความว่า ชื่อว่า
ผู้ปราศจากความขลาด คือไม่เกรงขาม
ต่อภัย เพราะปราศจากภัยทั้ง ๒๕ ประการ
โดยอาการทั้งปวง. บทว่า ปุณ **ทพฺโพ**
เป็นคำระบุดึงชื่อ. บทว่า **ปรินิพฺพุโต**
ความว่า ปรินิพพานมี ๒ อย่าง คือ
กิลเลสปรินิพพาน ได้แก่สอุปาทิสฺส-
นิพพานธตฺต ๑ ชั้นปรินิพพาน ได้แก่
อนุปาทิสฺสนิพพานธตฺต ๑. ในปรินิพพาน
ทั้ง ๒ นั้น ในที่นี้ท่านประสงคฺเอากิลเลส
ปรินิพพาน เพราะเหตุนั้น พระเถระ
ปรินิพพานแล้ว ด้วยกิลเลสปรินิพพาน
เพราะธรรมที่จะพึงละท่านละได้แล้ว
ด้วยมรรค โดยประการทั้งปวง.

บทว่า **จิตตฺโต** ความว่า มีสภาวะตั้งมั่น
คือไม่หวั่นไหว ได้แก่ ไม่สะเทือนไปด้วย
โลกธรรมทั้งหลาย เพราะถึงความเป็นผู้
คงที่ในอารมณ์มีอิฏฐารมณ์เป็นต้น.
ส่วนศัพท์ว่า **หิ** เป็นนิบาตลงในอรรถ
แห่งเหตุ เพราะเหตุนั้น ผู้ใดในกาลก่อน
เป็นผู้ฝึกได้ยากดำรงอยู่แล้ว เพราะเหตุ
ที่เป็นผู้สมควรอันพระศาสดาทรงฝึกแล้ว
ให้ยินดีแล้ว ด้วยการฝึกอย่างสูงสุด

ปรินิพพุโต ตโตเยว จ จิตโต,^๑ เอวัญญเต
 จ ตสฺมี จิตตปสาโทว กาทพุโ, น
 ปสาทญญตตุนฺติ ปฺรเนยฺยพุทฺธิเก^๒
 สตฺเต อนุกมฺปนฺโต เถโร อญฺญํ
 พุยาภาสิ.

ข้ามพ้นความสงสัยได้แล้ว เป็นผู้ชนะ
 กิเลส ปราศจากความขลาด ฉะนั้น
 พระทัฬหะนั้นปรินิพพานแล้ว และมีจิต
 ตั้งมั่นแล้ว เพราะปรินิพพานนั้นนั่นแล,
 อนึ่ง บัณฑิต พึงกระทำจิตให้เลื่อมใส
 ในพระทัฬหเถระนั้น ผู้เป็นแล้วอย่างนี้
 มิใช่เป็นความเลื่อมใส โดยประการอื่น
 ฉะนั้น พระเถระ เมื่อจะอนุเคราะห์สัตว์
 ทั้งหลาย ผู้จะตรัสรู้ได้ โดยการแนะนำ
 จากผู้อื่น จึงได้พยากรณ์พระอรหันต์แล้ว.

ทพฺพตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระทัฬหเถระ จบ.

^๑ จ. จิตตโต.

^๒ ส. น ปสาทญญตตุนฺติ ผเวยฺยาติ พุทฺธิเก,

อ. ภาเวยฺยาติ พุทฺธิเก.

๖. สัตวนิยตฺเถรคาถาญาณนา

โย สัตวานนฺติ อายสมฺโต
สมฺภูตตฺเถรสฺส คาถา. กา อฺปฺปตฺติ ?
อิโต กิร อญฺจารสาธิกสฺส กปฺปสฺตสฺส
มตฺตเก อตฺตทสฺสี นามํ สมฺพุทฺโธ โลก
อฺปฺปชฺชิตฺวา สเทวกํ โลกํ สํสารมโหสมโต
ตาเรนฺโต เอกทิวสํ มหตา ภิกฺขุสํฆเณ
สทฺธิ คฺงคาคีรํ อฺปคฺจฺฉิ, ตสฺมี กาเล
อโย คหปตฺกฺลเณ นิพฺพตฺโต ตตฺต ภาควนฺตํ
ปสฺสิตฺวา ปสฺนุนฺมานโส อฺปสงฺกมิตฺวา
วณฺหิตฺวา “กึ ภาเน ปาโร คณฺตฺกามตฺตา”ติ
ปฺจฺฉิ.

ภควา “คฺมิสฺสามา”ติ อโวจ. โส ตาวเทว
นาवासฺมาภูํ โยเชตฺวา อฺปเนสิ. สตฺธา
ติ อฺนุกมฺปนฺโต สห ภิกฺขุสํฆเณ นาวํ
อภิรฺุหิ. โส สยมฺปิ อภิรฺุห^๑ สฺุเชเนว

๖. พรรณนาคาถาของ

พระสัตวนิยเถระ

คาถา ของท่านพระสัตวนิยเถระ
มีคำเริ่มต้นว่า โย สัตวานํ ดังนี้. มีเหตุ
เกิดขึ้นอย่างไร? ได้ยินว่า ในที่สุดแห่ง
๑๑๘ กัป แต่ภัทรกัปนี้ พระสัมมา-
สัมพุทฺธเจ้า พระนามว่า อตฺตทสฺสี
เสด็จอุบัติขึ้นในโลก ทรงยังมนุษย์โลก
พร้อมทั้งเทวโลก ให้ข้ามพ้นจาก
ห้วงน้ำใหญ่คือสังสารวัฏ. วันหนึ่งได้เสด็จ
เข้าไปใกล้ฝั่งน้ำคางคา พร้อมกับภิกษุสงฆ์
หมู่ใหญ่ ในเวลานั้นพระเถระนี้ บังเกิด
ในตระกูลคฤหบดี เห็นพระผู้มีพระภาค
ในที่นั่งแล้ว มีจิตเลื่อมใส เข้าเฝ้า
ถวายบังคมทูลถามว่า “พระเจ้าข้า
พระองค์ประสงค์จะข้ามไปฝั่งโน้นหรือ
พระเจ้าข้า” ดังนี้.

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “เราจักข้าม”
ดังนี้. กุลบุตรนั้นประกอบกรต่อเรือขึ้น
ในขณะนั้นแล้วนำเข้าไปใกล้. พระศาสดา
เมื่อจะทรงอนุเคราะห์กุลบุตรนั้น จึง
เสด็จขึ้นประทับเรือ พร้อมกับภิกษุสงฆ์.

^๑ ส. สยํ นาวํ อภิรฺุห, ม. สยํอภิรฺุห.

ปรตธีริ สมุปาเปตฺวา ภควนฺตํ ภิกฺขุสํมญฺจ
ทฺตฺยทิวเส มหาทานํ ปวตฺเตตฺวา
อนฺุคนฺุตฺวา ปสนฺุณจิตฺโต วนฺุทิตฺวา
นิวตฺติ.

โส เตน ปุณฺณกมฺเมน เทวมนุสฺเสสฺสุ
สํสริตฺวา อิตฺโต เตรสาธิกกปฺปสฺตสฺส
มตฺถเก ขตฺตฺยกุเล นิพฺพตฺติตฺวา ราชา
อโหสิ, จกฺกวตฺตํ ฌมฺมิโก ฌมฺมราชา.
โส สตฺเต สุกฺติมคฺเค ปตฺติฏฺจาเปตฺวา
ตฺโต จฺโต เอกนฺุตฺติกปฺเป วิปฺสฺสิสฺส
ภควฺโต สาสเน ปพฺพชิตฺวา ฐตฺถมฺเม
สมาทาย สฺสาเน วสนฺุโต สมณธมฺมํ
อกาสี.

ปุณ กสฺสปฺสฺส ภควฺโต กาลเปิ ตสฺส
สาสเน ตีหิ สหาเยหิ สทฺธิ ปพฺพชิตฺวา
วิสฺตฺิวสฺสสหฺสฺสานิ สมณธมฺมํ กตฺวา
เอกํ พุทฺธนฺุตรํ เทวมนุสฺเสสฺสุ สํสริตฺวา
อิมสฺมี พุทฺธปฺปาเท ราชคเห
พฺรหฺมณฺมหาสาสฺส ปฺตฺโต หุตฺวา
นิพฺพตฺติ. ตสฺส “สมฺภูโต”ติ นามํ
อกํสุ. โส วยปฺปตฺโต พฺรหฺมณฺสิปฺเปสฺสุ
นิปฺพตฺติ คโต. ภูมิโช เซยฺยเสโน

ตัวเขาเองก็ขึ้นไปด้วย ส่งให้ถึงฝั่งโน้น
โดยสะดวกทีเดียว ในวันที่ ๒ ยังมหาทาน
ให้เป็นไปแล้วตามไปส่งพระผู้มีพระภาค
และภิกษุสงฆ์ มีจิตเลื่อมใสถวายบังคม
แล้วจึงกลับ.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาท่องเที่ยวไปใน
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ในที่สุดแห่ง
๑๑๓ กัป แต่ภัทรกัปนี้ ได้มาบังเกิดใน
ชาติตฺยตระกูล เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
ผู้ทรงธรรม เป็นพระราชาโดยธรรม
พระองค์ทรงยังสัตว์ทั้งหลาย ให้ตั้งอยู่
ในทางสุคติ เคลื่อนจากอภัพนั้นแล้ว
ได้ออกบวชในศาสนาของพระผู้มีพระภาค
พระนามว่าวิปัสสี ในกัปที่ ๙๑ สมทาน
ฐตฺถมอยู่ป่าช้า บำเพ็ญสมณธรรม.

ต่อมา แม้ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาค
พระนามว่ากัสสปะ ก็ได้ออกบวชกับ
สหาย ๓ คน ในศาสนาของพระกัสสป-
พุทธเจ้านั้นอีก บำเพ็ญสมณธรรมอยู่ถึง
๒๐,๐๐๐ ปี ท่องเที่ยวไปในเทวดาและ
มนุษย์ทั้งหลาย สิ้นพุทธันดรหนึ่ง ใน
พุทฺธปฺบาทกาลนี้ จึงมาบังเกิดเป็นบุตร
ของพฺรหฺมณฺมหาศาลในพระนครราชคฤห์
พวกญาติ ได้ตั้งชื่อท่านว่า “สํภูตฺะ”

อภิราชนิโติ ตีหิ สหาเยหิ สทฐี ภควโต
 สนุติกั คโต ธมฺมเทศนั สุตฺวา
 ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชฺช. เย สนุถาย
 วุตฺตํ

ท่านเจริญวัยแล้ว ถึงความสำเร็จใน
 พราหมณศิลปศาสตร์ ได้ไปเฝ้าพระผู้มี
 พระภาคกับสหายทั้ง ๓ คน คือ ภูมิชะ
 ๑ ไชยเสนะ ๑ อภิราชนะ ๑ พังธรรม
 เทศนาแล้ว ได้ศรัทธา ออกบวชแล้ว
 ซึ่งท่านพระอรรถกถาจารย์มุ่งหมายเอา
 กล่าวไว้ว่า

“ภูมิไช ไชยเสนโน จ
 สมภูโต อภิราชนโน
 เอเต ธมฺมํ อภิญญาสุ^๑
 สาสเน วรตาทีโน”ติ.

“ท่านเหล่านี้ คือ พระภูมิชะ พระ
 ไชยเสนะ พระสัมภุตตะ และ
 พระอภิราชนะ ได้รู้ธรรมยิ่งแล้ว
 เป็นผู้คงที่อันประเสริฐ ใน
 พระศาสนา”.

อถ สมภูโต ภควโต สนุติเก
 กายคตาสติกมฺมญฺจันํ คเหตุว นินพฺทํ
 สีสฺตวเน วสฺติ. เตเนวายสุมา “สีตวณิโย”ติ
 ปญฺญาเขตฺถ. เตเน จ สมเยเน เวสฺสวโน
 มหาราชานา เกนจิเทว กรณียเนน ชมฺพฺพีเป
 ทกฺขิณทิสานาคํ อุทฺทิสฺส อากาเสเน
 คจฺฉนฺโต เถโร อพฺโฆกาเส นิสีทิตฺวา
 กมฺมญฺจันํ มนสิกรณฺโต ทิสฺสวา วิมานโต
 โอริยฺห เถโร วนฺทิตฺวา “ยทา เถโร
 สมาริโต วุญฺจหิสฺสติ. ตทา มม อาคมนํ

ครั้งนั้น พระสัมภุตตะเรียนกรรมฐาน
 คือกายคตาสติ ในสำนักของพระผู้มี
 พระภาคแล้ว ไปอยู่ที่สีตวันเป็นนิตย์.
 เพราะเหตุนั้นแหละ ท่านจึงปรากฏชื่อว่า
 “สีตวณิยะ” ดังนี้. ก็โดยสมัยนั้น ท้าว
 มหาราชชื่อเวสสุวรรณ ไปโดยทางอากาศ
 เจาะจงทิศภาคด้านทักษิณ ด้วย
 กรณียกิจบางอย่าง เห็นพระเถระนั่ง
 มนสิการกรรมฐานในกลางแจ้ง จึงลงจาก
 วิมานนมัสการพระเถระแล้ว สั่งยักษ์ ๒
 ตนว่า “เมื่อพระเถระออกจากสมาธิแล้ว

^๑ อ. อภิญญาสุ.

อาโรเจถ, อารกฺขณฺจสุส กโรถา"ติ เทว
ยฺกฺเช อาณาเปตฺวา ปกฺกามิ.

เต เถรสฺส สมึเป^๑ จตฺวา มนสิการิ
ปฺปฏิสฺหริตฺวา นิสินฺนกาเล อาโรเจสฺสุ. ตํ
สุตฺวา เถโร "ตุเมห มม วจเนน
เวสฺสวณฺมหาราชสุส กเถถ, ภควตา
อตุตโน สาสเน จิตานํ สติอารกฺขา นาม
จปีตา อตุถิ, สาเยว มาทิสฺเส รกฺขติ,
ตุวํ ตตุถ^๒ อปฺโปสฺสุกฺโก โหหิ, ภควโต
โอวาทเ ท จิตานํ เอทิสาย อารกฺขาย
กรณียํ นตุถิ"ติ เต วิสฺสชฺเชตฺวา
ตาวเทว วิปฺสฺสนํ วฑฺฒเตตฺวา วิชฺชาตฺตยํ
สจฺจกาสิ.

ตโต เวสฺสวณฺเ นินฺวตฺตมาโน เถรสฺส
สมึเป ปตฺวา มุขาการสฺสฺลฺกฺขณฺเนวสุส

เธอจึงบอกถึงการมาของเรา และพวกเขา
จึงทำการรักษาพระเถระนั้น ดังนี้แล้ว
ก็หลีกไป.

๓
ยักษ์ ๒ ตน ยืนใกล้พระเถระ บอกท่าน
ในเวลาที่ท่านถอนจากมณสิการนั่งอยู่แล้ว
พระเถระได้ฟังคำนั้นแล้ว จึงกล่าวว่า
พวกเขาจะไปบอกท้าวเวสวัณมหาราช
ตามคำของเรา ชื่อว่าการรักษาสติ ย่อม
เป็นอันพระผู้มีพระภาคทรงตั้งไว้แล้ว
สำหรับภิกษุทั้งหลาย ผู้ตั้งอยู่ในศาสนา
ของตน การรักษาสตินั้นนั้นแหละ จะ
รักษาบุคคลเช่นเรา ท่านจึงเป็นผู้มีความ
ขวนขวายน้อยในการอารักขานั้นเสียเถอะ
สำหรับผู้ที่ตั้งอยู่ในโอวาทของพระผู้มี
พระภาค ไม่จำเป็นต้องกระทำการอารักขา
เช่นนี้ ดังนี้แล้วจึงปล่อยยักษ์ ๒ ตน นั้นไป
เจริญวิปัสสนา กระทำให้แจ้งวิชชาสาม
ในขณะนั้น.

ขณะนั้น ท้าวเวสวัณกลับมาถึงที่ใกล้
พระเถระ รู้ว่าพระเถระกระทำกิจเสร็จ
แล้ว ด้วยการกำหนดอาการแห่งหน้า

^๑ ส. สนฺติเก.

^๒ ส. อี. ตฺวํ ตาต.

^๓ โป. สมฺมุขา....

กตกิจจุภาวํ ฌตฺวา สวตฺถิ คนฺตฺวา
ภควโต อารโจะตฺวา สตฺถุ สมฺมุขํ เถริ
อภิตฺถวณฺโต

“สตฺติอารกฺขสมฺปนฺโน
ธิตฺติมา วิริยสมฺมาหิตฺโต
อนฺุชาโต สตฺถุ สมฺภูโต
เตวิชฺโช มจฺจุปารคฺคู”ติ

อิมาย คาถาย เถรสฺส คฺุณฺน วณฺณณฺสิ.

เตน วุตฺตํ **อปทานะ**^๑

“อตฺถทสฺสี ตฺ ภควา
ทฺิปทฺินฺโท”^๒ นราสโม
ปฺรกฺขโต สวเกหิ
คฺงฺคาตีริ อฺุปาคมิ.

สมตฺติตฺติ กากเปยฺยา
คฺงฺคา อาสิ ทฺุรุตฺตรา
อฺุตฺตารยิ ภิกฺษุสงฺฆิ
พฺุทฺถญฺจ ทฺุวิปฺทฺุตตมํ.

นั้นเที่ยว ไปยังกรุงสาวัตถีแล้ว กราบทูล
พระผู้มีพระภาค ชมเชยพระเถระ
ต่อพระพักตร์ ของพระพุทธเจ้าอยู่
สรรเสริญคุณของพระเถระด้วยคาถานี้ว่า

“ท่านผู้สมบูรณ์ด้วยการรักษาสติ ผู้มี
ปัญญาประกอบพร้อมด้วยความเพียร
เป็นผู้เกิดดีแล้ว เป็นอนุชาตของ
พระศาสดา มีวิชาสาม เป็นผู้
ถึงฝั่งแห่งปัญามัจจุราช” ดังนี้.

เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวไว้ในอปทานว่า

“ก็พระผู้มีพระภาค พระนามว่า
อตฺถทสฺสี ผู้เป็นจอมสัตว์ประเสริฐ
กว่านระ แวดล้อมด้วยพระสาวก
ทั้งหลาย เสด็จไปสู่ฝั่งแม่น้ำคงคา.

แม่น้ำคงคาเต็มเปี่ยมเสมอขอบฝั่ง
กว่าน้ำดื่มได้ ข้ามได้ยาก เรา
ข้ามส่งพระพุทธเจ้าผู้สูงสุดกว่าสัตว์
และภิกษุสงฆ์.

^๑ ชุ. อ. ๓๒/๒๐๖/๓๐๓.

^๒ ฉ. ทฺุวิปฺทฺินฺโน.

อฏฺฐจารเส กปฺปสฺเต
 ยํ กมฺมมกรී ตทา
 ทุคฺคตี นาภิขานามิ
 ตรณาย อิทํ ผลํ.

เตรสฺสิตอ กปฺปสฺเต
 ปญฺจ สพุโฆวาทิ^๑ อหุ
 สตุตฺตรตนสมฺปนฺนา
 จกฺกวัตฺตี มหพฺพลา.

ปจฺฉิเม จ ภเว อสฺมี
 ชาโตหิ พฺราหฺมณเณ กุเล
 สทุธิ ตีหิ สหาเยหิ
 ปพฺพชฺชิสฺสตุถุ สาสเน.

ปฏฺฐิสฺสมิททา จตฺสฺสโส
 วิโมกฺขาปิจ อฏฺฐิเม
 อพฺภิณฺญา สจฺฉิกิตา
 กตฺติ พุทฺธสฺส สาสนฺนติ.

อถายสฺมา สมภฺภูโต ภควนฺตํ
 ทสฺสนาย คจฺฉนฺเต ภิกฺขุ ทิสฺวา
 "อาวุโส มม วจเนน ภควโต ปาเท
 สิริสา วนฺทถ, เอวญฺจ วเทธา"ติ

ในกัปที่ ๑,๘๐๐ แต่กัปนี้ เราได้ทำ
 กรรมใดในกาลนั้น ด้วยกรรมนั้น
 เราไม่รู้สักทุกติเลย นี่เป็นผลแห่ง
 การข้ามส่งพระพุทธเจ้า.

๑,๓๐๐ กัปแต่กัปนี้ ได้มีพระเจ้า
 จักรพรรดิ ๕ องค์ ทรงพระนามว่า
 สัพโฆวาทิ ทรงสมบุรณ์ด้วยแก้ว
 ๗ ประการ มีกำลังมาก.

และในภพสุดท้ายเราเกิดในตระกูล
 พราหมณ์ พร้อมกับสหาย ๓ คน
 ได้บวชในศาสนาของพระศาสดาแล้ว.

คุณวิเศษเหล่านี้คือ ปฏิสัมมิททา ๔
 วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๒ เราทำ
 ให้แจ้งชัดแล้ว พระพุทธศาสนา
 เราได้ทำให้เสร็จแล้ว" ดังนี้.

ที่นั่น ท่านพระสัมภุตตะเห็นภิกษุ
 ทั้งหลายกำลังเดินไป เพื่อเฝ้าพระผู้มี
 พระภาค จึงกล่าวว่า "อาวุโส ท่าน
 ทั้งหลาย จงถวายบังคมพระบาท
 ของพระผู้มีพระภาค ด้วยเศียรเกล้า
 ตามคำของเรา และจงกล่าวอย่างนี้"

^๑ ส. ม. จาตุททีปิสฺสโร.

วตฺวา ฐมฺมาธิกรณํ อตฺตโน สตฺถุ
 อวิเหจิตภาวํ^๑ ปกาเสนฺโต “โย
 สีตวณฺน”^๒ คาทมาห. เต ภิกฺขุ ภควนฺตํ
 อุตฺตงฺกมิตฺวา วณฺทิตฺวา สมนฺนตฺตเถรสุส
 สาสนํ สมฺปเวทนฺตา^๓ “อายสฺมา ภนฺเต
 สมนฺนโต ภควโต ปาทะ สีรสา วณฺทิต,
 เอวญฺจ วทตี”^๔ติ วตฺวา ตํ กถํ^๕
 อารโจะสุ, ตํ สุตฺวา ภควา “ปณฺทิต
 ภิกฺขเว สมนฺนโต ภิกฺขุ ปจฺจปาที^๕
 ฐมฺมสุสฺสานุฐมฺมํ, น จ มํ ฐมฺมาธิกรณํ
 วิเหเจตี.”^๖ เวสฺสวณฺน ตสฺสสตฺถุ^๗ มยฺหํ
 อารโจะตี”^๔ติ อาท.

ดังนี้แล้ว เมื่อจะประกาศความที่ตน
 ไม่เบียดเบียนพระศาสนา อันเป็น
 ธรรมาธิกรณ์ จึงกล่าวคาถาว่า โย
 สีตวณฺ เป็นต้น. ภิกษุเหล่านั้นเข้าเฝ้า
 พระผู้มีพระภาคถวายบังคมแล้วเมื่อจะ
 กราบทูลให้ทรงทราบข่าวของพระสัมมุตเถระ
 ว่า พระเจ้าข้า ท่านพระสัมมุตเถระ
 บังคมพระบาทของพระผู้มีพระภาค และ
 กล่าวอย่างนี้ ดังนี้แล้ว กราบทูลถ้อยคำ
 นั้น พระผู้มีพระภาค ทรงสดับค่านั้นแล้ว
 ตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัมมุตภิกษุ
 เป็นบัณฑิต เข้าถึงธรรมสมควรแก่ธรรม
 และไม่ทำเราผู้เป็นธรรมาธิกรณ์ให้ลำบาก
 เรื่องราวของท่านสัมมุตเถระนั้น ท้าว
 เวสวัณได้บอกเราแล้วดังนี้.

(๖. โย สีตวณฺ อุตฺตโน ภิกฺขุ
 เอโก สนฺตฺตฺตฺติ สสมาหิตตฺตฺติ

(๖. ภิกฺขุโต มาสุสีตวณฺแล้ว ภิกฺขุณฺน
 เป็นผู้อยู่แต่ผู้เดียว สันโดษ

^๑ ม. อวิโสธิตภาวํ.

^๒ ขุ. เถร. ๒๖/๒๖๑.

^๓ สี. อี. นิเวทนฺตา, โป. สมฺปปฏิเวทนฺตา.

^๔ ฉ. อี. คาทํ.

^๕ โป. สี. ปจฺจยาที ฐมฺมสุส.

^๖ สี. โป. ปจฺจยาที ฐมฺมสุส อนุฐมฺมํ ปฏิปฺนโน น
 มฺมํ ฐมฺมาธิกรณํ วิเหเสตี.

^๗ สี. ตสฺสเสวามตฺถุ.

วิชิตาวิ อเปตโลมหน้โส
 รกขี ภายคตาสตี ธีติมาติ).

มีจิตตั้งมั่น ชนะกิเลส ปราศจาก
 ขนลุกขนพอง มีปัญญา รักษา
 ภายคตาสติอยู่).

๖. ยัม ปน เต ภิกขุ สมภูตตเถเรน
 วุตตัม^๑ “โย สีตวนนุ”ติ คากัม สตุถุ
 นิเวเทสุ. ตตถ สีตวนนุ”ติ เอวันามกัม
 ราชคหสมิเป มหนตัม เภรวสุสานวนัม.
 อุปคาคติ นิवासนวเสน อุปคัจฉิ. เอเตน
 ภควตา อนุญญาตัม ปพุพชิตานุรูปิ
 นิवासญฺจนัม ทสฺเสติ. ภิกขุติ สํสารภยสุส
 อิกฺขณโต^๒ ภินฺนกิเลสตาย จ ภิกขุ.

๖. ก็ภิกษุทั้งหลายได้กราบทูล
 คาถาว่า โย สีตวนัม ดังนี้เป็นต้น
 ที่พระสัมพุทธเจ้ากล่าวแล้วแต่พระศาสดา.
 บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สีตวนัม ได้แก่
 ปาฐาใหญ่ที่น่ากลัว มีชื่ออย่างนี้ อยู่ใกล้
 กรุงราชคฤห์. บทว่า อุปคา ความว่า
 เข้าไปอาศัยอยู่. บทว่า ภิกขุ ความว่า
 ชื่อว่าภิกษุ เพราะว่าเห็นภัยในสังสารวัฏ
 และเพราะทำลายกิเลสได้แล้ว.

เอโกติ อหุติโย. เอเตน ภายวิเวกัม
 ทสฺเสติ. สนฺตุสิโตติ สนฺตุฏฺโฐ. เอเตน
 จตฺตปจฺจยสนฺโตสสกฺขณัม อริยวํสํ ทสฺเสติ.
 สมานิตตฺโตติ อุปจารปฺปนาภาทေန
 สมารินา สมานิตจิตฺโต, เอเตน จิตฺต-
 วิเวกภาวนามุเขน ภาวนารามํ อริยวํสํ
 ทสฺเสติ.

บทว่า เอโก ความว่า ไม่มีเพื่อน.
 ท่านแสดงถึงกายวิเวกด้วยบทว่า เอโก นี้.
 บทว่า สนฺตุสิโต แปลว่า ยินดีแล้ว.
 ท่านแสดงถึงอริยวงศ์ซึ่งมีความสันโดษ
 ด้วยปัจจัย ๔ เป็นลักษณะ ด้วยบทว่า
 สนฺตุสิโต นี้. บทว่า สมานิตตฺโต
 ความว่า ผู้มีจิตตั้งมั่นด้วยสมาธิอันต่าง
 โดยอุปจารสมาธิและอัปปนาสมาธิ ท่าน
 แสดงถึงอริยวงศ์ อันมีภาวนาเป็นที่มา

^๑ ส. ยัม ปเนเต ภิกขุ ตตถ ตตถ เถเรน วุตตัม.

^๒ ไป. อ. สํสारे ภยสุส อิกฺขณโต.

วิจิตาวิติ สาสเน สมุมาปฏิปชฺชุนเตน
 วิเขตพพํ กิเลสคณํ วิจิตวา จิตโต,
 เอเตน อุปธิวิเวกํ ทสฺเสติ. ภายเหตุนํ
 กิเลสานํ อปคตตฺตา อเปตโลมหํโส,
 เอเตน สมุมาปฏิปตฺติยา ผลํ ทสฺเสติ.
 รกฺขณฺติ รกฺขณฺโต. ภายคตาสตินฺติ
 ภายารมมณํ สตี, ภายคตาสติกมฺมจฺจํ
 ปริพฺรุหนวเสน อวิสชฺเชนฺโต.

ธิติมฺมาติ ธีโร, สมานิตตฺตํ วิจิตาวิภาวตํ
 วา^๑ อุปาทาย ปฏิปตฺติทสฺสนเมตํ. อยํ
 เหตุถ สงฺเขปตฺโต : โส ภิกฺขุ วิเวก-
 สุขานุเปกฺขาย เอโก สิตวณํ อุปาคมิ,
 อุปาคโต จ โลกภาวาทโต สนฺตฺตฺจฺจ
 ธิติมฺมา ภายคตาสติกมฺมจฺจํ ภาเวนฺโต
 ตถาธิตํ ฌานํ ปาทกํ กตฺวา อารทฺธ-

ยินดี โดยมุ่งถึงการเจริญจิตตวิเวก
 ด้วยบทว่า สมานิตตฺโต นี้.

บทว่า วิจิตาวิ ความว่า ผู้ชำระหมู่
 กิเลสที่บุคคลผู้ปฏิบัติชอบในศาสนาพึงชำระ
 ดำรงอยู่. ท่านแสดงอุปธิวิเวก ด้วยบทว่า
 วิจิตาวิ นี้ ชื่อว่า ผู้ปราศจากขณลุก
 ขนพอง เพราะปราศจากกิเลส อันเป็น
 เหตุแห่งความกลัว. ท่านแสดงผลแห่ง
 สมุมาปฏิบัติ ด้วยบทว่า อเปตโลมหํโส นี้.
 บทว่า รกฺขํ แปลว่า รักษาอยู่. บทว่า
 ภายคตาสตี ได้แก่ ไม่ละสติอันมีกาย
 เป็นอารมณ์ คือ ภายคตาสติกกรรมฐาน
 ด้วยอำนาจการพอกพูน.

บทว่า ธิติมฺมา แปลว่า เป็นปราชญ์
 คำนี้ เป็นคำแสดงถึงการปฏิบัติ เพราะ
 อาศัยความเป็นผู้มีจิตตั้งมั่น หรือความ
 เป็นผู้มีชัยชำระ. ก็ในพระคาถานี้มี
 ความย่อดังต่อไปนี้ : ภิกษุ นั้น ผู้เดียว
 เข้าสู่สัจวันโดยมุ่งถึงความสุขในวิเวก
 เข้าถึงแล้วและเป็นผู้สันโดษ เพราะไม่มี
 ความโลเล เป็นนักปราชญ์ เจริญ
 ภายคตาสติกกรรมฐานอยู่ กระทำฌาน

^๑ ส. อ. สมานิตตฺตา วิจิตาวิ, วิภาวิ, ตํ วา.

วิปัสสน์ อุตฺตฺตฺกกาเปตฺวา อธิคเตน ที่ตนบรรลุแล้วอย่างนั้น ให้เป็นบาท
 อคฺคฺมคฺเคน สฺมาหิตฺโต วิชิตาวิ จ หุตฺวา พยายามปรารภวิปัสสนา เป็นผู้มีจิต
 กตฺกิจฺจตาย ภัยเหตุนี้ สพฺพโส ต้งมั่นแล้ว และเป็นผู้นั้น ด้วยมรรค
 อปคตฺตฺตา อเปตโลมหฺโส ชาโตติ. อันเลิศที่ตนบรรลุแล้ว ชื่อว่า เป็น
 ผู้ปราศจากชนลูกชนพอง เพราะ
 ปราศจากเหตุแห่งความกลัวโดยประการ
 ทั้งปวงเพราะทำกิจสำเร็จแล้ว ดังนี้แล.

สีตวนิยตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา. พรรณนาคาถาของพระสีตวนิยเถระ จบ.

^๑ อปทานเถร, ตรณิยตฺเถร, อธิ. สมฺภูตเถร.

๗. ภลลียตุเถรคาถาอนุณา

โย ปานุทีติ อายสมโต
ภลลียตุเถรสฺส คาถา. กา อูปฺตติ ?
อัยฺ กิร อีโต เอกตีเส กปฺเป อนฺุปฺนเน
พฺุทฺเต สฺมณสฺส นาม ปจฺเจกพฺุทฺตสฺส
ปฺสนนฺจิตฺโต ผลาผลํ ทตฺวา สฺคตีสฺส เอว
สํสรนฺโต ลีขิสฺส สมนฺมาสมพฺุทฺตสฺส กาเล
อรุณวตฺนคเร พฺุราหฺมณฺกุเล นิพฺุพฺุตฺโต
“ลีขิสฺส ภควโต ปจฺมาภิสฺมพฺุทฺตสฺส
อุชิตโอสิตา นาม เทว สตฺถวาทฺปฺตฺตา
ปจฺมาหาริ อทฺิสฺสู”ติ สฺตฺถวา อตฺตโน
สหายเกน สทฺธิ ภควนฺตํ อฺุปฺสงฺกมิตฺวา
วณฺุทิตฺวา สฺวาทนาย นิมนฺเตตฺวา
มหาทานํ ปวตฺเตตฺวา ปตฺถนํ อกฺิสฺสุ
“อุโปปี มยฺ ภนฺเต อนาคเต ตฺมฺหาทิสฺส
พฺุทฺตสฺส ปจฺมาหารทายกา ภเวยฺยามา”ติ.

๗. พรรณนาคาถาของ

พระภลลียเถระ

คาถาของท่านพระภลลียเถระ มี
คำเริ่มต้นว่า โย ปานุทีติ ดังนี้.
มีเหตุเกิดอย่างไร? ได้ยินมาว่า พระเถระ
นี้จากภัททกัปปนี้ล่องไป ๓๑ กัปป เมื่อ
พระพุทฺธเจ้ายังไม่ทรงอุบัติ ได้มีจิต
เลื่อมใสพระปัจเจกพุทฺธเจ้านามว่า สฺมณะ
ถวายนมไม้น้อยใหญ่ ท่องเที่ยวไป
เฉพาะในสุคติทั้งหลาย ในกาลแห่งพระ-
สัมมาสัมพุทฺธเจ้า พระนามว่า ลีขี ได้มา
บังเกิดในตระกูลพฺุราหฺมณฺในอรุณวตฺนนคร
ได้ทราบข่าว บุตรของหัวหน้าเกวียน
๒ คน นามว่า อุชิตะและโอสิตะ ได้ถวาย
อาหารครั้งแรก แต่พระผู้มีพระภาค
พระนามว่าลีขี ผู้ตรัสรู้ด้วยพระปัญญา
อันยิ่งครั้งแรก จึงเข้าไปหาพระผู้มีพระภาค
พร้อมกับสหายนของตน ถวายบังคมแล้ว
ทูลอาราธนาเพื่อฉันภัตตาหาร ในวันรุ่งขึ้น
ยังมหาทานให้เป็นไปแล้ว ได้กระทำ
ความปรารถนาว่า ในอนาคตกาล
ขอเข้าพระองค์ทั้ง ๒ พึงเป็นทายกผู้ถวาย
พระกระยาหารครั้งแรก แต่พระพุทฺธเจ้า
ผู้เช้นกับพระองค์เกิด พระเจ้าข้า.

เต ตตถ ตตถ ภาเว ปุณฺณกมฺมํ
 กตฺวา เทวมนุสฺเสสฺส สัสนฺดา กสฺสปสฺส
 ภควโต กाले โคปาลกัสมฺเฏจิสฺส ปุตฺตา
 ภาตโร หุตฺวา นิพฺพตฺตา. พหฺนึ วสุสฺสานิ
 ภิกฺขุสํฆํ ชีรโฆชเนน อุปฺภูจฺหิสฺส. อมฺหากํ
 ปน ภควโต กाले โปกฺขรวตฺตีนคเร
 สตฺถวาหสฺส ปุตฺตา ภาตโร หุตฺวา
 นิพฺพตฺตา.

เตสฺส เขมฺมฺโจ ตปฺสฺโส^๒ นาม, กนิมฺมฺโจ
 ภลฺลึโย^๓ นาม, เต ปญฺจมตฺตานิ
 สกฺกฺสฺตานิ ภณฺทสฺส ปุเรตฺวา
 วาณิขฺชาย คจฺจนฺตา ภควติ ปจฺมาภิ-
 สมฺพุทฺเธ สตฺตสฺตฺตาหิ วิมุตฺติสฺสขมฺม-
 ปจฺจเวกฺขณฺหาหิ วิตฺตินาเมตฺวา อภูจฺเม
 สตฺตาเห ราชายตฺนมุเล วิหรนฺเต
 ราชายตฺนสฺส อวิทฺุเร มหามคฺเคน
 อติกฺกมฺนฺติ, เตสํ ตสฺมี สมเย สเมปิ
 ภูมิภาเค อกทฺทเมทเก สกฺกฺวานิ
 นปฺปวตฺตีสฺส, "กั นฺุ โข การณฺนุ"ติ จ
 จินฺเตนฺตานํ โปราณสาโลหิตา เทวตา

เขาทั้ง ๒ กระทำบุญกรรมในภพนั้น ๆ
 ท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
 ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาค พระนามว่า
 กัสสปะ มาบังเกิดเป็นบุตรพี่น้องกัน
 ของโคปาลกเศรษฐี อุปฐากภิกษุสงฆ์
 ด้วยโภชนะเจือด้วยน้ำนม ล้วนเป็น
 อันมาก และในกาลแห่งพระผู้มีพระภาค
 ของพวกเรา ก็มาบังเกิดเป็นบุตรพี่น้อง
 กันของพ่อค้าเกวียนในโยกขรวตตีนคร.

ในพี่น้องทั้ง ๒ นั้น คนโตชื่อตปฺสสะ
 คนน้องชื่อภักขิยะ เขาทั้ง ๒ คนนั้นเอา
 สิ้นค้าบรรทุกเกวียน ๕๐๐ เล่มจนเต็มแล้ว
 ไปค้าขาย เมื่อพระผู้มีพระภาคแรกตรัสรู้
 ให้ ๗ สัปดาห์ผ่านพ้นไป ด้วยทรง
 พิจารณาธรรม คือความสุขอันเกิดจาก
 ความหลุดพ้น สัปดาห์ที่ ๘ ทรงประทับที่
 ควงไม้เกด (ราชายตนะ) ก็ขับเกวียนไป
 ตามทางใหญ่ใกล้ต้นเกด ในสมัยนั้น
 เกวียนของพวกเขาไม่ยอมเคลื่อนที่ แม้ใน
 ภูมิภาคราบเรียบ ไม่มีหล่มไม่มีโคลน
 จึงพากันคิดว่า มีเหตุอะไรหนอ ทันใดนั้น

^๑ ส. โคปาล.

^๒ ฉ. ตมฺสฺโส, ส. ตปฺสฺโส.

^๓ โป. ภลฺลึโก.

รุกขวิภูปนุตเร^๑ อุตตานิ ทสฺเสนฺตี อาห
 “มาริสา^๒ อัย ภควา อจิราภิสมฺพุทฺโธ
 สตุตฺสตุตานิ อนาหาโร วิมุตฺติสุขา-
 ปฏิสฺสเวที อิทานิ ราชายตฺนฺมุเล นิสินฺโน,
 ตํ อาหาเรน ปฏิมานเณ, ยทสฺส ตุมฺหากํ
 ที่สมฺรตฺตํ นิตาย สุขายา”ติ.

ตํ สุตฺวา เต อูฬาริ ปิตฺติโสมนฺสุตฺติ
 ปฏิสฺสเวเทนฺตา “อาหฺรสมฺปาทํ ปปญฺจนฺ”ติ
 มนฺณฺมานา มนฺณฺญจ มรฺุปีณฺทิกญฺจ^๓
 ภควโต ทตฺวา เทววาจิกสฺสรณํ คนฺตฺวา
 เกสธาตุโย ลภิตฺวา อคมฺสฺ, เต หิ
 ปจฺมํ อูปาสกา อหฺสฺ, อถ ภควติ
 พาราณสี คนฺตฺวา ธมฺมจกฺกํ ปวตฺเตตฺวา
 อญฺุพฺพเพน ราชคฺเห วิหรนฺเต

เทวดาผู้เป็นสายโลหิตแต่ปางก่อน จึง
 แสดงตนที่ระหว่างค่าคบไม้บอกว่า “ท่าน
 ผู้นิรทุกข์ พระผู้มีพระภาคของเรานี้ตรัสรู้
 ได้ไม่นาน ทรงอดอาหาร ๗ สัปดาห์แล้ว
 กำลังเสวยวิมุตติสุข บัดนี้ ทรงประทับนั่ง
 ที่ควงไม้ราชายตนะ ข้อที่ท่านทั้งหลาย
 น้อมนำพระกระยาหารเข้าไปถวายพระองค์
 จะเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลความสุข
 แก่ท่านทั้งหลาย ตลอดกาลนาน”.

พ่อค้าสองพี่น้อง ได้ฟังดังนั้น รู้สึกปีติ
 และโสมนัสเป็นอย่างยิ่ง สำคัญอยู่ว่า
 การจัดเตรียมอาหาร จักเป็นการเน้นซ้ำ
 จึงเอาสัตตผลและขนมน้ำผึ้งถวายพระผู้มี
 พระภาคแล้ว ถึงพระพุทฺธและพระธรรม
 ว่าเป็นสรณะ ได้พระเกศาธาตุแล้ว จึง
 หลีกไป. จริงอยู่ พ่อค้าทั้งสองนั้น ได้เป็น
 อุบาสกก่อนผู้อื่น ต่อมา เมื่อพระผู้มี
 พระภาคเสด็จถึงกรุงสาวัตถี ทรงประกาศ
 พระธรรมจักรแล้ว ประทับอยู่ที่กรุง
 ราชคฤห์ โดยลำดับ ตปุสสะและภัลลียะ
 ก็ไปถึงกรุงราชคฤห์ เข้าเฝ้าพระผู้มี

^๑ ไป. ส. อ. รุกขวิภูปนฺนุตเร.

^๒ อ. มาทิสา.

^๓ ไป. ม. มรฺุปีณฺทิกญฺจ.

ตปฺสุสภลฺลียา^๑ ราชคหิ อูปคตา ภควนฺตํ
 อูปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมณฺตํ นิสีทิสฺสุ.
 เตสํ ภควา ธมฺมํ เทเสสิ. เตสฺสุ
 ตปฺสุโส โสตาปตฺติผลฺเล ปติฏฺจาย
 อูปาสโกว อโหสิ. ภลฺลियो ปน
 ปพฺพชิตฺวา จพฺภิณฺโณ อโหสิ. เตน
 วุตฺตํ อปทานे^๒ :

“สุมนโน นาม สมฺพุทฺโธ
 ตกฺกรายํ วสึ ตทา
 วลฺลิการผลํ คยฺห
 สยมฺภุสฺส อทาสหิ.

เอกเตเส อิตโต กปฺเป
 ยํ ผลํ อททิตฺวา
 ทุคฺคตี นามิขานามิ
 ผลทานสฺสทํ ผลํ.

กิลฺเสสา ฉาปิตา มยฺหิ ฯเปฯ
 กตฺติ พุทฺธสฺส สาสนฺนุ”ติ.

อถกทิวสํ มาโร ภลฺลียตฺเถรสฺส
 ภิสฺวาปนตฺถํ ภยานกํ ฐปฺปี ทสฺเสสิ. โส
 อตฺตโน สพฺพภยาติกุกมํ ปกาเสนฺโต

พระภาคถวายบังคมแล้ว นั่ง ณ ที่ควร
 ส่วนข้างหนึ่ง. พระผู้มีพระภาคจึงทรง
 แสดงธรรมแก่พี่น้องทั้งสองนั้น. ในบรรดา
 พี่น้องทั้งสองนั้น ตปฺสุสะตั้งอยู่ในโสดาบัน
 ได้เป็นอุบาสกก่อน. ส่วนภักขิยะได้ออก
 บวชแล้วได้อภิญญา ๖. เพราะเหตุนี้
 ท่านจึงกล่าวไว้ในอปทานว่า :

“ในกาลนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
 พระนามว่า สุมนะ ประทับ ณ
 พระนครตักกรา - เราได้อาผล
 วลฺลิการะถวายพระสยัมภู.

ในกัปที่ ๓๑ แต่กัปนี้ ด้วยผลไม้
 ที่ถวายในกาลนั้น เราจึงไม่รู้จัก
 ทุคฺคตีเลย นี่เป็นผลแห่งการถวาย
 ผลไม้.

กิลฺเสทั้งหลายเราเฝ้าเสียแล้ว ฯฯ
 พระพุทธศาสนาเราทำได้เสร็จแล้ว”
 ดังนี้.

ภายหลังวันหนึ่ง มารแสดงรูป
 ที่น่ากลัว เพื่อจะทำให้พระภักขิยเถระ
 ตกใจกลัว. ท่านเมื่อจะประกาศว่า

^๑ ฉ. ตมฺสุสภลฺลียา, ม. ภลฺลิกา.

^๒ พุ. อ. ๓๓/๖๘/๙๕.

“โย ปานุที”^๑ คาทมภาสิ.

ตนล่องพ้นสิ่งที่น่ากลัวทุกอย่างได้แล้ว จึง
ได้กล่าวคาถาว่า “โย ปานุที” ดังนี้
เป็นต้น.

(ได้ยืมว่า ท่านพระภักขิยเถระได้ภาษิต
คาถานี้ไว้ว่าดังนี้ว่า

(๗. โย ปานุที มจจุราชสุส เสนัน
นพเสตุวั สุทพพลัม มโหโสม
วิชิตาวิ อเปตณารโว หิ
ทนุโต โส ปรินิพพุโต จิตตโตติ
อิตถัม สุทํ อายสุมา ภลฺลฺโย เถโร).

๗. ผู้ใด กำจัดเสนาแห่งมัจจุราชได้
เหมือนห้วงน้ำใหญ่ กำจัดสะพาน
ไม้้ออันแสนจะทรุดโทรม ฉะนั้น
ท่านผู้นั้น จัดว่าเป็นผู้ชนะมาร
ปราศจากความหวาดกลัว มีตน
อันฝึกแล้ว มีจิตตั้งมั่น ดับกิเลส
และความเร่าร้อนได้แล้ว).

๗. ตตถ โย ปานุทีติ โย อปานุที
ชิปิ ปชหิ วิทถัมเสสิ. มจจุราชสุสชาติ
มจจุ นาม มรณัม ขนฺธานัม เภโท. โส
เอว จ^๒ สตุตทานัม อตฺตโน วเส
อนฺวตฺตนาปนโต^๓ อิสฺสรภูเจเน ราชชาติ

๗. บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า
โย ปานุที ความว่า ผู้ใด กำจัด
คือตัดไป ได้แก่ละ คือทำลายเสีย. บทว่า
มจจุราชสุส ความว่า ความตายคือ
ความแตกแห่งขันธุ์ทั้งหลาย ชื่อว่ามัจจุ.
ก็ความแตกแห่งขันธุ์นั้นนั่นแหละ ชื่อว่า
เป็นพระราชา เพราะอรรถว่า เป็นอิสระ
โดยการทำสัตว์ทั้งหลาย ให้เป็นไป
ตามอำนาจของตน เพราะเหตุนี้

^๑ ชุ. เถร. ๒๖/๑๔๔/๒๖๒.

^๒ ม. โส เอว.

^๓ ม. อ. อนฺวตฺตนาปนโต.

มัจจุราชา, ตสฺส. เสนนฺติ ชราโรคาที,
 สหิสุส^๑ วสวตฺตเน อํคภาวโต เสนา
 นาม, เตน เสน มหตา นานาวิเณ
 วิปุเลน "มหาเสโน"ติ วุจฺจติ. ยถาห^๒
 "น หิ โน สงฺครนฺเตน, มหาเสเนน
 มัจฺจนา"ติ.^๓ อถ วา คุณมารณญฺเณ
 "มัจฺจ"ติ อธิ เทวปฺตฺตมาโร อธิปฺเปโต,
 ตสฺส จ สหายภาวูปคฺมนโต กามาทย
 เสนา. ตถา จาห :

จึงชื่อว่า มัจจุราชา แห่งมัจจุราชนั้น.
 บทว่า เสนิ ได้แก่ โรคมีโรคชราเป็นต้น,
 จริงอยู่ โรคชราเป็นต้นนั้น ชื่อว่าเสนา
 เพราะเป็นเหตุให้สัตว์เป็นไปในอำนาจ
 ของมัจจุราชนั้น ก็เพราะเหตุนี้
 พญามัจจุราชนั้น ท่านจึงเรียกว่า "ผู้มี
 เสนาใหญ่" เพราะความไพบุลย์มีอย่าง
 ต่าง ๆ เป็นอันมาก. เหมือนอย่างที่ท่าน
 กล่าวไว้ว่า เราจะมัดเพี้ยนมัจจุราชผู้มี
 เสนาใหญ่มิได้เลย. อีกอย่างหนึ่ง ในที่นี้
 ท่านประสงค์เอาเทวบุตรमार ชื่อว่า
 "มัจจุ" เพราะอรรถว่า ฆ่าคุณความดี
 และกามเป็นต้น ชื่อว่าเสนา เพราะ
 เข้าถึงความเป็นสหาย ของเทวบุตรमार
 นั้น. สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาค
 ตรัสไว้ว่า :

“กามา เต ปจมา เสนา
 ทุตฺติยา อรติ วุจฺจติ
 ตติยา ชุปฺปิปาสา เต
 จตฺตฺถิ ตณฺหา ปวุจฺจติ.

“บัณฑิตกล่าวว่า กามเป็นเสนาที่ ๑
 อรติเป็นเสนาที่ ๒ ความหิวกระหาย
 เป็นเสนาที่ ๓ ตัณหาเป็นเสนาที่ ๔.

^๑ ไป. ชราโรคาทีนํ ปิสฺส วสวตฺตนภาวโต เสนา
 นาม. ม. ...วสวตฺตติโน สงฺคภาวโต เสนา นาม.

^๒ เตนาหติ เยภฺยฺเยน หิสฺสติ.

^๓ ม. อ. ๑๔/๓๕๑, พ. ขา. ๒๘/๑๖๕.

ปญจมี ถีนมิทฐิ เต
 ญจจา ภีรु ปวจุจติ
 สตุตมี วิจิกิจจา เต
 มกุไซ ถมฺโภา เต อญฺจโม"ติ."^๑

นพเสตุว สุทฺทพฺพล์ มโหโหมติ
 สारविरहितโต นพเสตุสทิส^๒ อติวิย
 อพลาภาวโต^๓ สฺมุจฺสุ ทฺพฺพล์ สงฺกิเลสเสน
 นวโลกุตตรธมฺมานัน มหาพลาภาวโต^๔
 มโหสมสทิสเสน อคฺคฺมคฺเคน โย อปานุที
 วิชิตาวี อเปตภราวโ ทนฺโต, โส
 ปรีนิพฺพุโต จิตฺตโตติ โยชนา. ตํ สุตฺวา
 มาโร "ชานาติ มํ สมณ"ติ
 ตตฺถเววนุตตรธายีติ.

ภลฺลิตฺตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺจิตา.

ถีนมิทฐะเป็นเสนาที่ ๕ ความกลัว
 เป็นเสนาที่ ๖ ความสงสัยเป็น
 เสนาที่ ๗ ความลบหลู่ท่าน และ
 ความดี้อริ้น บัณฑิตกล่าวว่า
 เป็นเสนาที่ ๘" ดังนี้.

บาทคาถาว่า นพเสตุว สุทฺทพฺพล์
 มโหโหม ประกอบความว่า ท่านผู้ใด
 กำจัดเสนาคือสังกิเลสธรรม อันทรพลแท้
 เพราะไม่มีกำลังอย่างยิ่ง เหมือนกับ
 สะพานไม้้อ เพราะไม่มีแก่น ชนะ
 เด็ดขาด ละความกลัวได้แล้ว ฝึกตนแล้ว
 ด้วยมรรคอันเลิศ เช่นกับห้วงน้ำใหญ่
 เพราะโลกุตตรธรรมทั้ง ๘ เป็นธรรมมีกำลัง
 มาก, ท่านผู้นั้น เป็นผู้ด้บรอบแล้ว มีจิต
 ตั้งมั่นดังนี้. มารสดับคํานั้นแล้วเข้าใจว่า
 "พระสมณะรู้จักเรา" จึงหายไปในที่นั้น
 นั้นเอง ด้วยประการดังนี้.

พรวณนาคาถาของพระภลฺลิตฺตฺเถระ จบ.

^๑ ฉ. มาโน มกุไซ จ อญฺจมีติ, พุ. ส. ๒๕/๔๐๙,

พุ. มหา. ๒๙/๑๔๔, พุ. จุฬ. ๓๐/๑๔๔.

^๒ ส. สारविरहितนพเสตุสทิส.

^๓ ส. จลาภาวโต.

^๔ ส. มหพฺพลาภาวโต.

กโรนุโต อิตรณฺจ นิพฺพานตฺถิ สมฺภรณฺโต
 เทวมนุสฺสเสสฺส สํสริตฺวา อิมสฺมึ
 พุทฺธบุปฺปาเท สาวตฺถินคเร รมฺโถ
 ปเสนทิสฺส อมจฺจกุเล นิพฺพตฺติ,
 “วีโร”ติสฺส นามํ อภิสุ. โส วยบุปฺตฺโต
 นามานุคเตหิ ปตฺตพลชวาทิกฺุณฺเหหิ
 สมฺนฺนาคโต สงฺคามสุโร หุตฺวา
 มาตาปิตฺุหิ นิพฺนฺธวเสน การิตะ
 ทารปริคฺคเห^๑ เอกิเยว ปุตฺตํ ลภิตฺวา
 ปุพฺพเหตุนา โจทียมาโน กามะสุ
 สํสาเร จ อาทินฺวํ ทิสฺวา สํเวคชาโต
 ปพฺพชิตฺวา สมฺณฺโต วายมนฺโต
 นจิริสฺเสว ฉพฺภิณฺโถ อโหสิ. เตน วุตฺตํ
 อปทานะ^๒ :

“วิปฺสสิสฺส ภควโต
 อาสี อารามิโก^๓ อหิ
 นิคฺคณฺชิปฺปมฺ^๔ ปคฺคยฺห
 พุทฺธสฺส อภิโรปยิ.

แต่พระสงฆ์. ท่านบำเพ็ญบุญสมภาร
 คือทานมัยในภพนั้น ๆ ก่อสร้างบุญสมภาร
 นอกนี้ เพื่อประโยชน์แก่พระนิพพาน
 ท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
 ครั้นพุทธปรินิพพานนี้ มาบังเกิดในตระกูล
 อำมาตย์แห่งพระเจ้าปเสนทิโกศล ใน
 พระนครสาวัตถี หม่อมญาติได้ขนานนาม
 ท่านว่า “วีระ”. ท่านเจริญวัย แล้ว
 ประกอบด้วยคุณมีกำลังและแล่นไปเร็ว
 อันคล้อยตามนาม เป็นผู้แก่วอกฉ่ำ
 ในสงคราม มีภริยาตามที่มารดาและ
 บิดามันหมายจัดการให้ ได้บุตรคนเดียว
 เท่านั้น อันบุพเพเหตุตกเตือน เห็นโทษ
 ในกามและในสงสาร จึงเกิดความ
 สังเวชออกบวชแล้ว เพียรพยายามอยู่
 ไม่นานนัก ก็ได้อภิญญา ๖. เพราะ
 เหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ในอปทานว่า :

“เรา เป็นคนเฝ้าอารามของพระผู้มี
 พระภาคพระนามวิปฺสสิ ได้ถือเอา
 ดอกยางทรายไปบูชาพระพุทธองค์.

^๑ ส. อ. การิตน ทารปริคฺคเห.

^๒ พ. อ. ๓๒/๒๐๗/๓๐๔.

^๓ ฉ. อาสิมารามิโก.

^๔ ฉ. นิคฺคณฺชิปฺปมฺ.

เอกนวุเต อิติ กปุเป^๑
 ยํ ปุปุณมภิโรปยี้^๒
 ทุคคตี นามิชานามิ
 พุทธบุชายิทิ ผลิ.

ปณจตุตีเส^๓ อิติ กปุเป
 เอโก อาสี ชนาธิโป
 มหาปตาโป นามเน^๔
 จกุกวตติ มหพพโล.

กิลเสสา ฉมาปีตา มยหํ ๗เปฯ
 กตํ พุทธสฺส สาสนนุ^๕ติ.

เอวํ ปน อรหตุตํ ปตฺวา
 ผลสมาปตฺติสฺสฺเชน วิตินาเมนุตํ เถรํ
 ปุราณทฺตียิกา อุบุปพฺพาเชตฺกามา
 อนฺตรนฺตรธา นานานเยหิ ปโลเภตฺตุ
 ปรกฺกมฺนฺตี^๕ เอกทิวสํ ทิวาวิหารภูจฺจํ
 คนฺตฺวา อิตฺถีกฺตฺตาทีนํ ทสฺเสตฺตุ อารภิ.
 อถายสฺมา วีโร “มํ ปโลเภตฺกามา
 สีนฺเร^๖ มกสฺปกฺขวาเตน จาเลตฺกามา
 วีย ยาว พาลา วตายํ อิตฺถิ^๖ติ

ในกัณฑ์ที่ ๙๑ แต่ภัทรรกัณฑ์นี้ ด้วยการ
 ที่เราบูชาพระพุทธเจ้า ด้วยดอกไม้
 เราจึงมิได้รู้จักทุกคติเลย นี่เป็นผล
 แห่งพุทธบูชา.

ในกัณฑ์ที่ ๓๕ แต่ภัทรรกัณฑ์นี้ เราได้
 เป็นพระเจ้าจักรพรรดิองค์หนึ่ง เป็น
 จอมแห่งชน มีนามว่ามหาปตาปะ
 มีผลมาก.

กิลเสทั้งหลายเราเผาเสียแล้ว ๗๗
 พุทธศาสนาเราทำเสร็จแล้ว”.

ก็ภรรยาเก่าประสงค์จะให้พระเถระ
 ผู้บรรลุพระอรหันต์แล้ว ยังกาลให้ล่องไป
 ด้วยความสุขอันเกิดจากผลสมาบัติสัก
 พยายามประเล้าประโลม โดยนัยต่าง ๆ
 ในระหว่างวันหนึ่ง จึงไปยังสถานที่พัก
 กลางวันแล้ว เริ่มแสดงมารยาทหญิง
 เป็นต้น. ที่นั่น ท่านพระวีระเถระคิดว่า
 หญิงนี้โง่แท้หนอ ประสงค์จะเล้าโลมเรา
 เหมือนมีความประสงค์จะทำกุศลให้

^๑ อ. เอกนวุตฺติโต กปุเป.

^๒ อ. ปุปุณมภิปุชยี้.

^๓ อ. ปณจวีเส.

^๔ อ. มหาปตาปนาเมน.

^๕ ส. อุกุกมฺนฺตี.

ตสฺสา กิริยาย นีรตฺถกภาวํ ทีเปนฺโต
 “โย ทุฑฺทมโย”^๑ คากํ อภาสิ.

(๘. โย ทุฑฺทมโย ทเมน ทนฺโต
 ธีโร^๒ สนฺตุสิโต วิติณฺณกฺโข
 วิชิตาวี อเปตโลมหํโส
 จิตฺราโค^๓ ปรีนิพฺพุโต จิตฺตฺโตติ).

๘. ตตฺถ โย ทุฑฺทมโยติอาทีนํ
 ปทานํ อตฺถิ เภจฺจา วุตฺโตเยว. อิทํ
 ปเนตฺถ โยชนามตฺตํ. โย ปุพฺเพ
 อทนฺตกิเลสตาย ปจฺจตฺถิเกหิ วา
 สงฺคามสีเส ทเมตฺถฺ เชตฺถฺ อสฺกุกฺเณยฺยตาย
 ทุฑฺทมโย, อิทานิ ปน อุตฺตเมน ทเมน
 ทนฺโต จตฺตฺพิชฺสมมฺปฺปธานวิริยสมฺปฺตฺติยา
 ธีโร, วุตฺตนเยเนว สนฺตุสิโต วิติณฺณกฺโข

สันสະເຫຼອນ ດ້ວຍລມປຶກຍຸງ ຈະນັ້ນ” ດັ່ງນີ້
 ເມື່ອຈະແສດງວ່າ ກິຣິຍາຂອງເຜີ້ງນັ້ນ
 ໄຮ້ປະໂຫຍຊັ້ນ ຈຶ່ງໄດ້ກ່າວຄາຄວ່າ “ໂຍ
 ຫຸທຸທມໂຍ” ເປັນຕົ້ນ.

(๘. เมื่อก่อน ผู้ใด เป็นผู้อันบุคคลอื่น
 ฝึกได้โดยยาก แต่เดี๋ยวนี้ ผู้นั้น
 อันพระผู้มีพระภาค ทรงฝึกได้แล้ว
 เป็นนักปราชญ์ มีความสันโดษ
 ข้ามความสงสัยได้แล้ว เป็นผู้ชนะ
 กิเลสมาร ปราศจากความขมลูก
 ขนพอง ปราศจากความกำหนัด
 มีจิตตั้งมั่น ดับกิเลสและความ
 เร่าร้อนได้แล้ว).

๘. ในคาถานั้น เนื้อความของบท
 ทั้งหลายมีอาทิว่า โย ทุฑฺทมโย
 ข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้วในหนหลังนั้นเทียว.
 ส่วนคำนี้ในคาถานี้เป็นเพียงวาจาประกอบ
 ความ. เมื่อก่อน ผู้ใดเชื่อว่าเป็นผู้อัน
 บุคคลพึงฝึกได้ยาก เพราะความเป็น
 ผู้มีกิเลสที่ยังมิได้กำราบ หรือเพราะไม่
 สามารถเพื่อจะฝึก คือเพื่อจะชนะข้าศึก

^๑ พ. เถร. ๒๖/๑๔๕/๒๖๒.

^๒ ฉ. อี. วีโร.

^๓ ฉ. อี. วีโร โส.

วิจิตาวิ อเปตโลมหังโส ธีโร วีรนามโก
อนวเสสโต กิเลสปรินิพพานน
ปรินิพพุโต, ตโต เอว จิตสภาโว, น
ตาทิสานํ สเตนปี สหสฺเสนปี จาลนีโยติ.
ตํ สุตฺวา सा อิตฺถी “มยฺหํ สามิกเ เอวํ
ปฏิบัติ^๑นุเน” โโก มยฺหํ ฆราวาเสน
อตฺโต”ติ สํเวคชาตา ภิกฺขุณฺสีสุ ปพฺพชิตฺวา
น จิรสฺเสว เตวิชฺชา อโหสีติ.

ในสงครามได้ แต่บัดนี้ เป็นผู้อันพระผู้มี
พระภาคทรงฝึกแล้ว ด้วยธรรมอันเป็น
เครื่องฝึกอย่างสูงสุด ชื่อว่า เป็นปราชญ์
เพราะถึงพร้อมด้วยความเพียร คือ
สัมมปปธานทั้ง ๔ มีความสิ้นโทษ โดย
นัยที่กล่าวแล้วนั้นเทียว ชำมพันความ
สงสัยได้แล้ว เป็นผู้ชนะกิเลสमार
ปราศจากความชนพองสยองเกล้า เป็น
นักปราชญ์ มีชื่อว่าแก่กล้ากล้า ปรินิพพาน
แล้วด้วยกิเลสปรินิพพานโดยไม่มีส่วนเหลือ
ต่อแต่นั้นเป็นผู้มีจิตตั้งมั่นแล้ว ไม่หวั่นไหว
ด้วยคนเช่นท่านตั้ง ๑๐๐ คน ๑,๐๐๐ คน.
หญิงนั้นฟังคำนั้นแล้วก็เกิดความสังเวชว่า
“เมื่อสามีของเรา ปฏิบัติเช่นนี้ จะมี
ประโยชน์อะไรแก่เราด้วยการอยู่ครองเรือน”
ดังนี้แล้ว จึงออกบวชในสำนักภิกษุณี
ไม่นานนักก็ได้วิชา ๓ แล.

วีรุตเถรคาถาภณณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระวีรเถระ จบ.

^๑ ส. ปฏิปชฺชนฺเต.

๙. ปิณฑวัจฉกเถรคาถา- วณฺณนา

สฺวาคตนฺติ อายสฺมโต ปิณฑ-
วัจฉกเถรสฺส คาถา. กา อฺปฺปตฺติ? อຍ
กิริ ปทุมุตฺตรพฺพทฺธกาเล หိสฺวตีนฺคเว
มหาโปกฺกฺกุลេ นิพฺพตฺโต เหฎฺฐา
วุตฺตนเยเนว สตฺถุ สนฺติเก ฌมฺมံ
สฺถนฺนโต สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุํ เทวตานิ
ปิยมนာปภาเวน อคฺคภูจฺจาเน จเปนฺตํ
ทิสฺวา ตํ จานนฺตรํ ปตฺถေตฺวา ยาวชီว
กฺุสลํ กตฺวา ตโต จโต เทวมนุสฺเสสฺสุ
สံสฺรนฺโต สฺမေธสฺส ภควโต กาเล
มนุสฺสโลเก นิพฺพตฺติตฺวา ภควติ
ปรินิพฺพเต สตฺถุ ฐပ္ပสฺส ปุชฺชํ กตฺวา
สံเม จ มหาทานํ ปวตฺเตตฺวา ตโต
จโต เทวมนุสฺเสสฺสุ เอว สံสฺรนฺโต
อนฺุပ္ပนฺเน พุทฺเธ จกฺกวตฺติ ราชา หุตฺวา
มหาชนํ ปญฺจสฺส สีเสสฺส ปติฏฺฐาเปตฺวา
สคฺคปฺรายนํ อกาสิ.

๙. พรรณนาคาถาของ พระปิณฑวัจฉเถระ

คาถาของท่านพระปิณฑวัจฉเถระ
มีคำเริ่มต้นว่า สฺวาคตํ ดังนี้. มีเหตุเกิด
อย่างไร? ได้ยินว่า ในกาลแห่ง
พระพุทฺธเจ้า พระนามว่าปทุมุตฺตร
พระเถระนี้บังเกิดในตระกูลที่มีโปกฺกะมาก
ในหงสวดีนครพิงฺงกรรมในสำนักพระศาสดา
โดยนัยที่กล่าวแล้วในหนหลังนั้นแล เห็น
พระศาสดาทรงแต่งตั้งภิกษุรูปหนึ่ง ไว้ใน
ตำแหน่งเอตทคฺคะ โดยความเป็นที่รัก
ที่ชอบใจของเทวดาทั้งหลาย ปรรอณา
ตำแหน่งอันเลิศนั้น กระทำกุศลจน
ตลอดชีพ เคลื่อนจากอัตภาพนั้น
ท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
ในกาลของพระผู้มีพระภาคพระนามว่า
สฺเมธ มาบังเกิดในมนุษย์โลก เมื่อพระผู้มี
พระภาคปรินิพพานแล้ว กระทำการบูชา
พระสฺถูปของพระศาสดา และบำเพ็ญ
มหาทานในพระสงฆ์ เคลื่อนจาก
อัตภาพนั้นแล้ว ท่องเที่ยวไปในเทวดา
และมนุษย์ทั้งหลายเท่านั้นเมื่อพระพุทฺธเจ้า
ยังมีได้ทรงอุปติ ก็มาบังเกิดเป็นพระเจ้า
จักรพรรดิ ให้มหาชนตั้งอยู่ในศีล ๕
กระทำให้มีสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า.

โส อนุปปนฺเนเยว อมฺหากํ ภควติ
 สาวตฺถิยํ พุราหุมนเคเห นิพฺพตฺติ.
 “ปิลินฺโท”ติสุส^๑ นามํ อํกุสฺสํ วฺจฺจโณติ
 ปน โคตฺตํ. เตน โส อปรภาเค
 “ปิลินฺทวฺจฺจโณ”ติ^๒ ปญฺญาติตฺถ. สํสาเร
 ปน สํเวคพหุลตาย ปริพฺพาชกปพฺพชฺชํ
 ปพฺพชิตฺวา จุฬคณฺฐารํ นาม วิชฺชํ
 สาธเตวา ตาย วิชฺชชย อากาสจาริ
 ปริจิตฺตวิทฺฐุ จ หุตฺวา ราชคฺเห
 ลามคฺคยสคฺคปฺตฺโต ปฏิวสฺติ.

อถ ยทา อมฺหากํ ภควา
 อภิสมฺพุทฺโธ หุตฺวา อนุกฺกเมน ราชคฺหนํ
 อุปคฺโต, ตโต ปฏฺจาย พุทฺธานุภาเวน
 ตสุสฺสา วิชฺชา น สมฺปชฺชติ, อตฺตโน
 กิจฺจํ น สาธติ. โส จินฺตสิ “สุตํ ไช
 ปน เมตํ อจฺริยปาจฺริยานํ ภาสฺมานานํ
 ‘ยตฺถ มหาคณฺฐารวิชฺชา ธรฺติ, ตตฺถ
 จุฬคณฺฐารวิชฺชา น สมฺปชฺชติ”ติ,^๓

เมื่อพระผู้มีพระภาคของพวกเรา ยังมีได้
 ทรงอุบัติ ท่านก็มาบังเกิดในเรือนของ
 พราหมณ์ ในกรุงสาวัตถี หมู่ญาติ
 ชนนานนามท่านว่า “ปิลินทะ”. ส่วนคำว่า
 วัจฉะ เป็นโคตรของท่าน. ด้วยเหตุนั้น
 ภายหลังท่านจึงปรากฏชื่อว่า “ปิลินท-
 วัจฉะ”. แต่เพราะท่านเป็นผู้มากไปด้วย
 ความสังเวชในสังสารวัฏ ท่านจึงออกบวช
 เป็นปริพาชกสำเร็จวิชาชื่อว่าจุฬคันธาระ
 เพราะวิชานั้นจึงท่องเที่ยวไปในอากาศได้
 และเป็นผู้รู้ใจคนอื่น ถึงความเป็นผู้เลิศ
 ด้วยลามและเลิศด้วยยศ อาศัยอยู่ในกรุง
 ราชคฤห์.

ต่อมาตั้งแต่เวลาที่พระผู้มีพระภาค
 ของพวกเรา ตรัสรู้อภิสมโพธิญาณแล้ว
 เสด็จเข้ามายังพระนครราชคฤห์ โดย
 ลำดับ ด้วยอานุภาพของพระพุทธเจ้า
 วิชานั้นของเขาก็เสื่อมไป, ไม่ให้สำเร็จ
 กิจของตน. ท่านจึงคิดว่า “ก็เราได้ยิน
 มาว่า อาจารย์และปาจารย์พูดกันอยู่
 ดังนี้ว่า ‘มหาคันธารวิชชา ทรงอยู่ในที่ใด,

^๑ ส. ปิลินทติสุส.

^๒ ส. ปิลินทิวจฺจโณติ.

^๓ ม. น สมฺปชฺชติ.

สมณสุส ปน โคตมสุส อาคตกาลโต
 ปฏุจาย นายั มม วิชฺชา สมฺปชฺชติ,
 นิสฺสํสยั สมณเณ โคตโม มหาคณฺธาวิชฺชั
 ชานาติ, ยนฺนุนานํ ตํ ปยิริปาสิตฺวา
 ตสุส สนฺติเก ตํ วิชฺชั ปริยาปุณฺเณยฺยนฺ”ติ.
 โส ภควนฺตํ อฺปสงฺกมิตฺวา เอตทโวจ
 “อหิ มหาสมณ ตว สนฺติเก เอกํ
 วิชฺชั ปริยาปุณฺิตฺกาโม โยกาสิ เม
 กโรหิ”ติ.

ภควา “เตนหิ ปพฺพชา”ติ^๑ อาน. โส
 “วิชฺชาย ปริกมฺมํ ปพฺพชฺชา”ติ
 มนฺณมาโน ปพฺพชฺ. ตสุส ภควา ธมฺมํ
 กเถตฺวา จริยานุกูล^๒ กมฺมฏฺจานํ อทาสิ.
 โส อฺปนฺนิสฺสยสมฺปนฺนตาย น จิริสฺเสว
 วิปฺสฺสนํ วทฺธเมตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณฺิ.
 ยา ปน ปฺริมาชาติยํ ตสฺโสวาเท จตฺวา
 สคฺเค นิพฺพตฺตา เทวตา, ตํ กตฺตฺนฺตํ

จุฬคันธารวิชชาที่เสื่อมไปในที่นั่น' ก็ตั้งแต่
 พระสมณโคตมเสด็จมา วิชชาของเรานี้
 ก็เสื่อมไป พระสมณโคตม คงจะรู้มหา-
 คันธารวิชชาโดยไม่ต้องสงสัย ทำใฉนเรา
 จะพึงเข้าไปเฝ้าพระสมณโคตมนั้นแล้ว
 เรียนวิชชานั้นในสำนักของพระองค์ได้”
 ดังนี้แล้ว จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค
 กราบทูลคำนี้ว่า “ข้าแต่พระมหาสมณะ
 ข้าพระองค์อยากจะเรียนวิชาอย่างหนึ่ง
 ในสำนักของพระองค์ ขอพระองค์จง
 กระทำโอกาสแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด”.

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ถ้าอย่างนั้น
 ท่านจงบวช”. ท่านสำคัญว่า “การบวช
 เป็นการบริกรรมวิชา” ดังนี้แล้ว จึง
 ยอมบวช. พระผู้มีพระภาคทรงแสดง
 ธรรมแก่ท่านแล้ว ประทานกรรมฐาน
 ที่เหมาะแก่จริต. ท่านเจริญวิปัสสนา
 ไม่นานนัก ก็บรรลุพระอรหัต เพราะความ
 ที่ท่านมีอุปนิสัยถึงพร้อมแล้ว. ก็เทวดา
 ทั้งหลาย ที่ตั้งอยู่ในโอวาทของท่าน ใน
 ชาติก่อนแล้ว มาบังเกิดในสวรรค์ อาศัย
 ความเป็นผู้รู้คุณที่ท่านทำแล้วนั้น จึงเกิด

^๑ ส. ปพฺพชาหิตี.

^๒ ฉ. จริตานุกูล.

นิสฺสาย สญฺชาตพหุมานา สายํ ปาตํ
 เถโร ปยฺริฐปาสิตฺวา คจฺจนฺติ. ตสฺมา
 เถโร^๑ เทวตานํ ปิยมนาปตาย อคฺคตํ
 ปตฺโต. เตน วุตฺตํ อปทานे^๒

ความนับถือเป็นอันมาก เข้ามาหา
 พระเถระทั้งเข้าทั้งเย็น. เพราะเหตุนั้น
 พระเถระจึงถึงความเป็นผู้เลิศด้วยความ
 เป็นที่รักเป็นที่ชอบใจ ของเทวดาทั้งหลาย.
 เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ในอปทานว่า

“นิพฺพุเต โลกนาถมฺหิ
 สฺมุเมธ อคฺคปฺคฺคเล
 ปสนฺนจิตฺโต สฺมโน
 ญฺอุปฺปชฺชํ อกาสนํ.

“เมื่อพระสุเมธโลกนาถ ผู้เป็นอัคร-
 บุคคลนิพพานแล้ว เรามีจิต
 เลื่อมใส มีใจโสมนัส ได้กระทำ
 การบูชาพระสถูปเจดีย์.

เย จ ชีณาสฺวา ตตฺถ
 ฉพฺภิณฺญา มหิทฺธิกา
 เตหํ^๓ ตตฺถ สฺมาเนตฺวา
 สํฆมตฺตมกาสนํ.

ในสมาคมนั้น มีพระชีณาสพผู้ได้
 อภิญญา ๖ มีฤทธิ์มากเท่าใด เรา
 นิมนต์พระชีณาสพเหล่านั้น มา
 ประชุมกันในสมาคมนั้นแล้ว ได้ทำ
 สังฆมัตตถวาย.

สฺมุเมธสฺส ภควโต
 อฺุปฺภุจฺจาโก ตทา อหุ
 สฺมุเมโธ นาม นาเมน
 อหุโมทิตฺถ โส ตทา.

เวลานั้น มีภิกษุผู้อุปัฏฐากของ
 พระผู้มีพระภาคพระนามว่า สุเมธ
 ท่านมีนามว่าสุเมธ ได้ออนุโมทนา
 ในเวลานั้น.

เตน จิตฺตปฺปสาเทน
 วิมานํ อฺุปฺปชฺชหํ

ด้วยจิตอันเลื่อมใส นั้น เราได้เข้าถึง
 วิมาน นางอัปสรแปดหมื่นหกพัน

^๑ โส เขภฺยุเยน ทิสฺสติ.

^๒ พุ. อ. ๓๒/๑๗/๘๔.

^๓ โป. สී. เตสํ.

ฉฟ้าสีตีสหสุธานี
 อจฺจรายโ อหฺเสสุ เม.^๑
 มเมว อนฺนุตฺตุนฺติ
 สพฺพกาเมหิ ตา สทา^๒
 อญฺเฏ เทเว อภิโกมิ^๓
 ปุณฺณกมฺมสุสิทฺ ฝลฺ.
 ปญฺจวิสติกปมฺหิ
 วรุณ นาม ชตฺติโย
 วิสุทฺธโกชโน อาสี
 จกฺกวตฺติ อหฺ ตทา.
 น เต พิชฺ ปรวปฺปนฺติ
 นปิ นียนฺติ นงฺคลา
 อกฺกุจฺปาภิมิ สาลี
 ปริภุญฺชนฺติ มานุสา.
 ตตฺถ รชฺชํ กิริตฺวาน
 เทวตฺตํ ปุณฺ คณฺจหฺ^๔
 ตทาปิ เอทิสฺวา มยฺหํ
 นิพฺพตฺตา โภคสมฺปทา.

ได้มีแก่เรา.

นางอัปสรเหล่านั้น ย่อมอนุวัติตาม
ความประสงค์ทุกอย่างของเราเสมอ
เราย่อมครอบงำเทวดาเหล่าอื่น นี้
เป็นผลแห่งบุญกรรม.

ในกัปที่ ๒๕ เราเป็นกษัตริย์
พระนามว่าวรุณะ ในกาลนั้น
เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เสวย
โภชนะอันสะอาด.

ชนเหล่านั้น ไม่ต้องหว่านพืช และ
ไม่ต้องนำไถไปไถ มนุษย์ทั้งหลาย
ย่อมบริโภคข้าวสาลี อันเกิดเอง
สุกเองในที่ไม่ได้ไถ.

เราเสวยราชสมบัติในภพนั้นแล้ว
ได้ถึงความเป็นเทวดาอีก ถึงเวลา
นั้น โภคสมบัติเช่นนี้ ก็บังเกิด
แก่เรา.

^๑ ฉ. รมีสฺ เม.

^๒ โป. ม. สพฺพกามสมาหิตา.

^๓ ม. อภิกุมมิ.

^๔ อ. คจฺจหฺ.

น มํ มิตฺตา อมิตฺตา วา
 หีสฺนติ สพฺพปาณิโน
 สพฺเพสํ จ ปิโย โหมิ
 ปุณฺณกมฺมสุสึทํ ผลํ.

ตีสกปฺปสฺสสฺสมฺหิ
 ยํ ทานมทที ตทา
 ทุคฺคตี นามิขานามิ
 คนฺธาเลปสุสึทํ ผลํ.

อิมฺมุหิ ภาทฺทเก กปฺเป
 เอโก อาสี ชนาธิโป
 มหानุภาโว ราชิสึ^๑
 จกฺกวตฺติ มหพฺพโล.

โสหนํ ปญฺจสุ สึเลสุ
 จเปตฺวา ชนตํ พหุ
 ปาเปตฺวา สุคฺตีเยว
 เทวตานํ ปิโย อหํ.^๒

กิเลสฺสา ฉาปีตา มยฺหํ ๗เปฯ
 กตํ พุทฺธสุสฺส สาสนฺนุ"ติ.

สัตว์ทั้งปวง ซึ่งเป็นมิตร หรือ
 มิใช่มิตร ย่อมไม่เบียดเบียนเรา
 เราเป็นที่รัก ของสัตว์ทุกจำพวก
 นี้เป็นผลแห่งบุญกรรม.

ในกัปที่ ๓ หมื่น เราได้ให้ทานใด
 ในกาลนั้น ด้วยการให้ทานนั้น
 เราไม่รู้จักทุกคติเลย นี้เป็นผลแห่ง
 การไล้ทาด้วยของหอม.

ในภัทรกัปนี้เราผู้เดียวได้เป็นอธิบดี
 ของคน ได้เป็นราชาธิบดีผู้มีอำนาจ
 มาก ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
 มีผลมาก.

เรานั้นตั้งอยู่ในศีล ๕ ได้ยังหมู่ชน
 เป็นอันมากให้ถึงสุคติ ได้เป็นที่รัก
 ของเทวดาทั้งหลาย (คุณวิเศษ
 เหล่านี้คือปฏิสัมภิตา ๔ วิโมกข์ ๘
 และอภิญญา ๖ เราทำให้แจ้งชัด
 แล้ว).

กิเลสทั้งหลายเราเผาเสียแล้ว ๗๗
 พระพุทธศาสนาเราได้ทำเสร็จแล้ว"
 ฉะนี้แล.

^๑ ส. ม. ราชาสี, ฉ. ราชาน.

^๒ ฉ. อหุ.

ตถา เทวดาหิ อติวิย ปิยายิตพพ-
ภาวโต อิมิ เถริ ภควา เทวดานัน
ปิยมนาปภาเวน อคฺคภูจาเน จเปสิ
“เอตทคฺคํ ภิกฺขเว มม สวากานัน
ภิกฺขุนัน เทวดานัน ปิยมนาปานัน ยทิตฺถ
ปิลินทวฺจโจ”ติ. โส เอกทิวสํ ภิกฺขุ-
สํสมชฺชเณ นิสินฺโน อตฺตโน कुณ
ปจฺจเวกฺขิตฺวา เตสํ การณภูตํ
วิชชานิมิตฺตํ ภควโต สนฺติเก อาคมนัน
ปสฺสฺสนฺโต “สุวาคตํ นาปคตฺนุ”ติ คาถํ
อภาสิ.

(๙. สุวาคตํ นาปคตํ

นยิทํ ทุมฺมนฺติตํ มม
ปวิภตฺเตสฺสุ^๑ ธมฺเมสฺสุ
ยํ เสฏฺฐจํ ตทฺฐปาคมินฺตฺติ).

อนึ่ง เพราะความที่ท่านเป็นผู้อัน
เทวดาทั้งหลาย รักใคร่อย่างยิ่ง พระผู้มี
พระภาคจึงตั้งพระเถระนี้ไว้ในตำแหน่ง
แห่งภิกษุผู้เลิศ โดยความเป็นที่รักที่พอใจ
ของเทวดาทั้งหลายโดยพระพุทธดำรัสว่า
ดูกรภิกษุทั้งหลาย ปิลินทวัจจะเป็นผู้เลิศ
กว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นสาวกของเรา
ผู้ทำให้เทวดาทั้งหลายรักใคร่พอใจ ดังนี้.
วันหนึ่ง ท่านนั่งในท่ามกลาง หมู่ภิกษุสงฆ์
พิจารณาถึงคุณทั้งหลาย ของตนแล้ว
เมื่อจะสรรเสริญการมาในสำนักของพระผู้มี
พระภาคว่า เป็นนิमितของวิชา อันเป็น
เหตุแห่งการบรรลุคุณเหล่านั้น จึงได้
ภาษิตคาถาว่า “สุวาคตํ นาปคตํ”
เป็นต้น.

(๙. การที่เรามาสู่สำนักของพระศาสดา
นี้ เป็นการมาดีแล้ว ไม่ไร้ประโยชน์
การที่เราคิดไว้ว่า จักพึงธรรม
ในสำนัก ของพระผู้มีพระภาคแล้ว
จักบวช เป็นความคิด ที่ไม่ไร้
ประโยชน์ เพราะเมื่อพระผู้มี
พระภาคทรงจำแนกธรรมทั้งหลายอยู่
เราได้บรรลุธรรมอันประเสริฐแล้ว).

^๑ ฉ. อ. สวิภตฺเตสฺสุ.

๙. ตตฺถ สุวาคตนฺติ สุนฺทริ
 อาคมนํ, อิทํ มมาติ สมฺพนฺโธ. อถวา
 สุวาคตนฺติ สฺกุจฺจ อาคตํ, มยาติ วิภตฺติ
 วิปริณาเมตพฺพา. นาปคตนฺติ น อปคตํ
 หิตาภิวุทฺติโต น อเปตํ. นยิทํ ทุมฺนฺติตํ
 มมาติ อิทํ มม ทฺกุจฺจ กถิตํ, ทฺกุจฺจ
 วา วิมฺสิตํ น โหติ, อิทํ วุตฺตํ โหติ :
 ยํ ภควโต สฺนฺติเก มมาคมนํ, ยํ วา
 มยา ตตฺถ อาคตํ, ตํ สุวาคตํ,
 สุวาคตตฺตาเยว น ทฺราคตํ. ยํ "ภควโต
 สฺนฺติเก ฐมฺมํ สุตฺวา ปพฺพชิสฺสามี"ติ
 มม มนฺติตํ คหิตํ กถิตํ, จิตฺเตน วา
 วิมฺสิตํ^๑ อิทมฺปิ น ทุมฺนฺตินฺติ.

๙. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า
 สุวาคตํ ความว่า เป็นการมาที่ตังงาม,
 เชื่อมความว่า การมาของเรานี้.
 อีกนัยหนึ่ง บทว่า สุวาคตํ ได้แก่
 เรามาดีแล้ว, ฟังเปลี่ยนวิภัติว่า มยา.
 บทว่า นาปคตํ ความว่า ไม่ปราศจาก
 ประโยชน์ คือไม่ปราศจากความเจริญ
 ด้วยประโยชน์เกื้อกูล. บาทคาถาว่า
 นยิทํ ทุมฺนฺติตํ มม ความว่า การมานี้
 เรามิได้กล่าวชั่วหรือ มิได้พิจารณาชั่ว.
 คำนี้ท่านกล่าวอธิบายว่า : การมาใน
 สำนักของพระผู้มีพระภาค ของเราอันใด,
 หรือเรามาแล้วในสำนัก ของพระผู้มี
 พระภาคอันใด, การมานั้นเป็นการมาดี
 แล้ว, เพราะมาดีแล้วนั้นแหละ จึงมิใช่
 มาชั่ว. แม้สิ่งที่เราคิดแล้ว ถือเอาแล้ว
 กล่าวแล้ว หรือใคร่ครวญด้วยใจแล้วว่า
 "เราพึงธรรมในสำนักของพระผู้มีพระภาค
 แล้วออกบวช". แม้นี้ก็มิใช่คิดชั่วแล้ว.

อิทานิ ตตฺถ การณํ ทสฺเสนฺโต
 "ปวิภตฺเตสฺส"ติอาทิมาน. ปวิภตฺเตสฺสตี
 ปการโต วิภตฺเตสฺส. ฐมฺเมสฺสตี

บัดนี้เมื่อจะแสดงเหตุในเรื่องนั้น ท่านจึง
 กล่าวว่า "ปวิภตฺเตสฺส" ดังนี้เป็นต้น.
 บทว่า ปวิภตฺเตสฺส ความว่า ในการ

^๑ ส. มม จินฺติตํ คหิตํ กถิตํ จินฺตเตตฺวา วิมฺสิตํ.

เภยฺยธมฺเมสุ สมถธมฺเมสุ วา,^๑
 นานาติตฺติเยหิ ปกฺติอาทิวเสน, สมมา-
 สมฺพุทฺเธหิ ทุกฺขาทิวเสน สํวิภชิตฺวา
 วุตฺตธมฺเมสุ.

ยํ เสฏฺฐํ ตทฺฐปาคมฺินฺติ ยํ ตตฺถ
 เสฏฺฐํ, ตํ จตฺตฺสจฺจธมฺมํ, ตสฺส วา โภธกั
 ฌาณธมฺมํ อุปาคมิ "อัยํ ธมฺโม อัยํ
 วินโย"ติ อุปคฺจฺฉิ. สมมาสมฺพุทฺเธหิ เอว
 วา กุสลาทิวเสน ขนฺธาทิวเสน
 ยถาสภาวโต สํวิภตฺเตสุ สภาวธมฺเมสุ
 ยํ ตตฺถ เสฏฺฐํ อุตฺตมํ ปวริ,^๒ ตํ
 มคฺคผลนิพฺพานธมฺมํ^๓ อุปาคมิ,
 อตฺตปจฺจกฺขโต^๔ อุปคฺจฺฉิ สจฺจกาสิ,

จำแนกออกโดย प्रकारะ. บทว่า **ธมฺเมสุ**
 ความว่า ในไถยธรรมหรือในสมถธรรม,
 คือในธรรมที่พวกเดียรฉัตรต่างๆ กล่าวแล้ว
 ด้วยสามารถแห่งเหตุปกติเป็นต้น, หรือ
 ในธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย
 ทรงจำแนกออกกล่าวแล้วด้วยอำนาจ
 อริยสังขมิตุทุกข์เป็นต้น.

บาทคาถาว่า **ยํ เสฏฺฐํ ตทฺฐปาคมิ**
 ความว่า ในธรรมเหล่านั้น ธรรมใด
 ประเสริฐ, ธรรมนั้นคือสังขธรรมทั้ง ๔,
 หรือเราเข้าถึงศาสนธรรมอันเป็นเครื่องรู้
 สังขธรรม ๔ นั้น คือเข้าถึงแล้วว่า "นี้ธรรม
 นี้วินัย" ดังนี้. ประกอบความว่า ใน
 บรรดาสภาวธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
 ทั้งหลายจำแนกแล้วด้วยสามารถแห่ง
 ธรรมมีกุศลธรรมเป็นต้น คือด้วยสามารถ
 แห่งสภาวธรรมมีขันธเป็นต้นตามความ
 เป็นจริง ธรรมใด ประเสริฐ สูงสุด เลิศ
 เราได้เข้าถึง ธรรมคืออมรรคผลและ
 นิพพานนั้น, คือเราได้เข้าถึง ได้แก่

^๑ ม. สุตฺธิสฺส ธมฺเมสุ วา.

^๒ ม. วริ.

^๓ ส. ตํ มคฺคผลธมฺมํ.

^๔ ส. อตฺถํ ปจฺจกฺขโต.

นิบาต)

๑.ปฐมวรรค ๙. พรรณนาคาถาของพระปิลินทวัจฉเถระ

๑๙๕

ตสฺมา สุวาคตํ มม น อปคตํ สุขฺมฺมุตฺตํ
น ทุมฺมฺมฺมุตฺตํ โยชนา.

ได้กระทำให้แจ้งโดยประจักษ์ด้วยตนเอง
แล้ว. เพราะเหตุนั้น การมาของเรา
เป็นการมาดีแล้ว ไม่เปล่าประโยชน์
เราคิดดีแล้ว เรามีได้คิดชั่วแล้ว ดังนี้.

ปิลินทวัจฉเถระคาถาพรรณนา
นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระปิลินทวัจฉเถระ
จบ.

๑๐. ปุณณมาสตุเถรคาถา—

วณฺณนา

วิหริ อเปกฺขนฺติ อายสฺมโต
ปุณณมาสตุเถรสฺส คาถา. กา อปุปฺตติ?
โส กิร วิปฺสสิสฺส ภควโต กาเล
จกฺกวกโยนิยํ นิพฺพตฺโต ภควนฺตํ
คจฺจนฺตํ ทิสฺวา^๑ ปสนฺนมานโส อตฺตโน
มุขตฺถนฺทเกณ สาลปุปฺมํ คเหตุวา ปุชฺชํ
อกาสี.

โส เตน ปุณฺณกมฺเมน เทวมนุสฺเสสฺส
สํสรฺนฺโต อิตฺโต สตฺตฺรเส กปฺเป
อฏฺฐกฺขตฺตํ จกฺกวตฺตี ราชา อโหสิ,
อิมสฺมี ปน กปฺเป กสฺสปฺสฺส ภควโต
สาสเน โอสกฺกมานเณ กุฏฺฐมฺพิกฺกุเล
นิพฺพตฺติตฺวา ปพฺพชิตฺวา สมณธมฺมํ
กตฺวา ตโต จโต เทวมนุสฺเสสฺส สํสรฺนฺโต
อิมสฺมี พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถินคฺเร
สมิทฺธิสฺส นาม^๒ พฺราหฺมณสฺส ปฺตฺโต

๑๐. พรรณนาคาถาของ

พระปุณณมาสเถระ

คาถาของท่านพระปุณณมาสเถระ
มีคำเริ่มต้นว่า วิหริ อเปกฺขํ ดังนี้.
มีเหตุเกิดอย่างไร? ได้ยินว่า ในกาลแห่ง
พระผู้มีพระภาคพระนามว่า วิปฺสสิ
พระเถระนี้บังเกิดในกำเนิดนกจากพราภ
เห็นพระผู้มีพระภาคเสด็จดำเนินไปอยู่
ก็มีจิตเลื่อมใส จึงใช้จะงอยปากของตน
คาบเอาดอกสาละมากกระทำการบูชา
พระองค์

ท่านท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์
ทั้งหลาย ด้วยบุญกรรมนั้น ในกัปที่ ๑๗
แต่ภัทรกัปนี้ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
ถึง ๘ ครั้ง แต่ในกัปนี้ เมื่อศาสนาของ
พระผู้มีพระภาคพระนามว่า กัสสปะ
เลื่อมลง มาบังเกิดในตระกูลกุฏุมพී
ออกบวช บำเพ็ญสมณธรรม จุติจาก
อัฐภาพนั้น ท่องเที่ยวไปในเทวดาและ
มนุษย์ทั้งหลาย ในพุทธอุปบาทกาลนี้
มาบังเกิดเป็นบุตรพราหมณ์นามว่าสมิทฺธิ.

^๑ ม. ภควนฺตํ ทิสฺวา.

^๒ ม. สมิทฺธินามสฺส.

หุตฺวา นิพฺพตฺติ. ตสฺส ชาตทิวเส ตสฺมี
เคเห สพฺพา วิตฺตกฺมฺภิโย สุวณฺณมาसानํ
ปฺนุณา อเหสฺสุ.

ในกรุงสาวัตถี ในวันที่ท่านเกิด หม้อเปล่า
ทุกใบในเรือนนั้นเต็มไปด้วยถั่วทองคำ
ทั้งหลาย.

เตนสฺส ปฺนุณฺมาสฺสตี นามํ อภิสุ. โส
วยปฺปตฺโต พุราหฺมณวิชฺชาสุ นิปฺผตฺตี
ปตฺวา วิวาหฺกมฺมํ กตฺวา เอกํ ปฺตฺตํ
ลภิตฺวา อุปนิสฺสยสมฺปนฺนตาย สมฺวาสา
ชิตฺคุจฺจนฺโต ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ธมฺมํ
สุตฺวา ปฏฺิลทฺธสทฺโท ปพฺพชิตฺวา
ลทฺธฺปสมฺปโท ปพฺพทิจฺจสมฺปนฺโน
จตฺตฺสจฺจกมฺมฺภฺจาเน^๑ ยุตฺตปฺยุตฺโต
วิปฺสฺสนํ อุตฺตฺสูกฺกาเปตฺวา อรหตฺตํ
ปาปฺณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาน**^๒ :

ด้วยเหตุนี้ ญาติทั้งหลายจึงขนานนาม
เขาว่า “ปุณณมาส”. ท่านเจริญวัยแล้ว
ถึงความสำเร็จในพราหมณวิชาจึงแต่งงาน
ได้บุตรคนหนึ่ง เมื่อเป็นหน่วยการอยู่
ครองเรือน เพราะท่านมีอุปนิสัยถึงพร้อม
แล้ว เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคฟังธรรมแล้ว
ได้ศรัทธา ออกบวชแล้วได้อุปสมบท
ถึงพร้อมด้วยบุพกิจ หมั่นประกอบเนื่อง ๆ
ในจตุสัจจกรรมฐานจนขวนขวายวิปัสสนา
บรรลुพระอรหัตแล้ว ด้วยเหตุนี้
ท่านจึงกล่าวไว้ในอปทานว่า :

“สินฺธุยา นทียา ตีเร
จกฺกฺวาโก อหํ ตทา
สุทฺธเสวาลภฺกฺโขหํ
ปาณฺเส^๓ จ สฺสณฺณโต.

อทฺทสํ วัชรํ พุทฺธํ
คจฺจนฺตํ อนิลฺยฺชเส

“ในครั้งนั้น เราเป็นนกกจากพราศ
อยู่ที่ฝั่งน้ำสินธุ มีสาหร่ายล้วน ๆ
เป็นภักขา และสำรวมระวัง
เป็นอย่างดี ในสัตว์ทั้งหลาย.

เราได้เห็นพระพุทธเจ้าผู้ปราศจาก
ธุลีคืออกิเลส เสด็จไปทางอากาศ

^๑ ส. อ. ตจปญจกมฺมฺภฺจาเน.

^๒ พ. อ. ๓๒/๖๔/๑๖๒.

^๓ ฉ. ปาเปสฺ, โป. ปาณญเตสฺ สณฺณโต.

ตุณฺฑเทน สาลิํ ปคฺคยฺห
 วิปฺสสิสฺสสาภิโรปยิํ.
 ยสฺส สทฺธา ตถาคเต
 อจลา สุปฺติภูจिता
 เตน จิตฺตปฺปสาเทน
 ทุคฺคตี โส น คจฺจติ.
 สุวาคตี วต เม อาสิ
 พุทฺธเสฏฺฐจฺจ สนนฺติเก
 วิหงฺคเมน สนนฺเตน
 สุพีขิํ โรปิตี มยา.
 เอกนวุเต อิตฺโต กปฺเป
 ยิํ ปุปฺผมภิโรปยิํ^๑
 ทุคฺคตี นาภิขานามิ
 พุทฺธปฺุชายิํ^๒ ผลิํ.
 สุจารุทฺทสุสนา นาม
 อฏฺฐเจเต เอกนามกา
 กปฺเป สตฺตฺรเส อาสิ
 จกฺกวตฺตี มหพฺพลา.
 กิเลสา ฉมาปีตา มยฺหิํ ๗เปฯ
 กตี พุทฺธสุสฺส สาสนฺนุ"ติ.

จึงเอาจงอยปาก คาบดอกสาละ
 บุษษาพระผู้มีพระภาคนามว่าวิปัสสิ.
 บุคคลผู้ที่ตั้งศรัทธา อันไม่หวั่นไหว
 ไว้ด้วยดีในพระตถาคต ด้วยจิต
 อันเลื่อมใสนั้น ย่อมไม่ไปทุกติ.
 การที่เราได้มาสำนักพระพุทธเจ้า
 ผู้ประเสริฐ เป็นการมาดีแล้วหนอ
 เราเป็นนงจากพราก ตัวสงบระงับ
 ได้ปลุกพืชอันดีไว้แล้ว.
 ในกัปที่ ๙๑ แต่กัปนี้ ด้วยกรรม
 ที่เราบูชาพระผู้มีพระภาคด้วยดอกไม้
 เราจึงไม่รู้ทุกติเลย นี่เป็นผล
 แห่งพุทธบูชา.
 ในกัปที่ ๑๗ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิ
 ๘ พระองค์ มีพลมาก ทรงพระนาม
 เดียวกันว่า สุจารุทฺทสุสนะ.
 เราเผากิเลสสิ้นแล้ว ๗๗ พุทธ-
 ศาสนา เราได้กระทำเสร็จแล้ว".

^๑ ส. ย ปุปฺผมภิโรปยิํ.

^๒ ส. ปุปฺผปฺุชายิํ.

อดสูส ปุราณทุดิยิกา ตั
ปโลเมตูกามา อลงกตปฏิยตตะ ปุตเตน
สทธิ อุปคนตฺวา ปิยาลาปภาวาทีเกหิ^๑
ภาววิวรรณกมฺมํ นาม กาคฺตุ อารภิ.
เถโร ตสฺสา การณํ ทิสฺวา อตฺตโน
กตฺถจิปิ อลคฺคภาวํ ปกาเสนฺโต “วิหริ
อเปกฺขนฺ”ติ^๒ คาคฺถิ อภาสิ.

(๑๐. วิหริ อเปกฺขํ อธิ วา หุริ วา
โย เวทคฺชฺ สนฺตฺสฺสฺโต ยตฺตฺโต
สพฺเพสฺสุ ธมฺเมสฺสุ อณฺุปลิตฺโต
โลกสฺสุส ชญฺญา อุกฺทยพฺพยญฺจาติ).

๑๐. ตตฺถ วิหริตี วิเสสโต หริ^๓
อปฺหริ อปฺเนสิ. อเปกฺขนฺติ ตณฺหํ.
อิธาติ อิมสฺมึ โลเก อตฺตภาเว วา.
หุรฺนฺติ อปรสฺมึ^๔ อนาคเต อตฺตภาเว

ครั้งนั้น ภรรยาเก่าของท่าน
ต้องการจะประเล้าประโลมท่าน จึง
ประดับตกแต่งแล้วเข้าไปหาพร้อมกับบุตร
ปรารภเพื่อกระทำ ชื่อซึ่งกรรม คือเปิดเผย
ภาวะ ด้วยกิจมีความเป็นผู้เจรจาด้วยคำ
อันที่รักเป็นต้น. พระเถระ เห็นเหตุ
ของนางนั้น เมื่อจะประกาศความที่ตนมิได้
ติดข้องอยู่แม้ในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จึงได้กล่าว
คาถาว่า “วิหริ อเปกฺข” ดังนี้เป็นต้น.

(๑๐. ผู้ใดไม่ทะเยอทะยานในโลกนี้ หรือ
ในโลกอื่น ผู้นั้นเป็นผู้จบไตรเพท
เป็นผู้สันโดษ สำรวมแล้ว ไม่ติด
อยู่ในธรรมทั้งปวง ฟังรู้แจ้งซึ่งความ
เกิดขึ้นและความเสื่อมไปของโลก).

๑๐. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า
วิหริ ความว่า นำไป คือนำออกไป
ได้แก่เอาออกไป โดยพิเศษ. บทว่า
อเปกฺขํ ได้แก่ ตัณหา. บทว่า อธิ
ความว่า ในโลกนี้ หรือในอัตภาพนี้.
บทว่า หุริ ความว่า ในโลกอื่น หรือ

^๑ ม. อ. วิลาสภาวาทีเกหิ.

^๒ ชุ. เถร. ๒๖/๒๖๒, ม. วิหริ อเปกฺขนฺติ.

^๓ ม. วิหรินฺติ วิเสสโต หริ.

^๔ ปรสฺมินฺติ เยภฺยฺเยน ทิสฺสติ.

วา. อิธาคิ วา อชฺฌตฺตติเกสุ อายตเนสุ.
หุรฺรฺนฺติ พาหิเรสุ. วา-สทฺโท สมุจฺจยตฺโถ
“อปทา วา ทฺวิปทา วา”ติอาทีสุ^๑ วีย.

โยติ อุตฺตานเมว ปรี วีย ทสฺเสติ.
เวทคฺคฺติ เวเทน คโต มคฺคฺคาณน
นิพฺพานํ คโต อธิคโต, จตฺตารี วา
สจฺจานิ ปริญฺญาปหานสจฺจิกิริยาภาวนา-
ภิสฺมยวเสน อภิสฺเมจฺจ^๒ จิตฺ. ยตฺตฺโตติ
มคฺคฺสัวเรน สัยตสฺภาโว, สมฺมาวายาเมน
วา สัยตสฺภาโว.

สพฺเพสุ ธมฺเมสุ อญฺฺปฺลิตฺโตติ สพฺเพสุ
อารมฺมณฺเณสุ ธมฺเมสุ ตณฺหาทีฏฺฐิ-
เลปวเสน น อญฺฺปฺลิตฺโต, เตน
ลาภาทีโลกธมฺเม สมตฺติกุกมฺ ํ ทสฺเสติ.

ในอรรถภาพหน้า. อีกนัยหนึ่ง บทว่า อิธ
ได้แก่ ในอายตนะภายใน. บทว่า หุรฺ
ได้แก่ ในอายตนะภายนอก. วา-ศัพท์
มีความหมายรวมกัน ดุจในประโยค
เป็นต้นว่า “ไม่มีเท้าข้าง มีสองเท้าข้าง”.

บทว่า โย ท่านแสดงตนเองนั้นแหละ
ทำให้เหมือนเป็นคนอื่น. บทว่า เวทคฺ
ความว่า ผู้ไปด้วยเวท คือถึง ได้แก่
บรรลฺพระนิพพาน ด้วยมรรคญาณ
หรือตรัสรู้สัจจะทั้ง ๔ ด้วยปริญฺญาภิสฺมัย
ปหานาภิสฺมัย สัจจิกิริยาภิสฺมัย และ
ภาวนาภิสฺมัยตั้งอยู่แล้ว. บทว่า ยตฺตฺโต
ความว่า ผู้มีสภาวะอันระงับแล้ว
ด้วยมรรคสังวร หรือมีสภาวะสำรวมแล้ว
ด้วยสัมมาวายามะ.

บาทคาถา สพฺเพสุ ธมฺเมสุ อญฺฺปฺลิตฺโต
ความว่า ไม่ติดแล้วในธรรมอันเป็นอารมณ์
ทุกชนิด ด้วยอำนาจแห่งเครื่องฉาบทา
คือตณฺหาและทีฏฺฐิ ท่านแสดงถึงความ
ก้าวล่วงโลกธรรมมีลาภเป็นต้นด้วยบทนั้น.

^๑ พ. อิติ. ๒๕/๒๙๘, อ.จ. จตฺก. ๒๑/๔๔,

อ.จ. ปญฺจก. ๒๒/๓๗.

^๒ ม. อภิสฺเมจฺจ อภิสฺมเย จ.

โลกสุสชาติ อุปาทานกฺขนฺธปญฺจกสุส. ตํ
 หิ ลุชฺชนปฺลุชฺชนญฺเจเน โลโก. ชญฺญาติ
 ชานิตฺวา. อุทฺทยพฺพญฺจาติ อุปาทญฺเจว
 วยญฺจ, เอเตเน ยถาวุตฺตคฺคณานํ
 ปุพฺพภากปฺปฏิปทํ ทสฺเสติ. อยํ ปเนตถ
 อตฺถโต :

โย สกฺลสุส ขนฺธาติโลกสุส
 สมปญฺญาสาย อากาเรหิ อุทฺทยพฺพญํ
 ชานิตฺวา เวทคฺคฺ ยตฺตโต กตฺถจि
 อนุปลิตฺโต, โส สพฺพตฺถ อเปกฺขํ วิเนยฺย^๑
 สนฺตุสิโต ตาทิสานํ วิปฺปการานํ น
 กิณฺจิจิ มณฺณติ.^๒ ตสฺมา ตวํ อนุทฺพาเล
 ยถาคตฺมคฺเคเนว คจฺฉาติ. อถ ส
 อิตฺถิ "อยํ สมณเณ มยิ ปฺตฺเต จ

บทนาว่า โลกสุส ได้แก่ อุปาทานชั้น
 ทั้ง ๕. ก็ชั้นทั้ง ๕ นั้น ชื่อว่าโลก เพราะ
 อรรถว่า แตกสลายและย่อยยับไป.
 บทนาว่า ชญญา คือรู้แล้ว. บทนาว่า
 อุทฺทยพฺพญฺจ ได้แก่ ความเกิดขึ้น
 และความเสื่อมไป ท่านแสดงปฏิปทา
 อันเป็นส่วนเบื้องต้นแห่งคุณตามที่กล่าว
 แล้ว ด้วยบทนี้. ก็ ในที่นี้ มีเนื้อความ
 ดังต่อไปนี้ :

ผู้ได้รับความเกิดและความดับแห่งโลก
 มีชั้นโลกเป็นต้นทั้งสิ้น โดยอาการ ๕๐
 ถ้วน เรียนจบไตรเพท เป็นผู้สำรวมแล้ว
 ไม่ติดอยู่ในธรรมไหน ๆ ผู้นั้นไม่ห่วงใย
 ในที่ทั้งปวง กำจัดเสียได้ เป็นผู้สันโดษ
 ไม่สำคัญอาการ ที่ไม่เหมาะสมอะไร
 บรรดาอาการ อันไม่เหมาะสมเช่นนั้น.
 เพราะเหตุนั้น เธอจึงกลับไปตามทาง
 ที่เธอมาแล้วนั้นแหละ หญิงอันธพาล.
 คราวนั้น หญิงนั้นคิดว่า "พระสมณะรูปนี้
 ไม่มีความห่วงใยในเราและในบุตร เรา

^๑ ม. วินเย.

^๒ ม. กิณฺติ มณฺณติ.

นिरเปกฺโข, น สกฺกา อิมํ ปโลภตฺตุนฺ"ติ"^๑
 ปกฺกามิ.

ไม่อาจประเล้าประโลมสมณะรูปนี้ได้"
 ดังนี้แล้ว จึงกลับไป.

ปุณฺณมาสตุเถรคาถาวณฺณนา
 นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระปุณณมาสเถระ
 จบ.

ปรมตฺถทีปนิยา เถรคาถาสํวณฺณนาย
 ปจฺมวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

อรรถกถาเถรคาถา ชื่อปรมัตถทีปนี
 พรรณनावรรคที่ ๑ จบ.

^๑ ม. ปสาเทตฺตุนฺติ.

๒. ทุติยวคค

๑. จุฬวจุฉตุเถรคาถา-

วณฺณนา

ปาโมชฺชพหุโลติ อายสมโต
 จุฬวจุฉตุเถรสฺส^๑ คาถา. กา อุปฺปตฺติ?
 โส กิร ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต. กาลे
 ทลิตฺทกุเล นิพฺพตฺติตฺวา ปเรสฺส ภติยา
 ซีวิกํ กปฺเปเนโต ภควโต สวากํ สุชาตํ
 นาม เถรํ ปีสฺกุลํ ปรีเยสนตํ ทิสฺวา
 ปสนฺนมานโส อุปสงฺกमितฺวา วตฺถํ ทตฺวา
 ปญฺจปติฏฺฐิตฺเตน วนฺทิ. โส เตน
 ปุญฺญกมฺเมน เตตฺตีสฺสกุชฺชตฺตํ เทวราชํ
 ก่าเรสิ. สตฺตสฺตฺตติกุชฺชตฺตํ จกฺกวตฺติ
 ราชา อโหสิ, อนเกวารํ ปเทสราชา.

เอวํ เทวมนุสฺเสสฺส สัสนฺนโต กสฺสปสฺส
 ภควโต สาสเน โอสกฺกมานเ ปพฺพชิตฺวา
 สมณธมฺมํ กตฺวา เอกํ พุทฺธนฺตรํ
 เทวมนุสฺสคตีสฺส อปราปรี ปรีวตฺตนฺโต

๒. ทุติยวรรค

๑. พรรณนาคาถา

ของพระจุฬวจุฉเถระ

คาถา ของท่านพระจุฬวจุฉเถระ
 มีคำเริ่มต้นว่า ปาโมชฺชพหุโล ดังนี้.
 มีเหตุเกิดอย่างไร? ได้ยินว่า ในกาลแห่ง
 พระผู้มีพระภาคพระนามว่า ปทุมุตฺตร
 ท่านบังเกิดในตระกูลคนจน เลี้ยงชีวิต
 ด้วยค่าจ้างของคนอื่น เห็นพระเถระ
 นามว่าสุชาตะ สาวกของพระผู้มีพระภาค
 เทียวแสวงหาผ้าบังสกุลอยู่ มีจิตเลื่อมใส
 เข้าไปหาแล้วถวายผ้า ไหว้ด้วย
 เบญจางคประดิษฐ์. ด้วยบุญกรรมนั้น
 ท่านได้เป็นท้าวเทวราชถึง ๓๓ ครั้ง
 เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๗๗ ครั้ง เป็น
 พระเจ้าประเทศราชหลายครั้ง.

เมื่อท่านท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์
 ทั้งหลายอยู่อย่างนี้ ครั้นศาสนาของพระ
 ผู้มีพระภาคพระนามว่ากัสสปะ เสื่อมถอย
 ลง จึงออกบวชบำเพ็ญสมณธรรม
 ท่องเที่ยวกลับไปกลับมาในคติแห่งเทวดา
 และมนุษย์ทั้งหลายอยู่หนึ่งพุทธันดร.

^๑ ส. จุฬควจุฉตุสฺส เถรสฺส.

อมุหากิ ภควโต กวเล โภสมุพียิ
 พุราหุมนกุลเล นิพุตติ. **จุฬวจุฉติสฺส**^๑
 นามิ อโหสิ. โส วยปุตโต พุราหุมน-
 สิปปเปสฺส นิปุตติ คโต พุทฺธคฺเณ
 สุตฺวา ปสนฺนมานโส ภควนฺตํ อุปสงฺกมิ,
 ตสฺส ภควา ธมฺมํ กเถสิ. โส
 ปฏฺิถสฺสทฺเท ปพฺพิชิตฺวา ลทฺฐปสมฺปโท
 กตฺตพฺพิกิจฺจโ จริตานุกฺกุลํ กมฺมฏฺจานํ
 คเหตุวาทา เภวเนโต วิหริ. เตน จ
 สมเยน โภสมุพิกา ภิกฺขุ ภาณฺชนชาตา
 อเหตุ. ตทา **จุฬวจุฉติสฺส** อุกฺกเยสํ
 ภิกฺขุณฺํ ลทฺธิ อนาทาย ภควตา
 ทินฺโนวาทเ จตฺวา วิปสฺสนํ พฺรหฺมเหตุวาท^๒
 อรหฺตฺตํ ปาปุณฺิ. เตน วุตฺตํ **อปทาน**^๓

“ปทุมุตฺตรภควโต
 สฺสาโต นาม สวโก
 ปิสฺสกุลํ คเวสนฺโต
 สงฺกาเร รติยา^๔ ตทา.

ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคของพวกเรา
 ท่านได้มาบังเกิดในตระกูลพราหฺมณ ณ
 กรุงโกสุมพิ มีนามว่า **จุฬวจุฉะ**. ท่าน
 เจริญวัยแล้ว ถึงความสำเร็จใน
 พราหฺมณศีลปะ ได้สดับพุทฺธคุณแล้ว
 มีจิตเลื่อมใส จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มี
 พระภาค พระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดง
 ธรรมแก่ท่าน. ท่านได้ศรัทธาจึงออกบวช
 ได้อุปสมบทกระทำบุพฺพิกิจเสร็จแล้ว
 เรียนกรรมฐานตามควรแก่จิตเจริญอยู่.
 ก็สมัยนั้น ภิกฺษุชาวเมืองโกสุมพิ เกิด
 ความบาดหมางกันขึ้น. คราวนั้น พระ
จุฬวจุฉเถระ ไม่เข้ากับภิกฺษุทั้ง ๒ ฝ่าย
 ดำรงอยู่ในโอวาทของพระผู้มีพระภาค
 เพิ่มพูนวิปัสสนาจนบรรลุพระอรหฺตแล้ว.
 เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ในอปทาน
 ว่า :

“ครั้งนั้น สาวกของพระผู้มีพระภาค
 พระนามว่าปทุมุตฺตระ ชื่อสฺสาตะ
 แสงหาผ้าบังสกุลอยู่ที่กองหยากเยื่อ
 ใกล้ทางรถ.

^๑ ส. จุฬวจุฉติสฺส.

^๒ อ. อสุกฺกาเปตฺวา.

^๓ ชุ. อ. ๓๓/๑๒๙.

^๔ ฉ. จรติ.

นคเร หังสวติยา
 ปเรสั ภาติโก^๑ อหัง
 อุปุทฺทมทุสฺสั ทตุวาน
 สิริสา อภิวาทยี่.

เราเป็นลูกจ้างของคนอื่น อยู่ใน
 พระนครหงสวดี ได้ถวายผ้า
 ครึ่งผืนแล้วอภิวัตด้วยเศียรเกล้า.

เตน กมฺเมน สุกเตน
 เจตนาปณิธิหิ จ
 ขหิตฺวา มานุสฺสั เทหิ
 ตาวตีสั อคณฺจหิ.

ด้วยกรรมที่ทำไว้ดีแล้วนั้น และด้วย
 การตั้งใจจำนงไว้ เราละร่างมนุษย์
 แล้ว ได้ไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์.

เตตฺตีสกฺขตฺตุ เทวินโท
 เทวราชฺชมการยี่
 สตฺตสฺตฺตติกฺขตฺตุญฺจ
 จกฺกวตฺติ อโหสนิ.

เราเป็นจอมเทวดา เสวยราชสมบัติ
 ในเทวโลก ๓๓ ครั้ง ได้เป็นพระเจ้า
 จักรพรรดิ ๗๗ ครั้ง.

ปเทสฺรชฺชั วิปุลั
 คณฺนาโต อสงฺขยั
 อุปุทฺทมทุสฺสทาเนน
 โมทามิ อุกฺโตภโย.

และได้เป็นพระเจ้าประเทศราช อัน
 ไพบุลย์โดยคณนानันมิได้ เพราะ
 ถวายผ้าครึ่งผืนเป็นทาน เราเป็นผู้
 ไม่มีภัยแต่ที่ไหน ๆ เบิกบานอยู่
 ทุกวันนี้.

อิจฺจมาโน จหิ อชฺช
 สกานนั สปพฺพตฺ
 โขมทุสฺเสหิ ขาเทยฺยั
 อพุทฺทมทุสฺสสฺสิทฺ ผลิตฺ.

เราปรารถนา ก็พึงเอาผ้าเปลือกไม้
 คลุมแผ่นดินนี้ พร้อมทั้งป่าและ
 ภูเขาได้ นี่เป็นผลแห่งผ้าครึ่งผืน.

^๑ ฉ. ภาติโก.

สตสหัสเส อิตโต กปะเป
 ยี ทานมทที ตทา
 ทุคฺคตี นามิชานามิ
 อทุตฺตมทุสฺสสุสิทฺติ ผลํ.

กิลเสสา ฌาปิตา มยฺหํ ๗เปฯ
 กตฺติ พุทฺธสุสฺส สาสนนุ"ติ.

อถ จุฬิวจฺจตฺตเถโร อรหตฺตํ ปตฺวา
 เตสํ ภิกฺขุณฺโณ กุลหาภิริตฺติยา สกตฺตวินาสํ
 ทิสฺสุวา ธมฺมสํเวคฺปะปตฺโต อตฺตโน จ
 ปตฺตวิเสสํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปิตฺติโสมนสุส-
 วเสน "ปาโมชฺชพฺพุโล"ติ^๑ คาถํ อภาสิ.

(๑๑. ปาโมชฺชพฺพุโล ภิกฺขุ
 ธมฺเม พุทฺธปะปเวทิตะ
 อธิคฺจฺเฉ ปทํ สนฺตํ
 สงฺขารูปสมํ สุขนฺติ.)

๑๑. ตตฺถ ปาโมชฺชพฺพุโลติ
 สุปริสุทฺธสีลตาย วิปะปฏิสํสํราภาวโต
 อธิกุสฺเสสุ ธมฺเมสุ อภิริตฺติวเสน

ในกัปปที่แสนแต่ภัทธกัปปนี้ เราได้ให้
 ทานใดในกาลนั้น ด้วยทานนั้น
 เราไม่รู้จักทุกคติเลย นี้ เป็นผล
 แห่งผ้าครึ่งผืน.

เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ๗๗
 พระพุทธศาสนาเราได้ทำเสร็จแล้ว".

ครั้งนั้น พระจุฬิวจฺจเถระบรรล
 พระอรหัตแล้ว เห็นความเสื่อมเสีย
 ประโยชน์ของตน เพราะมัวยุ่งด้วยความ
 ทะเลาะวิวาทกันแห่งพวกภิกษุ ถึง
 ธรรมสังเวชและพิจารณาถึงคุณวิเศษ
 ที่ตนบรรลแล้ว จึงได้ภาษิตคาถาว่า
 "ปาโมชฺชพฺพุโล" เป็นต้น ด้วยอำนาจ
 ความปิติและโสมนัส.

(๑๑. ภิกษุผู้มากไปด้วยความปราโมทย์
 ในธรรมอันพระพุทธเจ้าทรงประกาศ
 แล้ว พึงบรรลฺสันตบถอันเป็นธรรม
 เข้าไปสงบระงับสังขาร เป็นสุข
 ดังนี้).

๑๑. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า
 ปาโมชฺชพฺพุโล ความว่า เป็นผู้มาก
 ไปด้วยความปราโมทย์ ด้วยอำนาจ

^๑ ขุ. เถร. ๒๖/๒๖๓.

ปโมทพหุโล. เตเนวาท "ธมฺเม พุทฺธปุปฺเปติ"ติ. ตตฺถ ธมฺเมติ สตุตฺตีสาย โพิทฺธิกฺขิยธมฺเม นววิธเ วา โลกุตฺตรธมฺเม. โส หิ สพฺพญฺญุพุทฺธเณ สามุกฺกัสมิกาย เทสนาย ปกาสิตตฺตา สาทิสยํ พุทฺธปุปฺเปติโต นาม. ตสฺส ปน อธิคมฺมุปายภาวโต เทสนาธมฺโมปิ อิธ ลพฺภเตว.

ความยินดียิ่งในธรรมอันเป็นอริกคุณ โดยไม่มีความเดือดร้อน เพราะความเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์ดีแล้ว ด้วยเหตุนี้แหละ ท่านจึงกล่าวว่า "ธมฺเม พุทฺธปุ- ปฺเปติ". บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ธมฺเม ได้แก่ โพิทฺธิกฺขิยธรรม ๓๗ ประการ หรือโลกุตฺตรธรรม ๙ อย่าง. จริงอยู่ ชื่อว่า เป็นธรรมอันพระพุทฺธเจ้าประกาศแล้ว อย่างดีเยี่ยม เพราะเป็นธรรมอันพระ สัพพัญญุพุทฺธเจ้าทรงประกาศแล้วด้วย สามุกฺกัสมิเทศนา.^๑ อนึ่ง แม้เทศนา- ธรรม ก็ได้ในที่นี้เหมือนกัน เพราะ เทศนาธรรมนั้น เป็นอุบายให้สัตว์บรรลุ โลกุตฺตรธรรม.

ปทํ สนฺตฺนฺติ นิพฺพานํ สนฺธาย วทติ. เอวฺรุโป หิ ภิกฺขุ สนฺตํ ปทํ สนฺตํ โกฎฺจาสิ สพฺพสงฺขารานํ อุปสมภาวโต สงฺขารูปสมํ ปรมสฺสตาย สฺขํ นิพฺพานํ อธิคจฺจติ วินฺทติเยว. ปริสุทฺธสีโล หิ ภิกฺขุ วิปฺปฏิสาราภาเวน ปาโมชฺชพหุโล

ด้วยสองบทว่า ปทํ สนฺตํ ท่านกล่าว หมายถึงพระนิพพาน. จริงอยู่ ภิกษุเห็น ปานนี้ ย่อมบรรลุ คือประสบบทอันสงบ คือสวณอันสงบ ได้แก่พระนิพพาน ที่ชื่อว่าเข้าไปสงบสังขาร เพราะเข้าไป ระงับสังขารทั้งปวง ชื่อว่าเป็นสุข เพราะ เป็นสุขอย่างยิ่ง. จริงอยู่ ภิกษุผู้มีศีล บริสุทธิ์ ชื่อว่ามากไปด้วยความปราโมทย์

^๑ พระธรรมเทศนา ที่พระพุทฺธเจ้าทรงยกขึ้น แสดงเอง ได้แก่ จตุราริยสัง.

สทุทธเม ยุตตปยุตโต วิมุตติปริโยธานา
 สพุทสมุปตติโย^๑ ปาปุณาติ. ยถาห
 “อวิปปฏิสารตถานิ โข อานนท กุสลานิ
 สीलานิ, อวิปปฏิสารโร ปามุชชตโต”ติอาทิ.^๒

อถวา ปาโมชชพหุโลติ สมุมาสมพุทโธ
 ภควา, สุวากุขาโต ธมฺโม, สุปฏิปนฺโน
 สัมเมติ รตนตตยํ สนุถาย ปโมทพหุโล.
 กตถ ปน โส ปโมทพหุโล ก็ วา
 กโรตีติ อาห “ธมฺเม พุทฺธปฺปเวทิตะ”ติ-
 อาทิ. สทุทธสมุปนฺนสฺส หิ^๓ สปุปริส-
 สัมเสวณีสทุทธมฺมสฺสวณโยนิโสมนสิการ-

เพราะไม่มีความเดือดร้อน ผู้ประกอบ
 ขวนขวายในศีลธรรม ย่อมบรรลุสมบัติ
 ทั้งปวง อันมีความหลุดพ้นเป็นที่สุด
 เหมือนอย่างที่พระเจ้าผู้มีพระภาคตรัสว่า
 ดูกรอานนท์ ศีลอันเป็นกุศล มีความ
 ไม่เดือดร้อนเป็นผล ความไม่เดือดร้อน
 มีความปราโมทย์เป็นผล ดังนี้ เป็นต้น.

อีกนัยหนึ่ง บทว่า ปาโมชชพหุโล
 ความว่า เป็นผู้มากไปด้วยความ
 ปราโมทย์ มุ่งหมายถึงพระรัตนตรัยว่า
 พระผู้มีพระภาคตรัสรู้เองโดยชอบ,
 พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว,
 พระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว. เพื่อจะ
 หลีกเลียงคำถามว่า ก็ท่านเป็นผู้มากไป
 ด้วยความปราโมทย์ ในอะไร หรือกระทำ
 อะไร ดังนี้ ท่านจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า
 ในธรรมที่พระพุทธเจ้าประกาศไว้แล้ว.
 จริงอยู่ สมบัติทั้งหลาย ย่อมเป็นอันอยู่ใน
 ในเงื้อมมือของภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา
 เพราะการคบสัตบุรุษ ๑ การฟังธรรม

^๑ ส. สมุปตติโย.

^๒ อ. ทสก. ๒๔/๑, ปาโมชชตถายาติ พหุเลน
 ทิสฺสติ.

^๓ ส. สทุทธาย สมุปนฺนสฺส หิ.

^๔ ม. สัมเสวเสณ.

ธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺตีนํ สุขเขเนว สมฺภวโต
 สมฺปตฺตฺติโย หตฺถคตฺตา เอว โหนฺติ,
 ยถาห “สทฺธาชาโต อุปฺสงฺกมฺติ,
 อุปฺสงฺกมฺนฺโต ปยฺริปาสฺตี”ติอาทิ.^๑

ของสัตว์บุรุษ ๑ การกระทำไว้ในใจโดย
 อุบายอันแยบคาย ๑ การปฏิบัติธรรม
 สมควรแก่ธรรม ๑ เกิดขึ้นได้โดยง่าย
 ที่เดียว เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวว่า
 ผู้เกิดศรัทธาแล้ว ย่อมเข้าไปหา เมื่อ
 เข้าไปหา ย่อมเข้าไปนั่งใกล้ ดังนี้ เป็นต้น.

จุฬวัจฉตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาพระจุฬวัจฉเถระ จบ.

^๑ ม. ม. ๑๓/๒๓๓.

๒. มหาวจฉตฺเถรคาถา—

วณฺณนา

ปณฺญาพลีติ อายสฺมโต มหา-
วจฉตฺเถรสฺส^๑ คาถา. กา อฺปฺปตฺติ ?
อโย กิร ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต ภิกฺขุสํมสฺส
จ ปานีเยทานมทาสิ. ปุณฺ สิชฺชิสฺส ภควโต
กาเล อฺปาสโก หุตฺวา วิมฺมูฏฺฐปนิสฺสโย
พฺหุ ปุณฺณกมฺมํ อกาสิ, โส เตหิ
ปณฺณกมฺเมหิ ตตฺถ ตตฺถ สุกฺคตีสฺสเยว
สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธปฺปาเท มคฺชรฺภูเจ
นาฬิกคาเม สมิทฺธิสฺส นาม
พฺราหฺมณสฺส ปฺตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ.
ตสฺส มหาวจฺฉตฺติ นามํ อโหสิ.

โส วยปฺปตฺโต อายสฺมโต สาริปฺปตฺตสฺส
ภควโต สวากภาวํ สุตฺวา “โสปี นาม
มหาปณฺโณ ยสฺส สวากตฺตํ อฺปาคโต,
โส เอว มณฺเฑ อิมสฺมึ โลก
อคฺคปฺคฺคโล”ติ ภควติ สทฺธํ อฺปฺปาเทตฺวา
สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา กมฺมฏฺฐานํ

๒. พรรณนาคาถา

บองพระมหาวัจฉเถระ

คาถาของท่านพระมหาวัจฉเถระมี
คำเริ่มต้นว่า ปณฺญาพลี ดังนี้. มีเหตุเกิด
อย่างไร? ได้ยินว่า พระเถระนี้ได้ถวาย
ปานีเยทานแด่พระผู้มีพระภาคพระนามว่า
ปทุมุตฺตระ และพระภิกษุสงฆ์. ต่อมา
เป็นอุบาสกครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาค
พระนามว่าสิชชี ได้กระทำบุญกรรมเป็น
อันมาก ที่เป็นอุปนิสัยแห่งนิพพาน.
ด้วยบุญกรรมเหล่านั้น ท่านท่องเที่ยวไป
ในสุคติทั้งหลายนั้น ๆ อย่างเดียว ครั้น
พุทฺธปฺปาตกาลนี้ มาบังเกิดเป็นบุตร
พฺราหฺมณชื่อว่าสมิทธิ ในนาฬิกคาม
มคฺชรฺฐ ท่านมีนามว่า มหาวัจฉะ.

ท่านเจริญวัยแล้ว ได้ทราบข่าวว่าท่านพระ
สาริปฺปตฺตร เป็นสาวกของพระผู้มีพระภาค
จึงคิดว่า “ท่านผู้มีปัญญามาก ชื่อเมื่อนั้น
เข้าไปเป็นสาวกของท่านผู้ใด ท่านผู้นั้น
เห็นจะเป็นยอดบุคคลในโลกนี้ที่เดียว”
ดังนี้ จึงเกิดศรัทธาในพระผู้มีพระภาค
ออกบวช ในสำนักของพระศาสดา

^๑ ส. มหาควฉตฺเถรสฺส.

อนุญชฺชโต น จิรสฺเสว อรหตุตฺติ ประกอบกรรมฐานเนื่องๆ ไม่นานนักก็ได้
ปาปฺปณิ. เตน วุตฺตํ อปทาน^๑ : บรรลุพระอรหัต. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึง
กล่าวไว้ในอปทานว่า :

“ปทุมุตฺตรพฺพุทธสฺส
ภิกขุสฺสเม อนุตฺตเร
ปสฺสนนจิตฺโต สุมโน
ปานิฆฏฺฏํ อปุรยิ^๒

ปพฺพตคฺเค ทุมคฺเค วา
อากาเส วาถ ภูมียิ
ยทา ปานียมิจฺฉามิ
ชิปปิ นิพฺพตเต มม.

สทฺสทฺสเส อิตฺ กปฺเป
ยํ ทานมทฺที ตทา
ทคฺคตี นามิชานามิ
อุทกทานสฺสสิทฺ^๓ ผล.

กิลฺเสสา ฉาปิตา มยฺหิ
ภวา สพฺเพ สมุหฺตา ฯเปฯ
ฉพฺภิญฺญา สจฺฉิกิตา.
กตํ พฺพุทธสฺส สาสนฺน^๓ติ.

“เรามีจิตเลื่อมใส มีใจโสมนัส
ในภิกษุสงฆ์ ผู้ยอดเยี่ยม ของ
พระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ
จึงได้ตักน้ำใส่หม้อน้ำฉันจนเต็ม.

ในเวลาที่เราต้องการน้ำ จะเป็น
ยอดภูเขา ยอดไม้ ในอากาศ หรือ
พื้นดิน น้ำย่อมเกิดแก่เราทันที.

ในกัปที่แสนกัป แต่ภัทรกัปนี้
เราได้ให้ทานใด ในกาลนั้น ด้วย
ทานนั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย
นี่เป็นผลแห่งการให้น้ำเป็นทาน.

ภพทั้งปวงเขาถอนขึ้นแล้ว ฯลฯ
อภิญญา ๖ เราทำให้แจ้งแล้ว
พระพุทธศาสนา เราได้ทำเสร็จ
แล้ว” ดังนี้.

^๑ พ. อ. ๓๓/๘๗/๑๓๑.

^๒ ฉ. ปานียฆฏฏมปุรยิ.

^๓ ฉ. ทกทานสฺสสิท.

เอวํ ปน อรหตฺตํ ปตฺวา วิมุตฺติสุขํ
อนุกฺวณฺโต สาสนสฺส นียฺยานิกภาว-
วิภาวเนน สพฺรหฺมจรรยํ อุตฺสาหชนนตฺถํ
“ปญฺญาพลี”^๑ติ คากํ อภาสิ.

(๑๒. ปญฺญาพลี สีสฺวตฺตูปปฺนฺโน
สมาหิตฺโต ฌานรฺโต สตีมา
ยทตฺถิยํ โภชนํ ญฺญชฺมาโน
กนฺเขต กาลํ อธิ วิตฺตราโคติ).

๑๒. ตตฺถ ปญฺญาพลีติ ปาริหาริย-
ปญฺญา ย วิปสฺสุณาปญฺญา ย จ วเสน
อภินฺนุสฺส สาทิสฺเสน ปญฺญาพลเณ
สมนฺนาคโต. **สีสฺวตฺตูปปฺนฺโนติ** อุกฺกนฺสคเตน
จตฺตฺปาริสฺสุทฺธิสฺสเณ, อุตฺถมฺมสงฺฆาเตหิ
วเตหิ จ อูปปฺนฺโน สมนฺนาคโต.
สมาหิตฺโตติ อูปจารปฺปนาภเตน สมาธินา
สมาหิต.

ก็ ท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว ด้วย
อาการอย่างนี้ เสวยวิมุตติสุขอยู่ เพื่อจะ
ให้เพื่อนพรหมจรรย์เกิดความอุตสาหะ
ด้วยการประกาศว่า ศาสนาเป็นนียานิก-
ธรรม จึงได้ภาสิตคาถาว่า “ปญฺญาพลี”
ดังนี้ เป็นต้น.

(๑๒. ภิกษุผู้มีกำลังแห่งปัญญา สมบูรณ์
ด้วยศีลและวัตร มีจิตตั้งมั่น
ยินดีในฌาน มีสติ บริโภคโภชนะ
ตามมีตามได้ มีราคะไปปราศแล้ว
พึงหวังได้ ซึ่งกาลปรินิพพานใน
ศาสนานี้).

๑๒. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า
ปญฺญาพลี ความว่า ภิกษุผู้ประกอบ
ด้วยกำลังแห่งปัญญาอันเป็นไปกับด้วยคุณ
อันดียิ่งเนื่อง ๆ ด้วยอำนาจแห่งปาริหาริย-
ปัญญาและวิปัสสนาปัญญา. บทว่า
สีสฺวตฺตูปปฺนฺโน ความว่า เข้าถึงแล้ว คือ
ประกอบพร้อมแล้วด้วยจตฺตฺปาริสฺสุทฺธิศีล
อันถึงความอุกฤษฏ์และด้วยวัตร กล่าวคือ
อุตฺถมฺม. บทว่า **สมาหิต** ความว่า
มีจิตตั้งมั่นอยู่ ด้วยสมาธิ อันต่าง
ด้วยอุปจารสมาธิและอัปฺปนาสมาธิ.

^๑ พ. เถร. ๒๖/๑๔๙/๒๖๓.

ฌานรโตติ ตโต เอว อารมฺมณฺ-
 ปนิชฺฌาเน ลกฺขณฺูปนิชฺฌาเน จ รโต^๑
 สตุตฺตํ อธิยุตฺโต. สพุทฺถกาลํ สติยา
 อวิปฺปวาสวเสน สติมา. ยทตฺตฺติยนฺตฺติ
 อตฺตฺโต อนฺเปตฺติ อตฺตฺติยํ, เยน อตฺตฺติยํ
 ยทตฺตฺติยํ. ยถา ปจฺจเย ปริภุญฺชนฺตฺตฺส
 ปริภุญฺชนํ อตฺตฺติยํ โหติ, ตถา โภชนํ
 ภุญฺชมาเน. สามิปริโภเคน หิ ตํ อตฺตฺติยํ
 โหติ ทายชฺชปริโภเคน วา, น อญฺญถา
 โภชนนฺตฺติ จ นิสฺสสนฺตฺตํ^๒ ทฏฺฐพฺพํ.
 ภุญฺชิตฺติ ปริภุญฺชิตฺตํ วา โภชนํ,
 จตฺตฺตาริ ปจฺจยา. “ยทตฺตฺติกนฺ”ติ วา
 ปาโจ.

บพว่า ฌานรโต ความว่า ต่อจากนั้น
 นั้นแหละ จึงเป็นผู้ยินดีแล้ว คือหมั่น
 ประกอบเนื่อง ๆ ในอารมฺมณฺูปนิชฺฌาน
 และลักฺขณฺูปนิชฺฌาน. ชื่อว่า เป็นผู้มึสติ
 เพราะไม่อยู่ปราศจากสติ ตลอดเวลา.
 บพว่า ยทตฺตฺติยํ ความว่า การบริโภค
 โภชนะที่ไม่ปราศจากประโยชน์. ชื่อว่า
 อตฺตฺติยะ, ชื่อว่า ยทตฺตฺติยะ เพราะเป็นเหตุ
 บริโภคโภชนะที่มีประโยชน์. การบริโภค
 ของบุคคลผู้บริโภคโภชนะเช่นใด ย่อม
 ชื่อว่า มีประโยชน์ ก็บริโภคโภชนะ
 เช่นนั้น. คำว่า ก็ การบริโภคนั้น ย่อม
 เป็นอันชื่อว่ามีประโยชน์ ด้วยสามิบริโภค
 หรือทายชฺชบริโภค ไม่ใช่การบริโภค
 โดยประการอื่น ดังนี้ พึงเห็นเป็นเพียง
 ตัวอย่าง. อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า โภชนะ
 เพราะอรรถว่า อันบุคคลพึงกิน คือพึง
 บริโภค ได้แก่ ปัจจัย ๔. อีกอย่างหนึ่ง
 ปาฐะว่า “ยทตฺตฺติกํ” ดังนี้ ก็มี.

ยทตฺตฺติ ยสฺสตุตฺตํ สตุตฺตารา ปจฺจยา
 อญฺญถาตา, ตทตฺตฺติ กายสฺส จิตฺตอาทิ-
 อตฺตฺติ,^๓ ตถจฺจ อญฺปาทิสฺเสสนิพฺพานตฺตฺติ.

พระศาสดาทรงอนุญาตปัจจัยทั้งหลาย
 เพื่อประโยชน์อันใด คือเพื่อประโยชน์
 แก่บุคคลผู้ใด เพื่อประโยชน์อันนั้น

^๑ ไป. อธิ. นรโต.

^๒ ส. นิสฺสสนฺตฺตํ.

^๓ ม. ตทตฺตฺติ ยสฺส อตฺตฺติติ ตทตฺตฺติกํ.

ตสฺมา อนุปาทาปรินิพฺพานตฺถิ
 โภชนปจฺจเย ภูณฺชมาโน ตโต เอว
 กงฺเขต กาลิ อตฺตโน อนุปาทา-
 ปรินิพฺพานกาลิ อาคเมยฺย. อธิ อิมสฺมี
 สาสเน^๑ วิตราคิ. พาหิรกสฺส ปน
 กามสฺส วิตราคสฺส อิทํ นตฺถิติ
 อธิปฺปาโย.

คือเพื่อประโยชน์ที่มีความดำรงอยู่แห่งกาย
 เป็นต้น และความดำรงอยู่แห่งกายนั้น
 ก็เพื่อประโยชน์แก่อนุปาติเสสนิพพาน:
 เพราะเหตุนั้น ภิกษุบริโภคนิพพานปัจจุ
 ก็เพื่อประโยชน์อนุปาติเสสนิพพาน เพราะ
 เหตุนั้นนั่นแหละ จึงชื่อว่า พึงหวังกาล
 ปรินิพพาน คือพึงรอคอยกาลอนุปาทา-
 ปรินิพพานของตน. ชื่อว่า ผู้ปราศจาก
 ราคะในที่นี้ คือในศาสนานี้. อธิบายว่า
 ก็คุณธรรมข้อนี้ไม่มีแก่บุคคลภายนอก
 พุทธศาสนา ผู้ปราศจากราคะในกาม
 ทั้งหลาย.

มหาวจฺจตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาพระมหาวัจจเถระ จป.

^๑ ม. โสเก.

๓. วนวจุจตุเถรคาถาญาณนา

นึลพุกาณณาติ อายสมโต
 วนวจุจตุเถรสสุ คาถา. กา อุปปตติ?
 โส กิร อตฺถทสฺสีโน ภควโต กาลเ
 กจุชฺชโยนิยํ นิพฺพตฺโต วินตายน นาม
 นทียา วสตี. ตสฺส ชุทฺทกนาวปฺปมาโณ
 อตฺตภาโว อโหสิ. โส กิร เอกทิวสํ
 ภควนฺตํ นทียา ตีเร จิตฺํ ทิสฺวา “ปาริ
 คนฺตุกาโม มณฺเฑ ภควา”ติ อตฺตโน
 ปิฎฺฐิจิยํ อารโฆเตวา เนตฺตุกาโม ปาทมฺมุเล
 นิปฺชฺชติ. ภควา ตสฺส อชฺชฌาสยํ ฌตฺวา
 ตํ อณฺุกมฺปนฺโต^๑ อารุหิ.

โส ปิตฺติโสมนสฺสชาโต โสตี จินฺนทฺนฺโต
 ชียาย เวเคน ชิตฺตฺสโร วีย ตาวเทว
 ปรตีริ ปาเปสิ. ภควา ตสฺส ปุณฺณสฺส

๓. พรรณนาคาถา

ของพระวนวัจจเถระ

คาถาของท่านพระวนวัจจเถระมี
 คำเริ่มต้นว่า นึลพุกาณณา ดังนี้.
 มีเหตุเกิดอย่างไร? ได้ยินว่า ในกาลแห่ง
 พระผู้มีพระภาคพระนามว่า อตฺถทสฺสี
 ท่านบังเกิดในกำเนิดเต่า อยู่ในแม่น้ำชื่อ
 ว่าวินตา. อตฺถภาพของเต่านั้นมีประมาณ
 เท่ากับเรือขนาดเล็ก. ได้ยินว่า วันหนึ่ง
 เต่านั้น เห็นพระผู้มีพระภาคประทับ
 ยืนอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำ จึงคิดว่า “พระผู้มี
 พระภาค คงประสงค์จะเสด็จข้ามฟาก
 กระมัง” ดังนี้ ประสงค์จะให้พระองค์
 ประทับบนหลังของตนแล้วนำไป จึง
 หมอบลงแทบบาทมุล. พระผู้มีพระภาค
 ทรงทราบอริยาศัยของเต่านั้น เมื่อจะ
 ทรงอนุเคราะห์เต่านั้น จึงเสด็จขึ้น
 (บนหลัง) แล้ว.

เต่านั้นเกิดความปีติและโสมนัสว่าแหวก
 กระแสน้ำส่งจนถึงฝั่งโน้นในทันใดนั้นเที่ยว
 ดุจศรที่เขายิงไป ด้วยกำลังเร็วแห่งสาย
 ฉะนั้น. พระผู้มีพระภาคทรงพยากรณ์

^๑ อ. อุกกมนฺโต.

ผลิ เอตริหิ นิพพุตตณกสมุปตฺติญฺจ
 พุยากริตฺวา ปกุกามิ. โส เตน
 ปุณฺณกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ สัสนฺโต
 อเนกสตกฺขตฺตํ ตาปสฺสปุพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา
 อรณฺณวาสีเยว อโหสิ. ปุณ กสฺสป-
 พุทฺธกาเล กปโตโยนิยํ นิพพุตฺติตฺวา
 อรณฺณเว วิหรนฺตํ เมตฺตาวิหาริ เอกํ
 ภิกฺขุํ ทิสฺวา จิตฺตํ ปสาเทสิ.

ตโต ปน จโต พาราณสียํ
 กุลเคเห นิพพุตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต^๑
 สัเวคชาโต ปพฺพชิตฺวา วิมฺภุญฺญปฺนิสฺสยํ
 พหุํ ปุณฺณกมฺมํ อฺปจฺฉิ. เอวํ ตตฺถ
 ตตฺถ เทวมนุสฺเสสุ^๒ สัสนิตฺวา อิมสฺมี
 พุทฺธปฺปาเท กปิลวตฺถุนคเร วจฺจโคตฺตสฺส
 นาม พุราหฺมณฺสฺส เคเห ปฏฺิสนฺธิ
 คณฺหิ. ตสฺส มาตา ปรีปกุกคพฺภา^๓
 อรณฺณํ ทสฺสนตฺถาย สณฺุชาตโทหพา
 อรณฺณํ ปวิสิตฺวา วิจฺรติ, ตาวเทวสุสา

ผลบุญแห่งเด้านั้น และสมบัติที่จะบังเกิด
 ในบัดนี้แล้ว เสด็จหลีกไป. เด้านั้น
 ท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
 ด้วยบุญกรรมนั้น ออกบวชเป็นดาบสอยู่ใน
 ป่านั้นเองหลายร้อยครั้ง. ต่อมาในกาล
 ของพระกัสสปพุทธเจ้า มาบังเกิดใน
 กำเนิดนกพิราบ เห็นภิกษุรูปหนึ่ง
 ผู้มีปกติอยู่ด้วยเมตตา ในป่า ยังจิต
 ให้เลื่อมใสแล้ว.

ครั้งเคลื่อนจากอัทภานนั้นแล้ว
 มาบังเกิดในเรือนแห่งตระกูล ในกรุง
 พาราณสี เจริญวัยแล้ว เกิดความสังเวช
 ออกบวชแล้ว ก่อสร้างบุญกรรมเป็น
 อันมาก อันเป็นอุปนิสัยแห่งนิพพาน.
 ท่านเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์
 ทั้งหลายในภพนั้น ๆ ในพุทธรูปบาทกาลนี้
 มาถือปฏิสนธิ ในเรือนของพราหมณ์
 นามว่า วัจจโคตร ในนครกบิลพัสดุ์.
 มารดาของท่าน มีครรภ์แก่แล้ว เกิด
 แพ้ท้องต้องการเห็นป่า จึงเข้าไปสู่ป่า
 เที่ยวไป ทันใดนั้นลมกัมมัทธาตของนาง

^๑ ส. วยปฺปตฺตกาเล.

^๒ ส. มนุสฺเสสุ.

^๓ ส. ปรีปฺณคพฺภา.

กมุทชวาตา จลีสุ, ติโรกรณี ปริกขิปิตวา
อทิสุ. สา ธนุณปุณณลกขณั ปุตุต
วิชาเย.

โส โพิธิตตุเตน สห ปัสสุกัพิทสหาโย
อโหสิ. "วจฺจเ"ติสฺส นามญจ^๑ อโหสิ.
วนาภิริติยา วเสน วณวจฺจเติ
ปณฺณายิตถ. อปรภาเค มหาสตุเต
มหาภินิกฺขมนั นิกฺขมิตฺวา มหาปธานั
ปทหนฺเต "อหฺมปิ สิทฺธตถกฺมาเรน สห
อรวฺญเ เวหริสฺสามิ"^๒ติ นิกฺขมิตฺวา
ตาปสฺสปุพฺพชฺชั ปุพฺพชิตฺวา หิมวณฺเต
วสนฺโต อภิสฺมฺพุทฺธภาวํ สุตฺวา ภควโต
สนฺติกั อุปคฺนฺตฺวา ปุพฺพชิตฺวา
กมุทญฺจานั คเหตุวา อรวฺญเ วสฺมาโน
น จิรสฺเสว วิปฺสฺสนั อฺสฺสฺกฺกาเปตฺวา
อรหฺตตํ สจฺจกาสิ. เตน วุตฺตํ
อปทานे^๒ :

“อตุถทสฺสี ตฺ ภควา
สยมฺภู โลกนายโก
วินตฺยานทียา ตีริ^๓
อุปคฺณฺฉิ^๔ ตถาคโต.

ป้่นปวนแล้ว ชนทั้งหลายก็กระทำการ
ซึ่งมานักนายนอกให้. นางก็คลอดบุตร
ผู้มีบุญลักษณะ.

ท่านได้เป็นเพื่อนเล่นผู้นทรายกับพระ
โพิธิสัตว์. และท่านมีนามว่า "วัจจนะ".
ด้วยอำนาจความยินดียิ่งในป่า ท่านจึง
ปรากฏชื่อว่า "วนวัจจนะ" ดังนี้. ต่อมา
เมื่อพระมหาโพิธิสัตว์ออกมหาภิเนษกรรม
ตั้งความเพียรใหญ่จึงคิดว่า "แม้เราก็จัก
อยู่ในป่ากับสิทธัตถกุมาร" ดังนี้แล้ว
จึงออกบวชเป็นดาบส อยู่ในหิมวันต-
ประเทศ ทราบข่าวว่า พระกุมารตรัสรู้
อภิสัมโพธิญาณแล้ว จึงมาสำนักพระผู้มี
พระภาคแล้วบวช เรียนกรรมฐานไปอยู่
ในป่า ขวนขวายวิปัสสนา ไม่นานนัก
ก็ทำให้แจ้งพระอรหัต. ด้วยเหตุนั้น
ท่านจึงกล่าวไว้ในอปทานว่า :

“ก็ พระผู้มีพระภาค พระนามว่า
อตุถทสฺสี ผู้เป็นพระสยัมภู
เป็นนายกของโลก เป็นพระตถาคต
ได้เสด็จไปที่ฝั่งแม่น้ำวินตา.

^๑ สี. วจฺจเติสฺส นาม โคตุนามญจ.

^๒ ข. อ. ๓๓/๗๘/๑๑๕.

^๓ ฉ. ตีเร.

^๔ ฉ. อุปคฺจฺฉิ, สี. อุปคฺณฺฉิ.

อุทกา อภินิภขมม
 กจฺอุโป วาริโคจโร
 พุทฺธิ ตริตุกาโมหิ^๑
 อุเปสฺสิ โลกนายกั.

อภिरุหตุ มํ พุทฺโธ
 อตฺถทสฺสึ มหามุณี
 อหิ ตํ ตารยิสฺสามิ
 ทุกฺขสฺสนนฺตํ กโร ตฺวํ.

มม สงฺกปฺปมญฺญาย
 อตฺถทสฺสึ มหายโส
 อาโรหิตฺวาน^๒ เม ปิฏฺฐิ
 อญฺจาสิ โลกนายโก.

ยโต สรามิ อตฺตานํ
 ยโต ปตฺโตสฺสมิ วิญญุตํ
 สุขํ เม ตาทิสฺสํ นตฺถิ
 ฉุญฺเจ ปาทตฺเล ยถา.

อุตฺตริตุวาน สมฺพุทฺโธ
 อตฺถทสฺสึ มหายโส
 นทีตีรมฺหิ จตุวาน
 อีมา คาถา อภาสถ.

เราเป็นเต่าเที่ยวไปในน้ำ ออกไป
 จากน้ำแล้ว ประสงค์จะทูลเชิญ
 พระพุทธเจ้า เสด็จข้ามฟาก จึง
 เข้าไปเฝ้าพระองค์ผู้เป็นนายกของโลก.

(กราบทูลว่า) ขอเชิญพระพุทธเจ้า
 ผู้มหามุนี พระนามว่าอตถทัสสี
 เสด็จขึ้นหลังข้าพระองค์เถิด ข้า-
 พระองค์ จะนำพระองค์ข้ามฟาก
 ขอพระองค์ จงโปรดกระทำที่สุด
 แห่งทุกข์ แก่ข้าพระองค์เถิด.

พระพุทธเจ้า ผู้มียศใหญ่ ผู้เป็น
 นายกของโลก พระนามว่าอตถทัสสี
 ทรงทราบความดำริของเรา จึงได้
 เสด็จขึ้นหลังเราแล้ว ประทับยืนอยู่.

ความสุขของเรา ในเวลาที่นึกถึง
 ตนได้ และในเวลาถึงความ เป็น
 ผู้รู้เพียงสา หาเหมือนกับเมื่อพื้น
 พระบาทสัมผัสผืนไม้.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระนามว่า
 อตถทัสสี ผู้มีพระยศใหญ่ เสด็จขึ้น
 ประทับยืนที่ฝั่งแม่น้ำแล้ว ได้ตรัส
 พระคาถาเหล่านี้ว่า

^๑ ฉ. ตาเรตุกาโมหิ.

^๒ ฉ. อภिरุหิตฺวา, สึ. อภिरุหิตฺวาน.

ยาวตา วตฺตเต จิตฺตํ
 คงฺคาโสติ ตรามหํ
 อยญฺจ^๑ กจฺจโป ราชา
 ตาเรติ^๒ มม ปุณฺณวา.^๓

อิมินา พุทฺธตรณน^๔
 เมตฺตจิตฺตวตฺตาย จ
 อฏฺฐารเส กปฺปสฺเต
 เทวโลเก รมิสฺสติ.

เทวโลกา อิธาคนฺตฺวา
 สุกฺกมุเลน จิตฺโต
 เอกาสเน นิสิตฺตฺวา
 กงฺขาโสติ ตริสฺสติ.

ยถาปี ภาทฺทเก เขตฺเต
 พีชํ อปฺปมฺปิ โรปีตํ
 สมฺมา ธารํ ปวสฺสนฺเต^๕
 ผลํ โตเสติ กสฺสกํ.

ตเถวิทํ พุทฺธเขตฺตํ
 สมฺมาสมฺพุทฺธเทสิตํ
 สมฺมา ธารํ ปวจฺจนฺเต^๖
 ผลํ มํ โตสยิสฺสติ.

เราข้ามกระแสน้ำในเวลาประมาณ
 เท่าจิตเป็นไป ก็พญาเต่าผู้มีบุญนี้
 ส่งเราข้ามฟาก.

ด้วยการส่งพระพุทธรเจ้าข้ามฟากนี้
 และด้วยความเป็นผู้ มีจิตเมตตา
 เขาจักรัณรมย์อยู่ ในเทวโลก
 ตลอด ๑,๘๐๐ กัป.

จากเทวโลกมานุษยโลกนี้ เป็น
 ผู้อันกุศลมูลตักเตือนแล้ว นิ่ง ณ
 อาสนะอันเดียวจักข้ามพ้นกระแสน้ำ
 คือความสงสัยได้.

พืชแม้น้อย แต่เขาหว่านลงในนาดี
 เมื่อฝนยังอุทกธารให้ตกอยู่โดยชอบ
 ก็ยอมทำชาวนาให้ยินดีได้ แม้
 ฉับใด.

พุทธรเขต ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
 ทรงแสดงไว้นี้ ก็ฉับนั้น เมื่อ
 บุญเพิ่มอุทกธารโดยชอบ ผลจัก
 ทำเราให้ยินดีได้

^๑ ส. อยมฺปิ.

^๒ ฉ. ตาเรติ.

^๓ ฉ. ปุณฺณวา.

^๔ ส. พุทฺธตาเรน.

^๕ ฉ. อ. สมฺมาธารเ ปวจฺจนฺเต.

^๖ ฉ. สมฺมาธารเ ปวจฺจนฺเต.

ประธาน ปหิตตโตมฺหิ
 อุปสนฺโต นิรุปฺติ
 สพฺพาสเว ปริณฺณาย
 วิหฺรามิ อนาสโว.

อภฺจฺจารเส กปฺปสฺเต
 ยํ กมฺมมกฺกริ ตทา
 ทุคฺคตี นามิขานามิ
 ตรณาย อิทํ ผลํ.

กิเลสฺสา ฉมาปีตา มยฺหํ ฯเปฯ
 กตํ พุทฺธสฺส สาสนฺนุ"ติ.

เอวํ ปน อรหฺตฺตํ ปตฺวา
 ภควฺติ กปิลวตฺถุสฺมึ วิหฺรณฺเต ตตฺถ
 คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ภิกฺขุหิ
 สมากฺโต^๑ ปฏฺิสนฺถารวเสน "กึ อวฺสุโส
 อรณฺเณ ผาสฺสุวิหาโร ลทฺโธ"ติ ปุณฺโณ
 "รมณียา อวฺสุโส อรณฺเณ ปพฺพตา"ติ
 อตฺตนา วุณฺจปฺพเต วนฺณณฺนโต^๒
 "นึลพฺภวณฺณา"ติ^๓ คากฺกํ อภาสึ.

เราเป็นผู้มีตน อันส่งไปแล้ว เพื่อ
 ความเพียร เป็นผู้สงบระงับ ไม่มี
 อุปธิ กำหนดรู้อาสวะทั้งปวงแล้ว
 ย่อมเป็นผู้ไม่มีอาสวะอยู่.

ในกัปที่ ๑,๘๐๐ เราได้ทำกรรมใด
 ในกาลนั้น ด้วยกรรมนั้น เราไม่
 รู้จักทุกคติเลย นี่เป็นผลแห่งการ
 ส่งพระพุทธเจ้าข้ามฟาก.

เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ
 พระพุทธศาสนา เราได้ทำเสร็จ
 แล้ว" ดังนี้.

ก็ครั้งพระเถระบรรลุพระอรหัตแล้ว
 เมื่อพระผู้มีพระภาค ประทับอยู่ที่กรุง
 กบิลพัสดุ์ จึงไปถวายบังคมพระศาสดา
 ที่กรุงกบิลพัสดุ์นั้น อยู่ร่วมกับพวกภิกษุ
 ด้วยอำนาจการปฏิสันถาร ถูกพวกภิกษุ
 ถามว่า "อวฺสุโส ท่านได้อยู่ป่ามีความสุข
 อยู่หรือ" ท่านตอบว่า "อวฺสุโส ภูเข
 ในป่าน่ารื่นรมย์" เมื่อจะประกาศสรรเสริญ
 ภูเขาที่ท่านอยู่ จึงได้ภาษิตคาถาว่า
 "นึลพฺภวณฺณา" เป็นต้น.

^๑ อ. สหคโต.

^๒ อ. โยโลเกนฺโต.

^๓ พ. เถร. ๒๖/๑๕๐/๒๖๓.

(๑๓. นิลพุมภวนุณา รุจิรา
 สีตวารี สุจินุทธา
 อินุทโคปกสญจนุณา
 เต เสลา รมยนุติ มนุติ).

(๑๓. ภูเขาทั้งหลาย ล้วนแล้วด้วยหิน
 มีสีเขียวดังเมฆ ดุงามดี มีธารวารี
 เย็นใสสะอาด เป็นที่พำนักของ
 ผู้สะอาด ดารดาษไปด้วยแมลง
 ค่อมทอง ภูเขาเหล่านั้น ย่อมทำให้
 เรารื่นรมย์ใจ ดังนี้).

๑๓. ตตถ นิลพุมภวนุณาติ
 นีลวลาหกนิภา นีลวลาหกสญจนุณา จ.
 รุจิราติ รุจिया สกิรณา^๑ ปภสสุธา จ.
 สีตวารีติ สีตลสลิลา. สุจินุทธาติ
 สุจิสุทฐภูมิกาคตาย สุทฐจิตฺตานิ วา
 อริยานิ นิवासนฺนุจानตาย สุจินุทธา.
 คาถาสุขตถํ หิ สานฺนุนาสิกํ กตฺวา
 นิทฺเทโส. "สีตวารีสุจินุทธา"ติปิ ปาโฆ,
 สีตสุจิวารีธราสีตลวิมลสลิลาสยวณฺโตติ
 อตฺโต.

๑๓. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า
 นิลพุมภวนุณา ความว่า มีความงามดัง
 วลาหสีเขียว และมีสัณฐานดังวลาห
 สีเขียว. บทว่า **รุจิรา** ความว่า มีแสง
 และรัศมีอันงดงาม. บทว่า **สีตวารี**
 ความว่า หยาดน้ำเย็น. บทว่า **สุจินุทธา**
 ความว่า ธารน้ำใสสะอาด เพราะมี
 ภูมิกาคอันสะอาดบริสุทธิ์ และเพราะ
 เป็นที่อยู่ของพระอริยะทั้งหลาย ผู้มีจิต
 บริสุทธิ์. ก็เพื่อความสะดวกแก่การ
 ประพันธ์คาถา ท่านจึงนิเทศนิตเป็น
 น. ปาฐะว่า "สีตวารีสุจินุทธา" ดังนี้ก็มี
 อธิบายว่า มีธารน้ำเย็นอันสะอาด และ
 มีเศษศิลาก้อนเล็ก ๆ อันเย็นไม่มีมลทิน.

อินุทโคปกสญจนุณาติ อินุทโค-
 ปกนามเกหิ ปวาฬวณฺเณหิ รตฺตกิมิหิ

บาทคาถาว่า **อินุทโคปกสญจนุณา**
 ความว่า ท่านกล่าวอย่างนี้ เพราะเป็น

^๑ ส. รุจिया กรณียา, อ. สกรณียา.

สญจาทิตา ปาวุสสุสกาลวเสน^๑ เอวมาห.
 เกจิ ปน “อินฺทโคปกนามานิ
 รตฺตติณานิ”ติ วทนฺติ. อปเร “กณิการ-
 รุกฺษา”ติ. เสลาติ สีลามา ยา ปพฺพตา, น
 ปัสฺสุปพฺพตาติ อตฺถเ. เตนาห “ยถาปิ
 ปพฺพโต เสโล”ติ.^๒ รมยฺนฺติ มนฺติ มํ
 รมาเปนฺติ, มยฺหํ วิเวกาภิริตี ปริพฺรุเหฺนฺติ.
 เอวํ เถโร อตฺตโน จิรกาลปริภาวิตํ
 อรญฺญาภิริตี ปเวเทนฺโต ติวริํ
 วิเวกาภิริตีเมว ทีเปติ. ตตฺถ อฺปฺริวิเวเกน
 อญฺญาพฺยากรณํ ทีปิตเมว โหตีติ.

วณฺวจฺจตฺถเธรคาถาวณฺณนา
 นิฏฺฐิตา.

หน้าฝน ดารดาษไปด้วยตัวหนอนแดง
 มีสีดั่งแก้วประพาฬ มีชื่อเรียกว่า
 แมลงค่อมทอง. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า
 หญ้าสีแดงมีชื่อว่าอินทโคปกะ. อาจารย์
 อีกพวกหนึ่งกล่าวว่า ต้นกรรณิการ์.
 บทว่า เสลา ได้แก่ ภูเขาศิลาล้วน
 อธิบายว่า มิใช่ภูเขาปนดิน. เพราะเหตุนั้น
 พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า เหมือน
 ภูเขาหิน. สองบทว่า รมยฺนฺติ มํ
 ความว่า ทำให้เรายินดี คือพอกพูนความ
 ยินดียิ่งในวิเวกแก่เรา. พระเถระเมื่อจะ
 ประกาศความยินดียิ่งในป่าที่ตนเคย
 อบรมมาแล้ว สิ้นกาลนานอย่างนี้
 จึงแสดงความยินดียิ่ง ในวิเวกทั้งสาม
 นั้นเอง. การพยากรณ์พระอรหันต์ย่อม
 เป็นอันท่านแสดงแล้ว ด้วยอุปฺริวิเวก
 ในพระคาถานั้น ด้วยประการฉะนี้.

พรรณนาคาถาของพระวณฺวจฺจเถระ
 จบ.

^๑ ส. ตถาอุสฺสณฺนกาลวเสน.

^๒ พ. อ. ๒๕/๗๖/๑๑๒.